

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER VE
TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE KARŞI REKABET
GÜCÜ: SEÇİLMİŞ TARIMSAL ÜRÜNLER İÇİN BİR
UYGULAMA**

Zehra Ceren MİRAL

Danışman
Prof. Dr. Utku UTKULU

2006

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Karşı Rekabet Gücü: Seçilmiş Tarımsal Ürünler İçin Bir Uygulama" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

01/08/2006

Zehra Ceren MİRAL

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Zehra Ceren Miral
Anabilim Dalı : Avrupa Birliği Anabilim Dalı
Programı : Avrupa Birliği Tezli Yüksek Lisans Programı
Tez Konusu : Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Karşı Rekabet Gücü: Seçilmiş Tarımsal Ürünler İçin Bir Uygulama

Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	☐	OY BİRLİĞİ ile	☐
DÜZELTME	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
RED edilmesine	☐	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ***
Öğrenci sınava gelmemiştir. **

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

	Evet
Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.	☐
Tez mevcut hali ile basılabilir.	☐
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.	☐
Tezin basımı gerekliliği yoktur.	☐

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red

Önsöz

Avrupa Birliği Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans programı dahilinde hazırladığım “Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yaklaşımı ve Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Karşı Rekabet Gücü: Seçilmiş Tarımsal Ürünler İçin Bir Uygulama” konulu tez çalışmam sırasında zamanımı ve emeğini vererek sağladığı bilimsel katkıları, destekleyici ve yürekendirici tutumları için tez danışmanım Prof. Dr. Utku Utkulu’ya, tezime olan önerileri ve katkıları için Yrd. Doç Dr. Nevzat Şimşek’e teşekkür ederim.

Yüksek lisans programımda gerek ders gerek tez aşamasında bana anlayışla davranan, bilgi ve deneyimlerinden her zaman yararlandığım hocalarım Prof. Dr. Orhan İçöz, Prof. Dr. İge Pirnar, Yrd. Doç. Dr. Ebru Günlü Aksakal ve Ar. Gör. Gürhan Aktaş’a, ayrıca sadece mekansal değil zihinsel ve duygusal yakınlıkları için oda arkadaşlarım Ar. Gör. Dilek Uzun, Ar. Gör. Ece Öncüer, Ar. Gör. Gülnur Karakaş Tandoğan’a teşekkür ederim.

Bana güvendikleri ve beni her zaman destekledikleri için başta kardeşim Ekin Miral olmak üzere aileme ve aynı süreci paylaştığım arkadaşlarım Hayriye İmer ve Serap Yazmacıoğlu’na teşekkür ederim.

ÖZET

Tezli Yüksek Lisans

Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Karşı
Rekabet Gücü: Seçilmiş Tarımsal Ürünler İçin Bir Uygulama

Zehra Ceren MİRAL

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Avrupa Birliği Anabilim Dalı

Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye olmak için 1959 yılında başvurmuştur. Türkiye ve Avrupa Birliği arasında ortaklık kuran anlaşma 1963 yılında imzalanmıştır. Ankara Anlaşması ile taraflar arasında ticaret serbestleştirilmiş ve ticaret hacmi artmıştır. 1996 yılında Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Gümrük Birliği oluşturulmuştur. 1999 Helsinki Zirvesi ile Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmiştir. Günümüzde Türkiye ile Birlik arasındaki siyasi ilişkiler aday ülke statüsü çerçevesinde yürütülürken, ticari ilişkiler GB çerçevesinde yürütülmektedir. Avrupa Birliği, Türkiye'nin ticaretinin yarısından fazlasını gerçekleştirdiği en önemli ticaret ortağıdır. Türkiye ile AB arasındaki ticarete tarım ürünleri ihracatı fazla vermektedir. Yaş meyve sebze sektörü işlenmemiş tarım ürünleri kapsamındadır.

Bu çalışma, Türk yaş meyve ve sebze sektörünün AB'ye karşı rekabet gücünü ölçmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada 1994-2005 yılları ele alınmaktadır. Rekabet gücü analizi açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yöntemi (AKÜ) ile ölçülmektedir. Araştırma bulgularına göre, Türk yaş meyve sebze sektörü AB karşısında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Greyfurt, turunçgiller ve ceviz AKÜ değeri en yüksek çıkan ürünlerdir.

Anahtar Kelimeler: 1) Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler, 2) Rekabet Gücü, 3) Türk Yaş Meyve Sebze Sektörü, 4) Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri.

ABSTRACT

Master Thesis

Revealed Comparative Advantage and Turkey's Competitiveness Against European Union: A Case Study For Selected Agricultural Products

Zehra Ceren MİRAL

Dokuz Eylul University

Institute of Social Sciences

Department of European Union

Turkey's application for association with the European Economic Community (EEC) was made in 1959. The Association Agreement (Ankara Agreement) signed between Turkey and European Union in 1963 has led to partial trade liberalisation and increased trade. In 1996 Customs Union was created between Turkey and the European Union. Turkey is a candidate country since 1999. At present, over 50 per cent of Turkey's trade is with the European Union. Turkey maintains a positive agricultural trade balance with the EU.

The study aims to determine the competitiveness of Turkey's fresh fruit and vegetable sector against European Union in the global market for the 1994-2005 period. This analysis is based on revealed comparative advantage (RCA). The findings of the RCA, which is used to indicate the revealed comparative advantage, suggest that Turkish fresh fruit and vegetable sector has revealed comparative advantage vis-a-vis the European Union. According to the findings, generally Turkish fresh fruit and vegetable sector lost its competitive power between 1994-2005. Turkey's competitive power higher than EU in grape, citrus and nuts.

Key Words: 1) Revealed Comparative Advantage, 2) Competitiveness, 3) Turkish Fresh Fruit and Vegetable Sector, 4) Turkey-EU Relations

**AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER VE TÜRKİYE’NİN
AVRUPA BİRLİĞİ’NE KARŞI REKABET GÜCÜ: SEÇİLMİŞ TARIMSAL
ÜRÜNLER İÇİN BİR UYGULAMA**

YEMİN METNİ.....	II
TUTANAK.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	XI
TABLolar.....	XIII
ŞEKİLLER.....	XIV
EKLER LİSTESİ.....	XV
GİRİŞ.....	XVI

**BİRİNCİ BÖLÜM
REKABET GÜCÜ, AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜK
VE ULUSLARARASI REKABET GÜCÜ**

1.1. REKABET GÜCÜ	1
1.1.1. Rekabet Gücü Kavramı.....	2
1.1.1.1. Uluslararası ve Ulusal Rekabet Gücü.....	4
1.1.1.2. Endüstriyel Rekabet Gücü.....	5
1.1.1.3. Firma Rekabet Gücü.....	6
1.1.2. Uluslararası Rekabet Gücünün Belirleyenleri.....	7
1.1.2.1. Makro Ekonomik Göstergeler.....	7
1.1.2.2. Kamu Ekonomisinin Yapısı ve Büyüklüğü.....	8
1.1.2.3. Dış Ticaret Politikası, Dış Ticaret Göstergeleri, Dış Açıklık Düzeyi.....	8
1.1.2.4. Üretim Faktörleri.....	9
1.1.2.5. Altyapı.....	10
1.1.2.6. Kalite.....	10
1.1.2.7. Verimlilik.....	10
1.1.2.8. Eğitim.....	11
1.1.2.9. Demografik ve Sosyo-Kültürel Yapı ile Coğrafi ve Geo-Politik Konum	11
1.2. ULUSLARARASI REKABET GÜCÜNÜ AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR.....	11

1.2.1. Klasik Yaklaşımlar.....	12
1.2.1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi.....	13
1.2.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi.....	14
1.2.1.3. Faktör Donatımı Teorisi.....	15
1.2.2. Modern Yaklaşımlar.....	17
1.2.2.1. Porter'ın Teorisi.....	17
1.2.2.2. Krugman'ın Teorisi.....	26
1.3. ULUSLARARASI REKABET GÜCÜNÜ ÖLÇEN YÖNTEMLER	27
1.3.1. Sektörel Düzeyde Ölçen Yöntemler.....	27
1.3.1.1. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler	28
1.3.1.1.1. Liesner'in Yaklaşımı.....	28
1.3.1.1.2. Balassa'nın Yaklaşımı.....	29
1.3.1.1.3. Vollrath'ın Yaklaşımı.....	31
1.3.1.2. Net İhracat Endeksi.....	32
1.3.1.3. İhracat – İthalat Oranı.....	33
1.3.1.4. İhracat Piyasa Payı Endeksi.....	33
1.3.1.5. İhracat Benzerlik Endeksi.	33
1.3.1.6. Görelİ İhracat Endeksi.....	34
1.3.1.7. Ticaret Çakışması.....	34
1.3.1.8. Ticaret Entropi Endeksi	35
1.3.1.9. Uygunluk Katsayısı	35
1.3.2. Global Düzeyde Ölçen Yöntemler.....	35
1.3.2.1. Globalleşme Endeksi.....	36
1.3.2.2. Uluslararası Yönetim Geliştirme Merkezi'nin Yaklaşımı....	37
1.3.2.3. Dünya Ekonomik Forumu'nun Yaklaşımı	38

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ SÜRECİNDE TARIMSAL ÜRÜNLER (YAŞ MEYVE SEBZE SEKTÖRÜ)

2.1. TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ.....	40
2.1.1. Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihçesi.....	40
2.1.1.1. Ankara Anlaşması ve Tam Üyelik İçin Öngörülen Aşamalar.....	41
2.1.1.2. Türkiye - Avrupa Birliği Gümrük Birliği.....	43
2.1.1.3. Gümrük Birliği'nden Günümüze Kadar Olan Dönemde Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri.....	46
2.1.2. Türkiye Avrupa Birliği Arasındaki Ticaret	49
2.1.2.1. Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı.....	50
2.1.2.1.1. Gümrük Birliği Öncesi Türkiye ve Avrupa Birliği	

Arasında Dış Ticaret.....	50
2.1.2.1.2. Gümrük Birliği Sonrası Türkiye'nin Dış Ticareti.....	52
2.1.2.2. Türkiye'nin AB ile Ticaretinin Sektörlere Göre Dağılımı.....	55
2.2. AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK TARIM POLİTİKASI, TÜRK TARIM SEKTÖRÜ VE POLİTİKALARI	59
2.2.1. Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikasının Oluşumu	59
2.2.2. Ortak Tarım Politikasının Amaçları, İlkeleri ve Ortak Piyasa Düzenlemeleri	60
2.2.3. Ortak Tarım Politikasının Araçları.....	63
2.2.4. Ortak Tarım Politikasının Finansmanı	66
2.2.5. Ortak Tarım Politikasında Reformlar.....	67
2.2.6. Dünya Ticaret Örgütü'nün Tarım Sektörüne İlişkin Düzenlemeleri...	71
2.2.7. Türkiye'de Tarım Sektörü.....	74
2.2.7.1. Türk Tarım Politikaları.....	74
2.2.7.2. Türk Tarımının Yapısı.....	76
2.2.7.3. Türk Tarım Sektörünün Temel Yapısal Sorunları.....	77
2.2.8. Türkiye – Avrupa Birliği Tarım İlişkileri.....	78
2.2.8.1. Türkiye ile Avrupa Birliği Tarım İlişkilerinin Tarihsel Süreci.....	78
2.2.8.2. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyum Sürecinde Yaşanan Gelişmeler.....	80
2.3. YAŞ MEYVE SEBZE SEKTÖRÜ	82
2.3.1. Sektörün Mevcut Durumu.....	82
2.3.2. Yaş Meyve ve Sebze Sektörünün Sorunları.....	83
2.3.3. Türkiye – Avrupa Birliği Yaş Meyve Sebze Sektörü Ticareti.....	84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK YAŞ MEYVE SEBZE SEKTÖRÜNÜN AVRUPA BİRLİĞİ'NE KARŞI REKABET GÜCÜNÜN ÖLÇÜLMESİ: AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER YÖNTEMİ İLE BİR UYGULAMA

3.1. LİTERATÜRDEN SEÇİLMİŞ REKABET GÜCÜNÜ AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER YAKLAŞIMI VE DİĞER YÖNTEMLER İLE ÖLÇEN ÇALIŞMALAR	89
3.1.1. Türkiye'nin Rekabet Gücünü Diğer Yöntemler ile Ölçen Çalışmalar	89
3.1.2. Türkiye'nin Rekabet Gücünü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yaklaşımı ile Ölçen Çalışmalar.....	92

3.1.3. Yabancı Literatürden Seçilmiş Rekabet Gücünü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yaklaşımı ile Ölçen Çalışmalar.....	97
3.2. UYGULAMANIN AMACI	102
3.3. UYGULAMANIN ÖNEMİ	103
3.4. UYGULAMADA KULLANILAN YÖNTEM.....	103
3.5. TÜRK YAŞ MEYVE VE SEBZE SEKTÖRÜNÜN AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLERİNİN BALASSA VE VOLLRATH YÖNTEMLERİ İLE ANALİZİ.....	104
SONUÇ	
KAYNAKLAR	
EKLER	

KISALTMALAR

AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKÜ	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler
AT	Avrupa Topluluğu
ATYGF	Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu
bkz.	Bakınız
CC	Uygunluk Katsayısı
CEP	Görelİ İhracat Endeksi
der.	Derleyen
DGD	Doğrudan Gelir Desteği
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ed.	Derleyen
ES	İhracat Benzerlik Endeksi
ESF	Avrupa Sosyal Fonu
FEDER	Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu
FEOGA	Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	Gümrük Birliği
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GTS	Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
IMD	Uluslararası Yönetim ve Geliştirme Enstitüsü
IMF	Uluslararası Para Fonu
İKV	İktisadi Kalkınma Vakfı
KOB	Katılım Ortaklığı Belgesi
MDAÜ	Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
NATO	Kuzey Atlantik İttifakı
NETİHR	Net İhracat Endeksi
OECD	İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı

OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
OTP	Ortak Tarım Politikası
s.	Sayfa No
SAPARD	Tarım ve Kırsal Kalkınma Alanında zel Katılım Programı
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TO	Ticaret Çakışması
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
TRUP	Tarımsal Reform Uygulama Projesi
UNICE	Avrupa İşveren rgtleri Konfederasyonu
vd.	ve diğerleri
WB	Dünya Bankası
WEF	Dünya Ekonomik Forumu

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Globalleşme Endeksinde Yer Alan Değişkenler.....	36
Tablo 2: IMD'nin Rekabet Gücü Ölçümünde Kullandığı Kriterler.....	37
Tablo 3: IMD'nin Rekabet Gücü Ölçümü İçin Kullandığı Kriterlerin Sayısal Dağılım.....	38
Tablo 4: WEF'in Uluslararası Rekabet Gücünü Belirlemede Kullandığı Global Rekabet İndeksi Kriterleri.....	39
Tablo 5: Türkiye AB Dış Ticareti (1967-1980).....	50
Tablo 6: Türkiye AB Dış Ticareti (1981-1995).....	51
Tablo 7: Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı (1993-2006).....	53
Tablo 8 : Türkiye'nin AB ile Ticaretinin Sektörel Dağılımı (1994-2006).....	55
Tablo 9: Türkiye - AB Ticaretinin Tarımsal Dağılımı (ithalat) (1996-2005).....	57
Tablo 10: Türkiye - AB Ticaretinin Tarımsal Dağılımı (ihracat) (1996-2005).....	58
Tablo 11: Türkiye-AB Yaş Meyve Sebze İhracatı (1994-2000).....	85
Tablo 12: Türkiye-AB Yaş Meyve Sebze İhracatı (2001-2005).....	86
Tablo 13: Türkiye-AB Yaş Meyve Sebze İthalatı (1994-2000).....	87
Tablo 14: Tablo 14: Türkiye-AB Yaş Meyve Sebze İthalatı (2001-2005).....	88
Tablo 15: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüğü (AKÜ) Ölçen Çalışmalar.....	100

ŞEKİLLER

Şekil 1: Porter' a Göre Ulusal Avantajların Belirleyenleri.....	20
Şekil 2: Porter'ın Teorisinde Sistem Bütünü.....	23
Şekil 3: Porter'ın Rekabet Gücünün Gelişim Aşamaları.....	25

EKLER LİSTESİ

EK 1: IMD'nin 2005-2006 Yılı Dünya Rekabet Gücü Sıralaması.....	129
EK 2: WEF'in 2004-2005 Yılları Rekabet Gücü Sıralaması.....	131
EK 3: Türkiye – AB Yaş Meyve Sebze Sektörü RCA-2 Sonuçları.....	133
EK 4: Türkiye - AB Yaş Meyve Sebze Sektörü RCA-6 Sonuçları.....	135
EK 5: Türkiye - AB Yaş Meyve Sebze Sektörü RCA-7 Sonuçları..	136
EK 6: Türkiye - AB Yaş Meyve Sebze Sektörü RCA-8 Sonuçları.....	137

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Ticaretin giderek serbestleşmesi sonucu ülkeler kendilerini giderek daha zorlu bir rekabet ortamında bulmaktadır. Bu bağlamda günümüzde bir ülkenin en önemli amaçlarından biri uluslararası alanda rakiplerine karşı rekabet gücü sağlamak ve bunu korumaktır. Bir ülke rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü sağlayabilmek için karşılaştırmalı üstünlüğü olduğu alanlarda uzmanlaşmakta ve üretimini bu alanlara kaydırmaktadır. Bu şekilde dış ticaretten kazançlı çıkarak, uluslar arası alanda rekabet gücünü arttırmaktadır. Uluslararası rekabet gücü sağlamanın ve rekabet güncü ölçmenin birçok yolu mevcuttur. Bu çalışmada karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı olarak geliştirilen açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımı ile uluslararası rekabet gücü ele alınmaktadır.

Türkiye'nin en önemli dış ticaret ortağı Avrupa Birliği ile sektör düzeyinde rekabet gücü karşılaştırılmaktadır. Türkiye gelişme yolunda olan bir ülkedir ve hala en önemli gelir sağlayan sektörlerinden biri tarım sektörüdür. Türkiye gerek coğrafi gerek iklimsel yapısı nedeni ile meyve ve sebze yönünden oldukça geniş alanlara ve ürün çeşitliliğine sahiptir. Bu bağlamda Türk yaş meyve sebze sektörü, gerek en önemli dış ticaret ortağı olması gerek Ankara Anlaşması ile başlayan ilişkiler edeni ile AB ile karşılaştırılmaktadır. Çalışmada Türk yaş meyve ve sebze sektörünün AB'ye karşı rekabet gücü ölçülmektedir. Uluslararası rekabet gücünü ticaret sonrası verilere dayalı olarak ölçen açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yöntemi kullanılmaktadır. Yaş meyve sebze sektörünün Birlik karşısında açıklanmış avantaja veya dezavantaja sahip olduğu alt ürün grupları ile belirlenmektedir.

Araştırmanın Önemi

Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkilerinin temeli 1963 Ankara Anlaşması'na dayanmaktadır. Ankara Anlaşması'ndan bu yana hem siyasi hem de ekonomik açıdan ilişkiler gelişmektedir. Günümüzde Türkiye AB'ye aday ülke konumundadır. 3 Ekim 2005 itibarı ile tam üyelik hedefi doğrultusunda Türkiye'nin müzakere süreci başlamıştır.

Türkiye ile AB arasındaki ekonomik ilişkiler 1963 Ankara Anlaşması ile başlamış, 1 Ocak 1996'da GB'nin oluşumu ile farklı bir boyut kazanmıştır. Bu bağlamda özellikle iki taraf arasındaki karşılaştırmalı üstünlükler ve rekabet gücü konusu giderek önem kazanmaktadır. Türkiye'nin AB'ye karşı rekabet gücü ortaya koyan pek çok çalışma mevcuttur. Rekabet gücünü belirlemede AKÜ yaklaşımı son yıllarda sıklıkla kullanılmaktadır.

Türkiye'nin AB'ye karşı rekabet gücünü AKÜ yaklaşımı ile ortaya koyan çalışmalar günümüzde giderek önem kazanmaktadır. Yapılan çalışmalar, Türkiye'nin AB'ye karşı açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün en çok yaş meyve sebze sektörü ve tekstil konfeksiyon sektöründe olduğunu belirtmektedir. Gerçekten de Türkiye için tarım ve tekstil-konfeksiyon sektörü üretim ve ihracat açısından önemli iki sektördür. Tarım sektöründeki diğer ürün grupları göz önüne alındığında yaş meyve ve sebzeler Türkiye'de hem üretim miktarı hem de AB'ne ihracatları açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle yaş meyve ve sebze sektörünün tek tek ürün bazında Birliğe karşı açıklanmış karşılaştırmalı avantajının hesaplanması ve ürün gruplarının belirlenmesi önem ifade etmektedir. Diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada yaş meyve ve sebzeler tek tek ele alınmakta ve değerlendirilmektedir. Yapılan çalışmalarda meyve ve sebzeler SITC Rev. 3 bazında 3 basamaklı olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada meyve ve sebzeler SITC Rev. 3 bazında Rev. 4 basamaklı olarak incelenmektedir.

Çalışmada ayrıca bugüne kadar yapılmış rekabet gücü çalışmaları ele alınmaktadır. Türkiye'nin rekabet gücünü açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yöntemi ile ölçen çalışmalar ile yabancı literatürden seçilmiş açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yöntemini kullanan çalışmalar tablo eşliğinde açıklanmaktadır. Bu tablo ile sonraki çalışmalara literatür taraması açısından kolaylık sağlanmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma Türkiye'nin yaş meyve sebze sektörünün Avrupa Birliği'ne karşı açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünü belirleme amacını taşımaktadır. Türkiye'nin yaş meyve sebze sektörünün Birliğe karşı dünya piyasasında açıklanmış karşılaştırmalı avantaja ya da dezavantaja sahip olup olmadığının belirlenmesi hedeflenmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne karşı yaş meyve ve sebze sektörünün rekabet gücü açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımı ile belirlenmektedir. AKÜ yaklaşımı literatüre ilk kez Liesner (1958) tarafından kazandırılmıştır. Liesner'den sonra Balassa (1965, 1977) ve Vollrath (1991) AKÜ literatürüne katkıda bulunmuşlardır. Çalışmada Balassa (AKÜ2) ve Vollrath'ın ölçüm yöntemleri kullanılmaktadır. Vollrath ölçüm yöntemleri çalışmada Balassa'nın devamı olarak AKÜ6, AKÜ7 ve AKÜ8 olarak ele alınmaktadır.

Çalışmada Türkiye'nin AB'ye karşı yaş meyve ve sebze sektörünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü global düzeyde ele alınmaktadır. Türkiye ve Birliğin dünya ile ithalat ihracat yaptığı farz edilmektedir. Türkiye ile Birlik arasındaki ikili (bilateral) düzeyde ticaret dikkate alınmamıştır. Türkiye'nin AB'ye karşı Birlik içindeki değil, dünyadaki rekabet gücü ölçülmektedir.

1994-2005 yılları arasındaki TR-AB yaş meyve ve sebze sektörü ihracat ve ithalat değerleri ele alınmaktadır. Hesaplamalarda OECD tarafından oluşturulan Uluslararası Ticaret Sınıflandırması (Standard International Trade Classification-SITC) verileri kullanılmıştır. Yaş meyve sebze sektörü ürünleri SITC Rev. 3, 4 basamaklı düzeyde ele alınmaktadır. 1994 ile 2005 yılları arasında Türkiye ile AB arasında gerçekleşen yaş meyve ve sebze sektörü ihracat ve ithalat değerleri üzerinden hesaplanmaktadır.

Araştırmanın Planı

Birinci bölümde, rekabet gücü, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük ve uluslararası rekabet gücü kavramları ele alınmaktadır. Rekabet gücü kavramı incelenmekte, uluslararası, ulusal düzeyde rekabet gücü, endüstri ve firma düzeyinde rekabet gücü kavramları açıklanmaktadır. Uluslararası rekabet gücünü belirleyen faktörler incelenmektedir. Daha sonra uluslararası rekabet gücünü açıklamaya yönelik teorik yaklaşımlar, klasik ve modern olmak üzere belirtilmektedir. Son olarak uluslararası rekabet gücünü ölçen yöntemler açıklanmaya çalışılmaktadır.

İkinci bölümde, ilk olarak Avrupa Birliği ile Türkiye ilişkileri incelenmektedir. Daha sonra Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ticarete yer verilmektedir. Son olarak Avrupa Birliği ortak tarım politikası, Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması, Türk tarım politikaları ve yaş meyve sebze sektörü ele alınmaktadır.

Üçüncü bölümde ilk olarak rekabet gücünü ölçen çalışmalar incelenmektedir. Türkiye'nin rekabet gücünü açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımı ve diğer yöntemler ile ölçen çalışmalar ve yabancı literatürden rekabet gücünü açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımı ile ölçen çalışmalar ele alınmaktadır. Daha sonra çalışmada açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımının kullanılmasının nedeni belirtilerek Türk yaş meyve sebze sektörünün rekabet gücü ölçülmektedir. Son olarak açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük ölçümünün bulguları incelenmektedir.

Sonuç kısmında ise Türk yaş meyve sebze sektörünün rekabet gücü değerlendirilmekte ve politika önerilerine yer verilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

REKABET GÜCÜ, AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜK VE ULUSLARARASI REKABET GÜCÜ

Ülkelerin uluslararası alandaki rekabet gücünü dışa açıklık düzeyi ve dış ticaret göstergeleri etkilemektedir. Klasik düşünürlerin savunduğu üzere ülkeler karşılaştırmalı üstünlüklerini esas alarak ticaret yaparlar. Karşılaştırmalı üstünlüklerin temelinde uzmanlaşma yer almaktadır. Ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları belli mal ve hizmetlerin üretiminde uzmanlaşmaktadırlar. Klasik yaklaşımın dışında modern dış ticaret yaklaşımı da ülkelerin üretimdeki uzmanlaşmada karşılaştırmalı üstünlükleri bulunan mal ve hizmetleri öncelikle tercih ettiklerini ortaya koymaktadır.¹ Uluslararası rekabet gücünü dış ticaret göstergelerine dayanarak açıklayan açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımı sıklıkla kullanılmaktadır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve rekabet gücü birbirinden ayrılamayan kavramlardır. Bu nedenle çalışmada öncelikle rekabet gücü kavramı ele alınacaktır.

1.1. Rekabet Gücü

Sanayileşme çabalarının ortaya çıkması ile birlikte liberal düşüncenin önem kazanması “Piyasa Ekonomisi” olarak adlandırılan iktisadi sistemin doğmasına neden olmuştur. Diğer bir deyişle, devletin herhangi bir müdahalesi olmaksızın kendi dinamikleri özellikle arz ve talep kurallarına göre işleyen bir ekonomik sistemi ifade eden serbest piyasa ekonomisi günümüzde ulusal ekonomilerin önemli bir kısmında çağdaş anlamı ile uygulanmakta ve küreselleşmenin getirdiği ekonomik bütünleşme olgusu, siyasal iktidarları bu iktisadi sistemi benimsemeye zorlamaktadır.² Bu iktisadi sistemin temelini rekabet kavramı oluşturmaktadır.

¹ Utku Utkulu, **Türkiye'nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler**, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2005, s. 3.

² Kerem Can Sanlı, **Rekabetin Korunması Hakkındaki Kanun'da Öngörülen Yasaklayıcı Hükümler ve Bu Hükümlere Aykırı Sözleşme ve Teşebbüs Birliği Kararlarının Geçersizliği**, Rekabet Kurumu Lisansüstü Tez Serisi No: 3, Başak Matbaacılık, Ankara, Ekim 2000, s. 3.

1.1.1. Rekabet Gücü Kavramı

Rekabet gücünü açıklayan tek bir tanımını yapmak mümkün değildir. Rekabet gücü kavramı birçok araştırmacı tarafından ulusal veya uluslararası düzeyde, endüstri ve firma düzeyinde değişik biçimlerde tanımlanmaktadır. Rekabet gücü kavramını açıklayan, herkes tarafından kabul görmüş tek bir tanım yoktur.³ Rekabet gücü kavramını açıklamadan önce rekabetin tanımını yapmak yararlı olabilir. Rekabet ”*nispeten adil bir yarışma ortamında, birden çok benzer konumdaki katılımcının, yarışma kurallarına bağlı kalarak, eş anlı olarak kıt bir şeyi veya istenilir bir konumu kazanma amacıyla, yaptıkları çabalar*” olarak tanımlanmaktadır.⁴ Diğer bir deyişle rekabet, piyasadaki ekonomik amaç ve çıkarlarını gerçekleştirmek isteyen ekonomik birimlerin arasında ortaya çıkan yarış olarak tanımlanabilir.⁵

Bir zaman süreci içinde ortaya çıkan rekabet, arz ve talep arasında uyumu sağlamakta, piyasa ekonomisinde teknik gelişmeyi zorunlu kılmakta ve piyasada başarılı olmayanları elemektedir. Verimli ve etkinliği olumlu yönde etkileyen rekabet, küreselleşme ve teknolojik gelişme gibi değişimlere uyum sağlanabilmesini olanaklı kılan bir araçtır.⁶

The Oxford Dictionary of Economics rekabet gücünü piyasada mal ve hizmet için rekabet edebilme becerisi olarak tanımlamaktadır.⁷ Rekabet gücü için yapılan en genel tanımlama; “*bir ülkenin bir yandan ulusal sınırlar içinde reel gelirlerini*

³ M Banse, M Gorton, J Hughes, G Köckler, J Möllman, W Munch, “The Evolution of Competitiveness in Hungarian Agriculture: from Transition to Accession”, IXth European Congress of Agricultural Economists, Poland, 24-28 August 1999. Aktaran: Matthew Gorton, Sophia Davidova, “*The International Competitiveness of CEEC Agriculture*”, British Association of Slavonic and East European Studies, 2001, s. 2.

Erişim: 01.12.2005, www.staff.ncl.ac.uk/matthew.gorton/basees2001.pdf.

⁴ Erdal Türkkkan, **Rekabet Teorisi ve Endüstri İktisadi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2001, ss. 69-70.

⁵ Doğan Uysal, “Teknolojik Gelişim ve Global Rekabet Üzerine Etkisi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 6, 2000, s. 5.

⁶ Ateş Akıncı, “Rekabetin Yatay Kısıtlanması”, Rekabet Kurumu Lisansüstü Tez Serisi, No: 5, Başak Matbaacılık, Ankara, Temmuz 2000, s. 12.

⁷ Guillermo Abdel Musik, David Romo Murillo, “*On the Concept of Competitiveness*”, Working Papers in Competitiveness Studies, DTEC 03-01,

Erişim: 17.11.2005, http://cec.itam.mx/htm/Working%20papers/DTEC-04-01_eng.pdf.

arttırırken, diğer yandan serbest uluslararası piyasalarda var olabilme ve bunu sürdürülebilirlik yeteneği” biçimindedir.⁸

OECD, Teknoloji ve Ekonomi programında rekabet gücünü “bir ülkenin serbest piyasa koşullarında uzun vadede halkının reel gelirini arttırırken diğer yandan uluslararası piyasaların koşullarına ve standartlarına uygun mal ve hizmetleri üretebilme yeteneği” şeklinde belirtmektedir.⁹ OECD’nin Ekonomi ve İstatistik Departmanı ise bir ülkenin rekabet gücü ile ülkenin ihracat ve ithalat gücü arasında bağlantı kurmaktadır.¹⁰

Rekabet gücünü kurumsal bazda ölçen araştırma merkezlerinden biri olan Ulusal Yönetim Geliştirme Enstitüsü’ne (IMD) göre rekabet gücü “bir ülkenin katma değerde sürekli artış sağlayacak bir çevre oluşturabilme yeteneği”dir.¹¹ Rekabet gücünü ölçen diğer bir kurum olan Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum), girişimcilerin ürün ve hizmetleri tasarlama, üretme ve fiyatlandırma aşamalarında rakiplerine göre üstünlük kazanmaları biçiminde rekabet gücünü tanımlamaktadır.¹²

Avrupa Birliği Komisyonu’nca 1994 yılında yayınlanan raporda rekabet gücü, ülkelerin, endüstrilerin, bölgelerin ve işletmelerin sürdürülebilir biçimde üretim faktörlerinin getirilerini arttırmaları ve yüksek düzeyde istihdam yaratabilmeleri biçiminde ifade edilmektedir.¹³ Rekabetçi Politika Konseyi (Competitiveness Policy Council) ‘ne göre ise rekabet gücü yurtiçi piyasalarda

⁸ Kevin X. Murphy, “Agribusiness Sector Competitiveness: Implementing the Right Initiatives”, The Competitiveness Institute, Erişim: 24.01.2006, [http://wbln0018.worldbank.org/essd/essd.nsf/a235c63e6d2292758525686600709883/37343b58a4cf229c852568ae0012cbff/\\$FILE/Agsector_Comp.pdf](http://wbln0018.worldbank.org/essd/essd.nsf/a235c63e6d2292758525686600709883/37343b58a4cf229c852568ae0012cbff/$FILE/Agsector_Comp.pdf).

⁹ Klaus Heidensohn, Edgar. P. Hibbert, “A Sectoral Analysis of Europe’s International Competitiveness”, **Competitiveness Review**, Vol. 7, No. 2, 1997, s. 25.

¹⁰ M. Durand, C. Giorno, “Indicators of International Competitiveness: Conceptual Aspects and Evaluation”, OECD Economic Studies, No: 9, Autumn 1987, ss. 148-150. Aktaran: Emin Çivi, “Rekabet Gücü: Literatür Araştırması, **Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Sayı: 2, Cilt: 8, 2001, s. 25.

¹¹ G. Hataopoulos, Paul Krugman, L. Summers, “US Competitiveness: Beyond the Trade Deficit”, **Science**, Vol. 241, July, s. 299.

¹² World Economic Forum, **World Competitiveness Report**, Geneva, 1989. Aktaran: Çivi, a.g.e., s. 23.

¹³ Heidensohn, Hibbert, a.g.e., s. 26.

gelirleri arttırırken aynı zamanda, uluslar arası piyasalara mal satabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır.¹⁴

Rekabet gücünü, bazı çalışmalar ülkenin ihracat düzeyi, dış ticaret dengesi ve uluslararası pazarlardaki payı ile bağdaştırırken, bazı çalışmalar rekabet gücü ile ülkenin gelir ve istihdam düzeyi ile yaşam kalitesi arasında ilişki kurmaktadır. UNICE, 1993 yılında yayınladığı raporda rekabet gücünün gelişmiş ülkelerin yaşam standartlarının bir göstergesi olduğunu belirtmektedir.¹⁵ Landau'ya göre rekabet gücü ülkede, yüksek bir düzeyde yaşam standartının ve istihdam oranının sağlanmasıdır.¹⁶

En gelişmiş ülkeler de dünya ekonomisinden daha çok pay alabilmek için rekabet güçlerini daha fazla arttırmanın yollarını aramaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ise refah seviyelerini yükseltebilmek ve ekonomik büyümelerini hızlandırmak için rekabet güçlerini arttırmak istemektedirler.¹⁷

1.1.1.1. Uluslararası ve Ulusal Rekabet Gücü

Uluslararası rekabet gücü bir ülkenin uluslararası ticaret ortamında diğer ülkelerle yarışabilme ve onlara rağmen ayakta kalabilme becerisini göstermesi olarak düşünülebilir. Uluslararası rekabet gücünün dayanakları, fiyat ve kaliteye dayanan uluslararası piyasalarda rekabet edebilme yeteneği ile rakiplerinden daha düşük maliyetle üretim yapabilme gücüdür.

Bir ülkenin uluslararası rekabet gücünü belirleyenlerden biri, ülkedeki makro ekonomik çevrenin istikrarıdır. Döviz kuru ve faiz oranları, uluslar arası rekabet gücünü fiyat rekabeti bakımından belirleyen makro ekonomik değişkenlerdir. Fiyat istikrarı ve döviz kurlarında denge güçlü bir uluslararası rekabet gücü için önemli bir makro ekonomik koşuldur. Ülkede uygulanan maliye politikası, politik istikrar ve

¹⁴ Karl Aiginger, "A Framework for Evaluating the Dynamic Competitiveness of Countries", **Structural Change and Economic Dynamics**, Vol. 9, 1998, s. 178.

¹⁵ Çivi, a.g.e., s. 25.

¹⁶ R. Wes Harrison, P. Lynn Kennedy, "A Neoclassical Economic and Strategic Management Approach to Evaluating Global Agribusiness Competitiveness", **Competitiveness Review**, Vol. 7, 1997, s. 15.

¹⁷ Önder Tansu, "Türkiye'nin Rekabet Gücünü Arttırmada Teşvik Politikaları", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2003, s. 3.

endüstri-içi ilişkiler bir endüstrinin uluslar arası piyasalarda rekabet gücünü etkilemektedir.¹⁸

Ulusal düzeyde rekabet gücü, ülkelerin firmalarının ve endüstrilerinin uluslararası alanda rekabet gücü üstünlüğü elde edebilmeleri için gereken fiyat içi ve fiyat dışı gibi çevresel koşullara en iyi biçimde sahip olabilmesidir. Rekabet gücünü belirleyen faktörler, kur avantajı, dış ticaret performansı, dış ticaret haddi ve altyapı yeterliliği olarak nitelendirilmektedir. Bir ülkenin uluslararası rekabet gücü düzeyini döviz kurları, faiz oranları, kamu açıkları, işgücü maliyetleri, vergilendirme, doğal kaynaklar ve hükümet politikaları etkilemektedir.¹⁹

Bir ülkenin rekabet gücü, ülkenin ürettiği malların diğer ülkelerin malları ile fiyat, kalite, tasarım, güvenilirlik ve zamanında teslim gibi unsurlarda yarışabilecek düzeyde olmasını göstermektedir.²⁰

1.1.1.2. Endüstriyel Rekabet Gücü

Endüstri aynı alanda faaliyet gösteren çok sayıda firmayı kapsamaktadır ve rekabet gücü açısından firma rekabet güçlerinin toplamını ifade etmektedir. Endüstri düzeyinde rekabet gücünü belirleyen faktörler; ilgili endüstri alanında çalışan işgücü maliyeti, faktör verimliliği ve pazar payıdır.

Endüstri düzeyinde rekabet gücü, bir endüstrinin rakiplerine kıyasla eşit veya rakiplerinden daha yüksekte bir verimlilik düzeyine sahip olabilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bir endüstrinin rekabet gücünün mali politikalar, ekonomik yapı, siyasi istikrar ve ekonomik karar birimlerinin davranışlarından etkilenmektedir.

¹⁸ Chinna A. Kannapiran, Euan M. Fleming, “Competitiveness and Comparative Advantage of Tree Crop Smallholdings in Papua New Guinea”, **Working Paper Series in Agricultural and Resource Economics**, No: 99-10, July 1999, s. 11.

¹⁹ E. Carayannis ve J. Sagi, “New and Old Economy: Insights on Competitiveness in the Global IT Industry”, **Technovation**, Vol. 21, ss. 506-507.

²⁰ Özlem Doğan İpekgil, “Kalite Uygulamalarının İşletmelerin Rekabet Gücü Üzerine Etkisi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, Ocak-Şubat-Mart 2000, s. 8.

1.1.1.3. Firma Rekabet Gücü

Firma düzeyinde rekabet gücü, uluslararası pazar içinde bir firmanın aynı malı ya da ikame başka bir malı üreten firma veya firmalara karşı fiyat içi veya fiyat dışı üstünlükler sağlayarak daha geniş pazar payı elde etmesidir. Firma düzeyinde rekabet gücünü belirleyen faktörler; karlılık, maliyet avantajı, pazarlama teknikleri ve destek endüstrilerin yeterliliğidir. Firmanın rekabet gücünü, rakiplerine karşı fiyat, ulaştırma hızı, ürünün dizaynı gibi konularda karşılaştırmalı üstünlük sağlaması belirlemektedir.²¹

Rekabet gücündeki değişimler firmaları da yakından ilgilendirmektedir. Firmaların var olabilmeleri rakiplerine karşı ortaya koyabilecekleri rekabet gücü ile doğrudan ilgilidir. Belli bir rekabet gücüne ulaşamayan firmalar piyasadan çekilmek zorunda kalırken, rekabet gücü yüksek firmalar iç ve dış piyasaya daha ucuz, çeşitli mal ve hizmet sunabilmektedirler.²²

Rekabet gücü hem firmalar ve ülkeler için son derece önemli bir kavramdır. Küreselleşen dünyada rekabet gücüne sahip olmayan firmalar piyasadan çekilmek zorunda kalırken, rekabet gücünü arttırmayan ülkelerin istihdam imkanları, kişi başına düşen milli gelirleri ve toplam vergi gelirleri azalmakta, bütçe açıkları artmakta ve toplumun yaşam standartları düşmektedir. Dolayısı ile rekabet gücü ile ekonomik büyüme ve refah arasında yakın bir ilişkinin mevcut olduğu görülmektedir.²³

Dinamik bir olgu olan rekabet, belirli bir süreç içinde oluşmaktadır,²⁴

- Arz ve talep arasında uyum süreci,
- Teknik gelişmeyi yaratan bir yenilik süreci,
- Başarılı olmayanları piyasanın dışına iten ayıklama süreci,

²¹ Ronald Shone, **Open Economy Macro Economics: Theory**, Cambridge, 1989, s. 384.

²² TİSK İnceleme Yayınları, **Türkiye'nin Rekabet Gücü (AB Ülkeleri, Japonya ve ABD Karşılaştırması)**, TİSK Yayınları, Yayın No: 152, 1996, s. 6.

²³ Coşkun Can Aktan, **Uluslararası Rekabet Gücü İçinde Türkiye Dünya'nın Neresinde?**, EGİAD Yayını, İzmir, 1998, s. 118.

²⁴ Canan Erkan, "Avrupa Topluluğu Karşısında Türk Sanayinin Rekabet Politikası", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1992, s. 40.

- Piyasa fiyatının, sosyal açıdan zorunlu olan maliyetlere yaklaşmasını sağlayan sosyal düzenleme aracı.

Rekabetin ortaya çıkabilmesi bazı koşulların gerçekleşmesine bağlıdır. Bu koşullar²⁵:

- Rekabetin düzenini oluşturan şekli ve yasal düzenlemeler,
- Rekabetin işleyebilmesi için gerekli motivasyon ve uyarı unsurları,
- Rekabetin oluşturulmasına elverişli politikaların uygulanması.

Rekabet gücünün önemi ticaretin serbestleşmesi sonucu giderek artmaktadır. Serbestleşen ticaret ile ülkeler artık daha kolay bir şekilde dışa açılmakta ve ihracat, ithalat oranları gün geçtikçe artmaktadır. Bu değişim ile uluslararası rekabet gücüne verilen önemi artmaktadır. Bir ülkenin rekabet gücünün tek tek firmaların ortalama rekabet gücünden daha çok şey ifade ettiği kabul edilmektedir. Uluslararası rekabet gücü bilgi, finans, üretim tecrübesi, sahip olunan karşılaştırmalı üstünlükler, teknik bilgi ve işgücüne bağlı olarak değişmektedir.

1.1.2. Uluslararası Rekabet Gücünün Belirleyenleri

Uluslararası rekabet gücü günümüzde bir ülkenin gerçekleştirmeye çalıştığı en önemli hedeflerinden biridir. Adam Smith'in "Mutlak Üstünlükler" teorisinden günümüze kadar uluslararası rekabet gücü kavramı farklı şekillerde tanımlanmakta ve açıklanmaktadır. Uluslararası rekabet gücünü belirleyen faktörler de birçok araştırmacı tarafından açıklanmaktadır. Bu çalışmada, uluslararası rekabet gücü makro ekonomik göstergeler (döviz kurları, faiz oranları, bütçe açıkları), ucuz ve bol emeğin fonksiyonu, doğal kaynakların zenginliği, devletin ekonomideki yeri ile incelenmektedir.

1.1.2.1. Makro Ekonomik Göstergeler

Ülkedeki istikrar ortamı ülkenin uluslararası alanda rekabet gücünü etkilemektedir. Fiyatlar genel seviyesinin yüksek olması rekabet gücünü olumlu etkilemektedir. Bir ülkedeki fiyat istikrarı ülkede uzun dönemde ekonomik

²⁵ Erkan, a.g.e., s. 41.

dengelerin sağlam temellere oturduğunu göstermektedir. Makro ekonomik dengeleri bozuk ve istikrarsız ülke içinde, önünü göremeyen yatırımcının yatırım kararını, bireylerin tasarruf kararlarını ve işletmelerin üretime devam edebilme yeteneğini doğrudan etkilemektedir. Makro ekonomik dengeleri bozuk olan bir ülkede gelir dağılımının bozuk oluşu talebi daraltmakta, faiz oranlarının yüksek oluşu ise sermaye maliyetini yükselterek kamu mali dengesi bozulmaktadır. Ülkedeki makro ekonomik göstergeler uluslararası rekabet gücünü belirlemede önemli bir faktördür.

1.1.2.2. Kamu Ekonomisinin Yapısı ve Büyüklüğü

Devlet ekonomik rolünü çeşitli ekonomi politikası araçları kullanarak, kaynak dağılımı ve kullanımı, gelir dağılımı, devletin ekonomik aktiviteleri, ticaret politikası, makro ekonomik para ve maliye politikaları ile ekonomik faaliyetlerin gelişimine yönelik politikalar uygulayarak yerine getirmektedir. Gelişmekte olan ekonomiler yatırımlarını ve kalkınma hızlarını arttırmak amacıyla devlete büyük rol vermekte, bu da gelişmekte olan ülkelerin kamu açıklarının artmasına sebep olmaktadır. Son yıllarda devletin ekonomideki yeri sınırlandırılmaya çalışılmaktadır.²⁶

1.1.2.3. Dış Ticaret Politikası, Dış Ticaret Göstergeleri ve Dışa Açıklık Düzeyi

Ülkeler çıkarlarına yönelik olarak dış ticaret politikaları uygulamakta, bazı durumlarda dış ticarete müdahale etmekte ve çeşitli kısıtlamalar getirebilmektedir. Gelişmiş ülkeler ithalatın olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla bazı sınırlamalar getirmekte, gelişmekte olan ülkeler ise ekonomik kalkınmalarını hızlandırabilmek amacıyla dış ticarete müdahalede bulunmakta ve bazı sınırlamalar getirmektedir.

Ülkelerin uyguladıkları dış ticaret politikalarının amaçları ödemeler bilançosu açıklarının giderilmesi, ulusal sanayileri dış rekabete karşı koruma ve ekonomik kalkınmanın hızlandırılmasıdır.²⁷

²⁶ Hakkı Çiftçi, **İktisadi Gelişme Uluslararası Rekabet ve Ulusal Kurumlar Dinamiği**, Seçkin Kitabevi, Ankara, 2004, ss. 50-52.

²⁷ Nazım Öztürk, **Dış Ticaret Kuram, Politika, Uygulama**, Roma Yayınları, Ankara, 2005, ss. 51-52.

Ülkelerin dış ticaret göstergeleri ve buna bağlı olarak dışa açıklık düzeyleri uluslararası rekabet güçlerini belirlemede etkili olmaktadır. Dışa açıklık düzeyi, bir ülkenin serbestleşen ticaret koşullarında tek bir pazar haline gelen dünya ekonomisine ne düzeyde uyum sağladığını ve bu tek pazar ile bütünleşme derecesini göstermektedir.

Dış ticaret göstergelerine ek olarak döviz kurları ile ülkedeki kur politikaları uluslararası rekabet gücünü etkilemektedir. Ülkenin izleyeceği uygun olmayan politikalar ve kaynakların yanlış dağılımı, fırsatların değerlendirilmemesine neden olabilmektedir.

1.1.2.4. Üretim Faktörleri

Ülkedeki işgücünün yapısı, yeterli sermayeye sahip olması, bilim ve teknoloji yatırımları, doğal kaynaklar ve girişimcilik faktörleri bir ülkenin uluslar arası rekabet gücünde belirleyici rol oynamaktadır.

Bir ülkede işgücü kapasitesinin yüksek olması, o ülkenin işgücü ithaline ihtiyacının olmadığını göstermekte, işgücü nüfusunun yaş ortalamasının düşük olması, işgücü dinamizmini, eğitilebilir işgücünün yoğunluğunu vermekte, işgücü verimliliğinin yüksek oluşu ise üretim kalitesini arttırmakta ve üretim maliyetlerini aşağıya çekmektedir.²⁸

Bir ülkenin sahip olduğu sermaye potansiyeli, sermaye verimliliği, iç tasarrufların büyüklüğü ve yabancı sermaye çekebilme özellikleri, o ülkenin yatırım ve üretim potansiyelini belirlemektedir.²⁹

Ülkelerin teknolojik altyapıları ihracat potansiyellerini etkilemektedir. Ülkedeki mevcut teknik alt yapının geliştirilmesi ve yenilik sistemlerinin teşvik edilmesi ülke sanayinin uluslararası piyasalarda rekabet gücünü arttırmaktadır. Günümüz ekonomilerinde artan rekabet, gerek ülke gerekse firmaları yeni

²⁸ Tansu, a.g.e., s. 73.

²⁹ Philip Kotler, Somkid Jatusripitak, Suvit Maesincee, **Ulusların Pazarlanması: Ulusal Refahı Oluşturmada Stratejik Bir Yaklaşım**, (çev. Buğdaycı) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şefik Matbaası, İstanbul, Kasım 2000, s. 258.

teknolojilerin ithali, adaptasyonu, üretimi, geliştirilmesi ve ihraç edilmesi gibi teknolojik çabalar içine itmektedir.³⁰ Bir ülkenin doğal kaynaklarının zenginliği ülkenin rekabet gücünü olumlu yönde etkilemektedir.

1.1.2.5. Altyapı

Bir ülkenin altyapısı rekabet gücünü belirlemede etkilidir. Bir ülkede ulaştırma sisteminin zenginliği, kaynaklara, ürünlere ve pazarlara ulaşım sağladığından ekonomik gelişme açısından önem taşımaktadır. Bir ülkede yeterli altyapının olması, ulusal zenginliğin yaratılmasında kolaylık sağlayan bir unsurdur. Gereken altyapıyı sağlayamayan ülkelerde, halk geri kalmışlıktan ve yoksulluktan kendilerini kurtaramadıkları görülmektedir.³¹

1.1.2.6. Kalite

Rekabet gücünü belirlemede kalite çok önemli bir unsurdur. Uluslararası rekabet gücünü belirleyen diğer kavramlar kalite ile doğrudan ilişkilidir. Kalite kaynakların etkin kullanıma yol açmakta, ürün ve hizmetlere kullanım uygunluğu kazandırmakta ve gereksinimlere uygun üretim yapılmasını sağlamaktadır.³² Kalite konusunda kalitenin neyin kalitesi olduğu ve kalitenin ne için sağlanmaya çalışıldığı, yanıtlanması gereken sorulardır.³³

1.1.2.7. Verimlilik

Verimlilik her birim işgücü ve sermaye kullanılarak yapılan üretimin değeri ile ölçülür. Bir ülkede verimliliğin yüksek olması yüksek gelir seviyesini beraberinde getirir. Gelişmiş ekonomiler durgunluğa düşmemek için bilgi ve hizmet konularında verimliliklerini arttırmak durumundadır. Bu ülkeler için verimlilik artışı önem verdikleri ekonomik bir gerekliliktir.³⁴

³⁰ İsmail Gökal, "Teknoloji Transferi: Türkiye İçin Bir Model Denemesi", **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı:7, 1997, s. 37.

³¹ Kotler, a.g.e., s. 158.

³² Doğan, a.g.e., s. 22.

³³ Edwrad De Bono, **Rekabet Üstü** (çev. Özel), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 43.

³⁴ Peter F. Drucker, **Gelecek İçin Yönetim** (çev. Üçcan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2000, ss. 118-119.

1.1.2.8. Eğitim

Bir ülkenin eğitim sistemi ve eğitime verdiği önem o ülkenin uluslararası düzeyde rekabetini etkileyici nitelik taşımaktadır. Günümüzde bilgi ve nitelikli işgücü rekabetin en önemli belirleyenleri arasında sayılmaktadır. Ülkeler uluslararası rekabet ortamında rekabet gücüne sahip olabilmek için yüksek nitelikli işgücüne gereksinim duymaktadır. Sonuçta eğitimin önemi artmakta, eğitime yatırımın ekonomik değeri ön plana çıkmaktadır.

1.1.2.9. Demografik Yapı ve Coğrafi Konum

Ülkenin demografik yapısı uluslararası rekabet gücünü etkilemektedir. Genç ve eğitilmiş nüfus uluslararası alanda rekabet gücü açısından avantaj yaratıcıdır. Sosyo-kültürel yapı ele alındığında, etnik köken, dini inanç ya da tarihsel bağı olan ülkeler ile zevk ve tercihleri birbirine daha yakın olan ülkelerin birbirlerinin pazarlarına daha kolay uyum sağlayabildikleri görülmektedir.

Coğrafi konum uluslararası rekabet gücünü belirleme açısından önem taşımaktadır. Zengin ülkelere yakın olmak geliştirmekte olan ve gelişmiş ülkelere daha büyük pazar ve daha fazla gelir imkanı sağlamaktadır.³⁵ Diğer yandan ülkedeki yer altı ve yer üstü zenginlikler ile ülkenin iklim yapısı uluslararası rekabet gücünü belirlemede etkilidir. Ülkenin jeo-politik konumu da rekabet gücüne etki etmektedir.

1.2. ULUSLARARASI REKABET GÜCÜNÜ AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

Dış ticaret teorilerinin temeli Merkantilist düşüncülerle atılmıştır. Adam Smith ile uluslararası rekabet gücünü açıklayan teoriler mutlak üstünlükler yaklaşımı adı altında ele alınmıştır. Klasik yaklaşımların öncüsü olan A. Smith'den sonra D. Ricardo ve Hecksher ile Ohlin'in teoremleri uluslararası rekabet gücünü açıklamaya çalışmıştır. Dış ticaret teorilerinin temelleri klasik yaklaşımlar ile atılmıştır.

³⁵ Murat Ali Dulupçu, **Küresel Rekabet Gücü; Türkiye Üzerine Bir Uygulama**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001, s. 85.

1.2.1. Klasik Yaklaşımlar

Uluslararası ticaret teorilerinin temelleri bilimsel olarak ilk kez 1776'da Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" (The Wealth of Nations) adlı eseri ile atılmıştır. Adam Smith'e kadar olan dönemde uluslararası ticaret merkantilistlerce açıklanmaya çalışılmıştır. *

Klasik yaklaşımlar bugünkü ticaret teorilerinin temellerini oluşturmaktadır. Günümüzde klasik teorilerin ortaya koyduğu maliyet temelli yaklaşımdan çok teknolojiye dayalı dış ticaret gerçekleştirilmekle birlikte o dönemin koşulları dikkate alındığında Smith, Ricardo, Hecksher ve Ohlin'in bugün hala geçerliliği olan teoriler geliştirdikleri görülmektedir.

Uluslararası ticareti açıklayan klasik teoriler ortaya çıktığı dönemlerde ve o dönemin koşulları altında bazı varsayımlara dayanmaktadır;³⁶

- Dünya üzerinde iki mal vardır,
- Bu iki ülke de iki mal üretmekte ve her iki ülke de iki malı üretebilecek yetenektedir,
- Her iki mal kendi içinde standart ve homojendir,
- Uluslararası ticaret değiş-tokuş ile yapılır, para nötr kabul edilmektedir,
- Fiyatlar parasal değil, diğer malın cinsinden yani reel olarak belirlenmektedir,
- Üretim faktörleri ülke içinde hareketli ülkeler arasında hareketsiz kabul edilmektedir,
- Ulaşım masrafları sıfır kabul edilmektedir,
- Maliyeti oluşturan tek üretim faktörü olarak emek kabul edilmektedir (emek-değer teorisi),

* Merkantilizm ihracatı maksimize, ithalatı minimize eden bir dış ticaret politikası izlemeyi savunan iktisadi düşünce sistemidir. Avrupa'da on altı, on yedi ve on sekizinci yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Merkantilizme göre bir ülkedeki zenginliğin kaynağını altın ve gümüş stokları oluşturmaktadır. Bir ülke altın ve gümüş mal stoğunu arttırmak için diğer ülkelere kendi aldığından daha fazla mal satmalı ve dış ticaret dengesi fazlasına sahip olmalıdır.

³⁶ Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi**, Beta Basım, İstanbul, 2002, ss. 10-11.

- İç ve dış ticarete devlet müdahalesi olmadığından kota, gümrük vb. gibi ticareti kısıtlayıcı unsurlar yoktur,
- Ekonomide kaynaklar tam ve etkin kullanılmaktadır,
- Fiyat esnekliği tam ve ekonomide tam rekabet koşulları geçerlidir,
- Statik bir analizdir ve arz yönlüdür.

1.2.1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Mutlak üstünlükler teorisi Adam Smith tarafından ortaya atılmıştır. Adam Smith “Ulusların Zenginliği” (The Wealth of Nations) adlı kitabında ticaretin serbestleşmesinin ülkelerin refahını arttıracaklarını savunmuştur.³⁷ Smith, Ulusların Zenginliği adlı çalışmasında merkantilizmi eleştirmiş, bir ülkedeki zenginliğin kaynağının, bir yılda üretilen mal miktarına eşit olduğunu belirtmiştir. Buna göre, bir ülke bir başka ülkeyle ticarete, o ülke kadar ucuza üretmediği malları ondan satın almak amacıyla girmektedir. Eğer bütün malları kendisi daha üstün olarak üretmekte ise bu ülke diğer bir ülke veya ülkelerle ticaret yapmaz.³⁸ Mutlak üstünlük, bir ülkenin bir malın üretiminde diğer ülkeye göre daha etkin olması veya daha üstün üretim becerisine sahip olması olarak açıklanmaktadır.

Teoriye göre iki mallı ve iki ülkeli bir dünyada hangi ülke bir malı daha ucuza üretiyorsa o malın üretiminde uzmanlaşmalı ve onu ihraç etmeli, pahalıya ürettiği malı ise karşı ülkeden ithal etmelidir. Böylece her iki ülke dış ticaretten kazançlı çıkar. Merkantilist yaklaşımın tersine, klasik teorilerde dış ticaret teorisi pozitif toplamı bir oyundur ve bu oyunun sonunda her iki taraf kazanmaktadır.

Mutlak üstünlükler teorisinin temelinde uluslararası uzmanlaşma ve işbölümü yatmaktadır. Uzmanlaşma sonucu kaynaklar en etkin şekilde kullanılmakta, böylelikle ülkelerin ve dünyanın refahı artmaktadır.³⁹ Smith’e göre işbölümü, bir malı diğer bir mal ile değiş tokuş etme eğiliminin yani takasın bir zorunlu sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.⁴⁰

³⁷ Karluk, a.g.e., s. 12.

³⁸ Emin Ertürk, **Uluslararası İktisat**, Ekin Kitabevi, Bursa, 1996, s. 18.

³⁹ Salvatore Dominick, **International Economics**, Wiley International, New Jersey, 2004, s. 33.

⁴⁰ Adam Smith, **Ulusların Zenginliği 1**, (çev. Saltoğlu), Palme Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 15.

Bir ülkenin bir malda mutlak üstünlüğe sahip olacağı varsayılmaktadır. Bir ülkenin her iki malda birden mutlak olarak üstün olabileceği düşünülmemiştir. Böyle bir durumda, teoriye göre ülkeler arasında dış ticaret yapılmamaktadır.⁴¹

Mutlak üstünlükler teorisi, ülkeler arasındaki ticaretin küçük bir bölümünü açıklamaktadır. Smith'in bu görüşleri yaklaşık 40 yıl sonra David Ricardo tarafından yeniden incelenmiş ve geliştirilmiştir.

1.2.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

David Ricardo 1817'de yayınlanan Politik Ekonominin Kuralları ve Vergileme (On the Principles of Political Economy and Taxation) adlı çalışmasında Smith'den farklı olarak uluslararası ticaretin gerçekleştirilmesi için bir ülkenin diğer bir ülke karşısında mutlak bir üstünlüğe sahip olmasına gerek olmadığını belirtmektedir. Karşılaştırmalı üstünlük yaklaşımına ilk kez 1808 yılında James Mill ve Robert Torrens çalışmalarında değinmiştir.⁴²

Ricardo, karşılaştırmalı üstünlükler teorisini mutlak üstünlükler teorisinin eksikliklerinden yola çıkarak geliştirmiştir. Teoriye göre, önemli olan bir ülkenin bir mal üzerinde karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olmasıdır. Diğer bir deyişle, bir ülke bir malı diğer ülkeden daha ucuza üretmek zorunda değildir. Ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu alanlarda uzmanlaşmalı ve ihraç etmeli, pahalıya üretebildiklerini ise ithal etmelidir. Bir ülkenin her iki malda da karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olduğu durumda dış ticaret yapılır ve ülkeler ticaretten kazançlı çıkar.⁴³

Karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımına göre her iki malın üretiminde mutlak olarak dezavantajı olan bir ülke, daha az dezavantaja sahip olduğu malı üretip ihraç ederse, bu malın üretim ve ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmaktadır.

⁴¹ Smith, a.g.e., s. 17.

⁴² Karluk, a.g.e., s. 14.

⁴³ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, Güzem Yayınları, İstanbul, 2001, s. 18.

1.2.1.3. Faktör Donatımı Teorisi

Eli F. Heckscher 1919 yılında yayınlanan Gelir Dağılımı Üzerine Dış Ticareti Etkisi (The Effect of Foreign Trade On The Distribution of Income) adlı makalesinde ve Bertil Ohlin 1933 yılında yayınlanan Bölgesel ve Uluslararası Ticaret (Interregional and International Trade) adlı kitabında dış ticareti, malların üretim fonksiyonlarının ülkeler arasında farklı olması ile açıklamışlardır. Karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımının eksikliklerini ortadan kaldırmayı amaçlayan teori, Heckscher-Ohlin, Faktör Oranları veya Faktör Yoğunluğu Teorileri adlarıyla anılmaktadır. Bu teoriye daha sonra P. Samuelson katkıda bulunmuştur.⁴⁴

Teoriye göre, her ülke nisbi olarak daha fazla sahip olduğu üretim faktörünü daha yoğun olarak gerektiren malları üretir ve ihraç eder, nisbi olarak daha az sahip olduğu faktörü daha yoğun olarak gerektiren malları ithal ederse, ticaretten bir kazanç oluşmaktadır. Faktör donatımı teorisi klasik karşılaştırmalı üstünlük yaklaşımlarından farklı olarak iki üretim faktörü olduğunu ve teknolojiyi veri kabul etmekle birlikte dış ticaretin ülkelerin sahip oldukları nisbi faktör zenginliklerinden kaynaklandığını belirtmektedir.⁴⁵

Ricardo'dan farklı olarak, Heckscher ve Ohlin'e göre ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlükler, ülkelerin sahip olduğu üretim araçlarına dayanmaktadır. Bu şekilde ülkeler yoğun olarak sahip oldukları üretim aracının fazla kullanıldığı malları daha ucuza üretirler ve bu malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmaktadır.

Teoriye göre, her ülke bol olan üretim faktörünü daha çok kullandığı malın üretiminde uzmanlaşıp bu malı ihraç eder. İhraç edilen mallar sonucu bu malın üretiminde kullanılan faktörlere olan talep artar. Aynı şekilde ülkeler görece olarak daha az bulunan veya daha az sahip oldukları faktörleri kullanarak üretilen malları ithal eder, böylelikle bu malların üretiminde kullanılan faktörler ülke içinde daha az kıt duruma gelir. İhracat sonucu ülke içinde bol olan üretim faktörüne talep artar; fiyatı yükselir. Dış ticaret ile ülkelerin bol olarak sahip oldukları faktörlerin fiyatı

⁴⁴ Karluk, a.g.e., ss. 32-33.

⁴⁵ y.a.g.e., ss. 33-34.

yükselirken, kıt olan faktörün fiyatı düşer ve dolayısıyla ülkeler arasında göreceli olarak faktör fiyatları eşitlenir.⁴⁶

Klasik teoride dış ticaretin temel nedeni; ülkeler arasındaki teknolojik farklılıklardan veya ülkeler arasındaki faktör donanımları farklılıklarından kaynaklanan karşılaştırmalı üstünlüklerdir. Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler ve Heckscher-Ohlin teorileri ülkelerin birbirine ne kadar az benzerse o kadar fazla ticaret yapacaklarını belirtmektedir. Buna ek olarak teoriler, ülkelerin dış ticareti ve ekonomi politikalarını belirlemeleri üzerinde büyük rol oynamaktadır. Ricardo, uluslararası ticarete kaynak dağılımının etkinliğinin önemini belirtmektedir. Ricardo, karşılaştırmalı üstünlüğün göstergesi olarak emek faktörünü ele almakta, emeğin üretkenliği ile endüstriler ve ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlüğü açıklamaktadır. Heckscher-Ohlin teorisi ise birden fazla üretim faktörünü içermektedir. Bu model faktör yoğunluğuna dayanmakta ve emek verimliliği üzerindeki teknolojik gelişmelerden etkilenmemektedir.

Klasik yaklaşımların öncüleri olan Adam Smith ve David Ricardo tarafından dünya ticareti birbirine benzer olmayan endüstriler tarafından üretilen malların alımı ve satımı şeklinde düşünülmüştür. Ülkelerin veya endüstrilerin farklı malları ithal ve ihraç etmesi şeklinde yapılan bu ticarete endüstriler-arası ticaret denmektedir.⁴⁷ Diğer bir deyişle, endüstriler arası ticaret, bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malda uzmanlaşıp bu malı ihraç etmesi ve karşılığında karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu başka bir malı ithal etmesi biçiminde de ifade edilebilir. Bu tür ticaret genelde gelişmişlik farkı olan ülkeler veya endüstriler arasında gerçekleşir. Gelişmişlik düzeyi birbirine benzer ve yakın düzeyde olan ülkeler veya endüstriler arasında gerçekleşen ticarete ise endüstri-içi ticaret denmektedir. Endüstri-içi ticaret aynı endüstride yer alan malların bir ülke tarafından eşanlı ihracatı ve ithalatı şeklinde tanımlanmaktadır.⁴⁸

⁴⁶ Karluk, a.g.e., s.37.

⁴⁷ Seyidoğlu, a.g.e., ss. 91-92.

⁴⁸ Nevzat Şimşek, "Endüstri-içi Dış Ticaret: Türkiye'nin Endüstri-içi Dış Ticaretin Analizi", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2005, s. 3.

Başka bir deyişle, endüstriler-arası ticaret, farklı endüstrilerin ürettiği birbirinden tamamen farklı ürünlerin ticareti ile açıklanırken, endüstri-içi ticaret ise aynı endüstrinin veya geniş bir ürün grubunun farklılaştırılmış ürünlerinin ticareti biçiminde ifade edilmektedir.⁴⁹

Endüstriler-arası ticaret karşılaştırmalı üstünlüklere göre yapılırken, endüstri-içi ticarete ülkeler bir malın hem ithalatçısı hem de ihracatçısı olduklarından karşılaştırmalı üstünlüklere göre uzmanlaşmaya gidilmemektedir. Endüstri-içi ticaret, geleneksel dış ticaret teorilerinin tam tersine, benzer faktör donatımlarına sahip ülkeler arasında ortaya çıkan ticareti açıklamak için eksik rekabeti ve ölçek ekonomilerini esas almaktadır. Ürün farklılaştırması derecesi ne kadar büyük ise endüstri-içi ticaret düzeyi o kadar büyüktür. Tam tersine ürün farklılaştırma derecesi ne kadar küçük ise endüstriler arası ticaret düzeyi o kadar büyüktür.⁵⁰ Aynı zamanda bazı çalışmalarda, endüstriler-arası ticaret başta sahip olunan bir karşılaştırmalı üstünlüğün göstergesi, endüstri-içi ticaret ise sonradan kazanılan bir karşılaştırmalı üstünlük şeklinde açıklanmaktadır.⁵¹

1.2.2. Modern Yaklaşımlar

Klasik yaklaşımlar uluslararası rekabet gücünü ülkelerin sahip olduğu mutlak ve karşılaştırmalı üstünlükler ve fiyatlar ile açıklarken, modern yaklaşımlar üretimde farklılaştırma, hizmet kalitesi gibi faktörler ile açıklamaktadır. Modern yaklaşımların öncüleri olan Porter ve Krugman uluslararası rekabet gücünü ülke bazında değil, endüstri bazında açıklama amacını taşımaktadır. Günümüzde endüstrilerin işgücü veya sermaye yoğun teknolojilerden bilgi yoğun teknolojilere yöneldiği gözlenmektedir.

1.2.2.1. Porter'ın Teorisi

Michael Porter tarafından geliştirilen Ulusların Rekabet Gücü (Competitive Advantage of Nations) teorisi dünya ticaretinde rekabet gücü yüksek on ülkenin

⁴⁹ Paul Krugman, Maurice Obstfeld, **International Economics Theory and Policy**, Addison-Wesley, United States, 2000, ss. 136-141.

⁵⁰ Nursen Vatansever Demirci, "Türkiye ile Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Sınai Ürünleri Endüstri-içi Ticareti", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı: 107, Eylül 2004, ss. 108-111.

⁵¹ Salvatore, a.g.e., s. 173.

verilerine dayanarak geliştirilmiş ve ülkelerin neden belirli endüstrilerde başarı sağlayarak rekabet gücü elde ederken, diğer ülkelerin bu başarıyı sağlayamadıklarını açıklamaya çalışmaktadır. Porter, çalışmasını endüstriyel gözlemlere dayandırmakla birlikte ülkelerin uluslararası rekabet güçlerinin belirlenmesinde rekabet ortamını analiz etmekte ve en uygun stratejileri geliştirmeyi amaçlamaktadır.⁵²

Klasik yaklaşımlara göre bir ülkenin dış pazarlardaki rekabet gücünü ucuz ve bol emek belirlemektedir. Porter, klasik yaklaşımların rekabet gücünü açıklama konusunda yetersiz kaldığını belirtmektedir. O'na göre klasiklerin sorduğu “ *bir ulus niçin rekabetçi olur?* “ sorusunu sormak yerine “ *bir ülke neden ve nasıl bir sanayide başarılı uluslararası rekabetçilerin üssü haline gelmektedir?* “ sorusu üzerinde yoğunlaşmak gerekir.⁵³ Porter, rekabeti döviz kurları, faiz hadleri, hükümet açıkları tarafından yönlendirilen makroekonomik bir olgu olarak düşünmektedir. Diğer yandan her şirket ve sektör tipine uygun genel bir yöneticilik uygulaması söz konusu olmamakla birlikte bir ülkenin her malda rekabetçi üstünlüğe sahip olması beklenemez. Ülkelerin beşeri ve diğer kaynakları sınırlıdır. Porter'a göre bu durumda yapılması gereken, bu kaynakları mümkün olan en üretken kullanımlarda geliştirmektir.⁵⁴

Porter'ın amacı; rekabet gücünü açıklama konusunda klasik karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımının ötesinde bir açıklama sunabilmektir. Porter'a göre rekabet gücü statik değil, dinamik bir olgudur ve bu olgu bir ülkenin endüstrileri ve firmaları tarafından yaratılmaktadır.⁵⁵ Yine aynı şekilde Porter, rekabet gücünün yeni belirleyenleri olduğunu, rekabetin klasik yaklaşımlarda düşünüldüğü gibi üretim üstünlüğü veya fiyat rekabeti değil, kalite, ürün çeşitlendirmesi, yenilik, modern tasarım vb. ölçülerde olduğunu belirtmektedir. Diğer bir deyişle, ülkelerin sahip oldukları doğal kaynaklar gün geçtikçe azalmakta ve dolayısıyla karşılaştırmalı üstünlüklerin yapısı değişmektedir. Bu durumda maliyet, kalite, ürün farklılaştırması,

⁵² Bahar, Ozan ve Kozak, Metin, **Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Turizm ve Rekabet Edilebilirlik**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 54.

⁵³ Hakan Kum, “Rekabet Gücünü Belirleyen Faktörler: Yeni Yaklaşımlar”, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:14, 1999, s. 166.

⁵⁴ Mustafa Özel, **Küresel Rekabet**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 9.

⁵⁵ Kum, a.g.e., s.166.

yeni ürün, teknolojik farklılıklar, odaklanma ve piyasa yapıları gibi rekabet gücünü oluşturan yeni belirleyiciler ortaya çıkmaktadır.⁵⁶

Porter tarafından geliştirilen rekabet gücü yaklaşımında ulusal rekabet gücü avantajlarını yaratabilmek için bazı şartların olması öngörülmektedir. Bu şartlar aşağıda sıralanmaktadır:

- Endüstride rekabet avantajı için gerekli yetenek ve kaynaklar var olmalıdır,
- Fırsatlar ile kaynak ve yeteneklerin yöneldiği alanlar hakkında yeterli bilgiye sahip olunmalıdır,
- Sermaye sahibi, yönetici ve çalışanları rekabet amacına yönlendirilmelidir,
- Şirketi yenilik ve yatırımlara yönelten bir baskı var olmalıdır.⁵⁷

Porter, ulusal zenginleşmeyi rekabetçi avantajın geliştirilmesine bağlamaktadır. İlk başta bir ulus, gelişimini sürdürebilme amacıyla faktör koşullarını kullanmaya çalışır. Sonraki aşamada ise, tasarrufu teşvik ederken yabancı teknolojiyi ve sermaye araçlarına yapılan yatırımı cazip hale getirmeye başlar. Sonuç olarak, teknoloji ve sermaye yoğun endüstriler emek ve sermaye yoğun endüstrilerin yerine geçmektedir.

1.2.2.1.1. Ulusal Avantajların Belirleyenleri

Porter'in modelinde rekabetçi avantajlar anlamında bir ülkenin ilerlemesine katkı sağlayabilecek veya bir ülkenin ilerlemesini engelleyebilecek ülkeye özgü faktörler biçiminde dört gruba ayrılmaktadır.

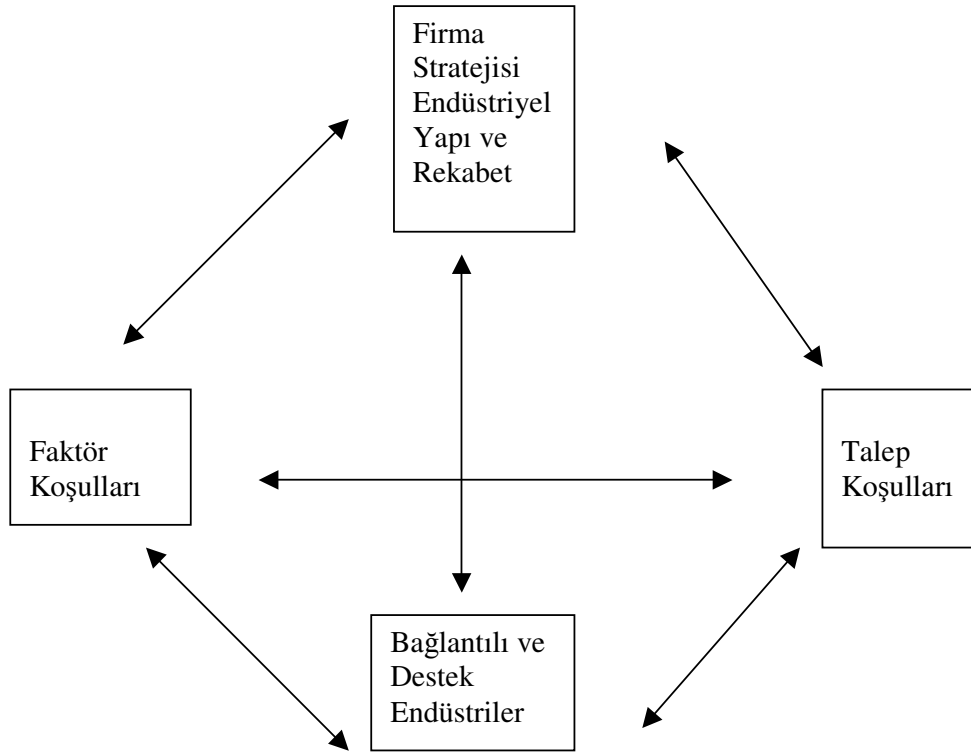
Bu faktörler aşağıda sıralanmaktadır;⁵⁸

- Faktör Koşulları
- Talep Koşulları
- Bağlantılı ve Destek Endüstriler
- Firma Stratejileri Endüstriyel Yapı ve Rekabet

⁵⁶ Ozan, Kozak, a.g.e., s. 54.

⁵⁷ Michael E. Porter, **The Competitive Advantage of Nations**, The Free Press, New York, 1990, s. 71.

⁵⁸ y.a.g.e., s. 71.

Şekil 1: Porter' a Göre Ulusal Avantajların Belirleyenleri

(Kaynak: PORTER, 1990; 72)

A. Faktör Koşulları:

Faktör koşulları bir ülkenin üretim faktörleri açısından durumunu yansıtmaktadır. Bir ülkenin rekabet avantajını belirleyenlerin arasında o ülkedeki işgücü, sermaye, doğal kaynaklar ve altyapı gibi üretim sürecinin girdilerini oluşturan faktörler yer almaktadır.

Porter'a göre üretim faktörleri bir ülkeye klasik yaklaşımda belirtildiği gibi miras biçiminde geçmemekte, tam tersine bir ülkenin rekabet avantajını belirleyen üretim faktörleri ülkeler tarafından yaratılmaktadır.⁵⁹

⁵⁹ Porter, 1990., s. 72.

B. Talep Koşulları:

Ülke içi talep koşulları bir ülkenin rekabet avantajlarını belirlemede önemli bir yere sahiptir. İç talep, ölçek ekonomileri ile statik etkilerin ortaya çıkmasını sağlayarak bütün ekonomi üzerine etkili olmaktadır. İç talebin dinamik etkisi, ilerleme, yeniliğin hızı ve niteliği gibi hususlarda ortaya çıkmaktadır. İç talebin yapısı ve bileşimi tüketici ihtiyaçlarının firmalarca algılanması, yorumlanması ve dikkate alınması iç talebin yapısını ve niteliğini belirlemektedir.

Porter, bir ülkedeki tüketicilerin kaliteli ve teknolojisi yüksek mallar talep ettiğinde, firmaların bu talebe yanıt verebilmek için kendilerini yeni ürün yaratma konusunda sürekli geliştireceklerini belirtmektedir. Porter, Ulusların Zenginliği adlı çalışmasında talep koşullarını Japonya örneği ile açıklamaktadır. Japon insanı, sıcak ve nemli bir ortamda, küçük evlerde, yüksek maliyetli elektrik enerjisi ile çalışan havalandırmaları kullanarak yaşamaktadır. Japon halkının sessiz, küçük ve daha az enerji harcayan bir havalandırma tertibatı talebi, firmaları bu alanda ürün geliştirmeye yöneltmiştir. Günümüzde Japon firmalarının uluslararası pazarlarda talep edilen ince, hafif ve küçük boyutta üretilen havalandırma sistemlerinde büyük bir rekabet gücüne sahip olmalarının temelinde yatan neden; Japon halkının değişen talebidir.⁶⁰

Buna ek olarak, Porter bir ülkenin iç talebinin, dış pazarlarda rekabet kazanmasında önemli bir faktör olduğunu vurgulamaktadır. Diğer bir deyişle, bir ülke kendi iç talebindeki zevk ve tercihlerinin uluslararası alanda da kullanımını sağlayabiliyorsa, o ülkenin firmaları uluslararası piyasalarda rekabet üstünlüğü elde edeceklerdir.⁶¹

C. Bağlantılı ve Destek Endüstriler:

Ülke içindeki ara mal üreticilerinin sayılarının fazla olması ve yoğun bir rekabet ortamı içinde bulunmaları, firmaların ihracat pazarlarında rekabet gücüne

⁶⁰ Porter, 1990., s. 73.

⁶¹ y.a.g.e., ss. 84-85.

sahip olabilmelerinin bir ön koşuludur. Porter' a göre altyapısı iyi hazırlanmış bağlantılı ve destek endüstriler ağı firmaların teknolojik yenilik ve maliyet gibi alanlarda rekabet üstünlüğü kazanmasına önemli katkılar yapmaktadır. Bir ürünün kalitesinin artırılması ve çeşitliliğe gidilebilmesi, o firmanın dizayn ve yenilikle ilgili firmalardan alacağı hizmet desteğine bağlıdır.

D. Firma Stratejileri Endüstriyel Yapı ve Rekabet:

Rekabetçi bir iç piyasa uluslararası piyasalarda rekabet gücüne sahip olmayı sağlayan önemli faktörlerden biridir. İhracat pazarlarında rekabet gücüne sahip firmaların çoğu, kendi iç piyasalarında da yoğun bir rekabet ortamı ile karşı karşıya bulunmaktadır. İç rekabetin ortaya çıkardığı teknolojik yenilik dinamizmi, dış rekabet gücünün belirleyicisi durumundadır.⁶²

Rekabet avantajlarını dolaylı olarak etkileyebilecek iki dışsal değişken ise şu şekildedir;

- Devletin Rolü: Porter, devletin rolünü rekabet gücünü dolaylı olarak etkileyen dışsal bir faktör olarak tanımlamaktadır. Firmaların rekabet güçlerinin artmasını ya da korunmasını sağlamak amacıyla devlet, ortaya çıkan yeni fırsatlar, değişen koşullar veya krizler durumunda gerekli önlemleri alıp uygulamaktadır. Devletin uyguladığı politikaların etkileri pozitif veya negatif etkili olabilmektedir.⁶³ Devlet rekabet gücünü etkileyen diğer faktörleri de etkilemektedir.

- Karşılaşılan fırsatlar ve şanslar da sistem bütününe dolaylı olarak etkilemektedir.

Karşılıklı Etkileşim Sistemi:

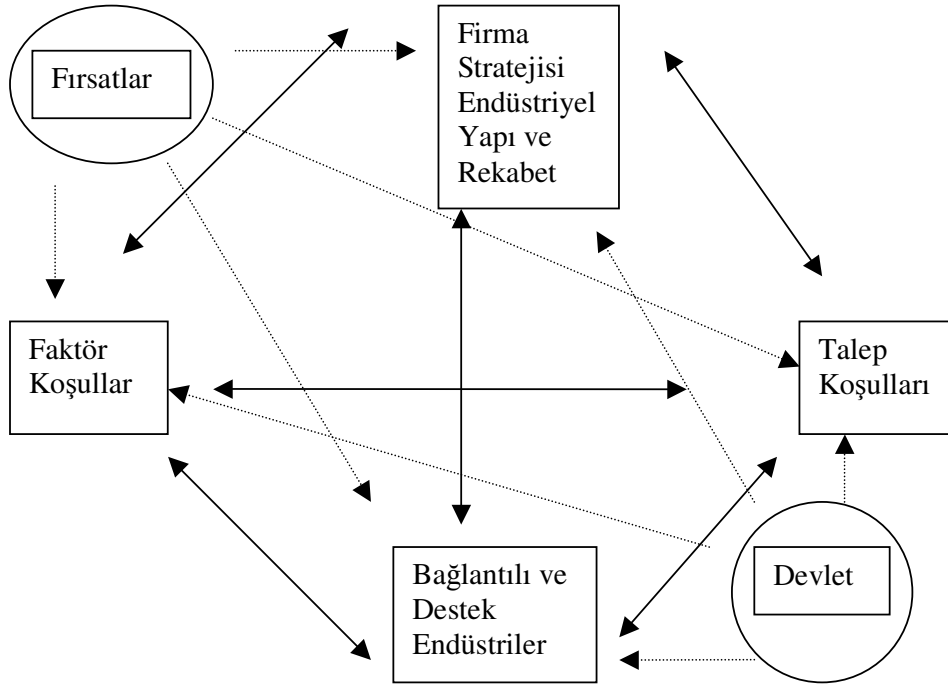
M. Porter'ın modelinde rekabet gücünü belirleyen faktörler sürekli ve karşılıklı bir etkileşim içinde bulunmaktadır. Porter'a göre, geniş ve yaygın avantajların ortaya çıkması sistem içindeki karşılıklı etkileşimin nitelik ve

⁶² Kum, a.g.e., s. 169.

⁶³ Özel, a.g.e., s. 52.

yoğunluğuna bağlıdır. Rekabet avantajları genellikle, yenilik ve değişmelerin hızına bağlı olarak oluşmaktadır.⁶⁴

Yukarıda sayılan bir ülkenin rekabet avantajını belirleyenlerden bir veya birkaçı rekabet avantajı yaratabilir, ancak daha kalıcı bir başarı için hepsi birlikte var olmalıdır. Çünkü avantajlar karşılıklı olarak birbirlerinin gelişimini etkilemektedir. Avantajların karşılıklı etkileşimine “diamond” adı verilmektedir.

Şekil 2: Porter'ın Teorisinde Sistem Bütünü

(Kaynak: PORTER, 2000; 127)

1.2.2.1.2. Rekabet Gücünün Gelişim Aşamaları

Porter çalışmasında rekabetin zaman içinde değişen şeklini ve rekabet edilebilirlik seviyesine ulaşma sürecini dört aşamada ele almaktadır. Bu aşamalar;

⁶⁴ Erkan, a.g.e., s. 94.

faktör güdümlü, yatırım güdümlü, yenilik güdümlü ve refah güdümlü gelişme aşamalarıdır.

A. Faktör Güdümlü Gelişme Aşaması:

Ülkelerin temel faktörleri olan doğal kaynaklarla, yetersiz düzeydeki sermaye birikimi ve uzmanlaşmamış işgücü ile gerçekleşen bu aşamada rekabet gücü daha çok fiyat üzerinde olmakta ve bu nedenle ucuz işgücü, döviz kurları rekabet gücü için ön plana çıkan unsurları oluşturmaktadır.

Bu aşamada rekabet avantajı üretim faktörlerinin ucuzluğundan kaynaklanmaktadır. Ürün, üretim süreci ve teknoloji açısından rekabet avantajının bulunmadığı bu aşamada sadece ucuz faktör maliyetinden dolayı fiyat rekabetine girilmektedir. Gelişmiş ürün tasarımı taklit ile ileri teknoloji ise dış yatırımlarla ülkeye gelmektedir. Ülke içinde teknoloji üretilmemekte, ihtiyaç duyulan teknoloji dışarıdan sermaye malı ithal edilerek karşılanmaktadır. Az gelişmiş ülkeler bu aşamada bulunmaktadır.⁶⁵

B. Yatırım Güdümlü Gelişme Aşaması:

Bu aşamada temel faktörlerden sağlanan avantajların yanında, ileri faktörlere dayalı düşük maliyet ile daha ileri teknoloji ve donanımların daha etkin kullanımı rekabet avantajı yaratmaktadır. Bu aşamadaki ülke yatırım yapma kapasitesini ve isteğini yabancı sermaye ve onunla birlikte gelen teknolojik yenilikler sayesinde geliştirebilmektedir. Yeni teknolojik gelişmeleri özümseme ve geliştirme yeteneği bu aşamayı faktör güdümlü gelişme aşamasından ayıran en önemli unsurdur. Ülkenin demografik yapısının ve devlet politikalarının öneminin bu aşamada arttığı gözlenmektedir.⁶⁶

C. Yenilik Güdümlü Gelişme Aşaması:

Bu aşamada ülkeler teknolojik yenilikleri kendileri üretir ve geliştirir. Bu aşamada firmalar yeni teknoloji ve yöntemleri dışardan alıp uygulamak ve

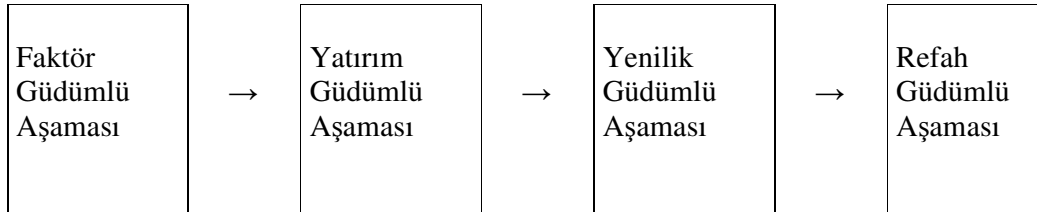
⁶⁵ Erkan, a.g.e., s. 90.

⁶⁶ y.a.g.e., s. 91.

geliştirmekle yetinmemekte, yenilerini kendisi yaratmaktadır. Böylece ürün ve üretim teknolojileri ile pazarlama ve rekabet gücü yaratıcı diğer alanlarda da yeniliğe yönelme baskısı artar. Gelişen talep koşulları, arzın genişlemesi, uzmanlaşmış faktör ve bağlı endüstrilerin ortaya çıkışı firmaları yeniliğe yönlendirmekte ve bu yeniliğin geliştirilmesi için uygun ortam yaratmaktadır. Bu ortamın yarattığı yenilik geliştirme kapasitesi, yeni endüstrilerin ortaya çıkmasına fırsat tanımaktadır. Bu aşamadaki ülkeler dışsal şoklara, konjonktürel dalgalanmalara, maliyet farklılıkları ile döviz kurlarında oluşacak dalgalanmalara karşı güçlüdürler.

D. Refah GÜdümlü Gelişme Aşaması:

Ulusal avantajların dinamik gelişme sürecinin en son aşaması refah güdümlü gelişme aşamasıdır. İlk üç aşamada gelişmiş yöntem ve rekabetçi firmaların sürekli artması ile rekabet avantajları sürekli artmaktadır. Refah güdümlü aşama ise, başlangıçta ulaşılmak istenen amaca ulaşıldıktan sonra rekabet edilebilirlik avantajından gerilemenin başlangıcı olmaktadır. Bu aşamada yaşanan çöküşün nedenlerinden biri talep yetersizliğinden dolayı işçi ücretleri yüksektir, ihtiyaçlar daha çok lüks tüketime yöneliktir. Azalan yenilikler yatırım fırsatlarını azaltmakta ve böylece yatırım oranları sürekli olarak düşüş göstermektedir. Bu aşamada firmalar uluslararası alandaki rekabet avantajlarını kaybetmektedirler.⁶⁷

Şekil 3: Porter'ın Rekabet Gücünün Gelişim Aşamaları

(Kaynak: PORTER, 1990; 593)

⁶⁷ Erkan, a.g.e., ss. 92-94.

1.2.2.2. Krugman'ın Teorisi

Çalışmanın daha önceki bölümlerinde belirtildiği üzere Krugman rekabet gücünü, bir ülkenin dış ticaret dengesini sağlamakla birlikte hayat standardını yükseltmesi şeklinde tanımlamaktadır. Krugman, diğer yandan dış ticaret açıklarının azaltılmasını, ürünlerdeki rekabet gücünün mikro ekonomik boyutu ve ihracat ile ithalata rakip endüstrilerin genel performansı ile açıklamaktadır.

Bu yaklaşım rekabetin mikro temellerini ön plana çıkararak firma ve endüstri düzeyindeki rekabet gücünü ele almaktadır.⁶⁸ Krugman'a göre sadece ulusal ekonomileri dikkate alarak rekabet gücünü açıklamak yeterli ve anlamlı değildir. Diğer yandan rekabet gücünün bir saplantı haline gelmesinin sakıncalı olduğunu vurgulamakta ve sadece dış ticaretle ilgili faktörler göz önünde bulundurularak rekabet gücünün analiz edilmesinin yanlış olabileceğini ifade etmektedir.⁶⁹ Çünkü bir ulusun ticaret fazlası onun zayıflığının işareti olabilirken, ticari açık ise güçlülüğü işaret edebilmektedir.⁷⁰

Krugman'a göre firmalar gibi, ülkeler birbirleri ile rekabet halinde değildir. Bu yaklaşımın temelinde küresel rekabet gücü değil, performans ve verimlilik yer alır. Krugman, ülkelerin küresel rekabet gücü ile değil, verimlilikleri esas alınarak karşılaştırılması gerektiğini belirtmektedir.

Krugman'a göre, ülkelerin ekonomik kaderleri onların dünya piyasalarındaki durumlarına bağlı değildir. Dünyanın önde gelen ülkeleri göz önüne alındığında kendi aralarında firmalar düzeyindeki gibi önemli bir rekabet ortaya çıkmamaktadır. Aynı şekilde bu ülkelerin temel ekonomik problemlerinin dünya piyasalarındaki başarısızlıkları ile ilişkilendirilecek kadar rekabet gücüne endeksli olmadığı anlaşılmaktadır.⁷¹

⁶⁸ Dulupçu, a.g.e., s. 115.

⁶⁹ Orhan Çoban, Serap Çoban, "Globalleşme İndeksiyle Türkiye'nin Rekabet Gücünün Ölçülmesi: AB Ülkeleriyle Bir Karşılaştırma 1970-2001", Erişim:22.03.2006 , <http://www.manas.kg/pdf/sbdpdf10/Makaleler/14.pdf>.

⁷⁰ Paul Krugman, "Competitiveness: A Dangerous Obsession", **Foreign Affairs**, Vol. 73, No. 2, 1994, s. 31.

⁷¹ Dulupçu, a.g.e., s. 116.

Krugman, firmaların batabileceğini ama ülkeler için böyle bir sorunun olmayacağını dolayısıyla firma ve ulus düzeyindeki rekabet gücü olgularının bazı benzerlikler gösterdiğini ancak tam olarak birbirine benzemediğini ifade etmektedir. Bir ülkenin üretiminin büyük bir kısmının, ülke vatandaşlarının kullanımı için gerçekleştirilmesi, yaşam standardı ve diğer önemli ekonomik göstergelerin ulusal faktörler tarafından belirlendiğini göstermektedir. Diğer bir deyişle, esas olan verimliliktir. Firmalar arasındaki rekabette birinin başarısı diğerinin başarısız olmasına neden olurken, ülkeler dünya piyasalarında birçok ürün bazında rekabet ettiklerinden dolayı bir ülkenin başarısı diğer bir ülkenin başarısızlığı anlamına gelmemektedir.⁷² Bu nedenle Klasik düşünürler gibi, Krugman için de uluslararası ticaret sıfır toplamı bir oyun değildir.⁷³

1.3. ULUSLARARASI REKABET GÜCÜNÜ ÖLÇEN YÖNTEMLER

Uluslararası rekabet gücünü ölçen yöntemler çalışmada sektörel ve global düzeyde olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır. Uluslararası rekabet gücünü sektörel düzeyde ölçen çalışmalar dış ticaret verilerini (sektörün ihracat-ithalat oranı, piyasa payı, ihracat performansı) esas alarak rekabet gücünü ölçmeye çalışmaktadır. Global düzeyde rekabet gücünü ölçen çalışmalarda ise uluslararası rekabet gücünü belirlemek için bir çok kriter belirlenmektedir.

1.3.1. Sektörel Düzeyde Ölçen Yöntemler

Uluslararası rekabet gücünü sektörel düzeyde ölçen yöntemlerden en çok kullanılanı dış ticaret verilerine dayalı olarak ölçülen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) yaklaşımıdır. AKÜ ile beraber Net İhracat Endeksi, İhracat Benzerlik Endeksi (ES), İhracat Piyasa Payı Endeksi, Görelî İhracat Performansı (CEP), Ticaret Çakışması (TO), Ticaret Entropi Endeksi ve Uygunluk Katsayısı (CC) yöntemleri de uluslar arası rekabet gücünü ölçmede sıklıkla kullanılmaktadır.

⁷² Duluçcu, a.g.e., s. 115.

⁷³ Krugman, a.g.e., s. 34.

1.3.1.1. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (Revealed Comparative Advantage)

Uluslararası rekabet gücü ölçümünün temeli Ricardo'nun "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi" ile Hecksher ve Ohlin'in "Faktör Donatımı Teorisi" ne dayanmaktadır. Ricardo'nun teorisinde iki ülkelinin dış ticarete uzmanlaşmaları, iki ülkenin ürettiği mallar arasında göreceli fiyat farkının olması ile sağlanırken, Hecksher-Ohlin teorisinde ülkeler ucuz olan faktörü daha yoğun kullanarak uzmanlaşmayı sağlamaktadır. Ancak her iki teoride de karşılaştırmalı üstünlüğü doğrudan ortaya koyan bir katsayı bulunmamaktadır. Bu eksikliklerden yola çıkılarak geliştirilen AKÜ katsayıları ile karşılaştırmalı üstünlükler ve faktör donatımı teorileri matematiksel analiz yolu ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu katsayılar gözlenen dış ticaret verileri kullanılarak elde edilmektedir.⁷⁴

Bazı çalışmalarda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler global düzeyde ölçülmekte, bazı çalışmalarda bölgesel veya sektörel düzeyde ölçülmektedir. Diğer yandan, iki ülke veya ticaret ortakları arasındaki ticareti iki yönlü ölçen çalışmalar da bulunmaktadır.⁷⁵

1.3.1.1.1. Liesner'in Yaklaşımı

Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yaklaşımı ilk kez Liesner tarafından ortaya atılmıştır. Liesner, 1958 yılında yayınladığı The European Common Market and British Industry adlı makalesinde İngiltere'nin Ortak Pazar' a karşı rekabet gücünü ölçmeyi amaçlamıştır. 1953 ile 1956 yılları arasında 60 seçilmiş imalat sanayi grubunu kullanarak ülkelerin rekabet güçlerini ölçmüştür.⁷⁶

Liesner'e göre bir ürünün rekabet gücünün artışı, o ürünün ihracatında meydana gelen artış ile açıklanmaktadır.

⁷⁴ İbrahim Demir, **Türkiye Beyaz Eşya Sanayinin Rekabet Gücü ve Geleceği**, Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Sanayi Dairesi Bakanlığı Uzmanlık Tezi, DPT Yayın No: 2571, Ankara, 2001, ss. 46-47.

⁷⁵ Utku Utkulu ve Dilek Seymen, "Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey vis-a-vis the EU/15", **European Trade Study Group 6th Annual Conference**, Nottingham, Semtember 2004, s. 8.

⁷⁶ H. H. Liesner, "The European Common Market and British Industry", **The Economic Journal**, Vol. 68, June 1958, ss. 302-316.

$$RCA_1 = X_{ij} / X_{nj}$$

X_{ij}: i ülkesinin j malı ihracatı, X_{nj}: n ülkesinin veya ülke grubunun j malı ihracatı olarak belirtilmektedir. Liesner'in çalışmasında i ülkesi İngiltere, n ülke grubu ise Ortak Pazar'dır.

1.3.1.1.2. Balassa'nın Yaklaşımı

Liesner'den yaklaşık yedi yıl sonra açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler Bela Balassa tarafından yeniden tanımlanmıştır. Balassa, 1965 yılında yayınlanan *Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage* adlı makalesinde ülkelerin sahip olduğu açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri ortaya çıkarmak amacıyla bir endeks belirlemiştir.⁷⁷

Serbest ticaret koşullarında ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları mallar üzerinde uzmanlaşmakta ve o malların net ihracatçıları konumuna gelmektedirler. Bir ülkedeki ihracatının yapısı o ülkenin sahip olduğu karşılaştırmalı avantajlarını, ithalatın yapısı ise karşılaştırmalı dezavantajları göstermektedir. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımı, bir ülkenin sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlükleri gerçekleşen ticaret sonrası verilerine dayanarak açıklamaktadır.⁷⁸ Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler, ülkelerin belirli ürünlerdeki göreceli ticaret başarısını göstermektedir.

AKÜ Yaklaşımı'na göre fiyat dışı faktörler ve göreceli maliyetler ülkeler arası farklılıkları belirlemede kullanılmaktadır. Balassa'ya göre açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler, fiyat-dışı faktörler ve göreceli maliyet farklılıklarının ülkeler arasındaki ticaret şekillerine yansıtılması sonucu ortaya çıkmaktadır.⁷⁹ Bu durumda ülkeler arası

⁷⁷ Bela Balassa, "Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage", *The Manchester School of Economic and Social Studies*, Vol. 33, May 1965, ss. 99-117.

⁷⁸ Bela Balassa, "Revealed Comparative Advantage Revisited: An Analysis of Relative Export Shares of the Industrial Countries 1953-71", *The Manchester School of Economics and Social Studies*, Vol. 45, No:4, December 1977, s. 327.

⁷⁹ Luca De Benedicts, Massimo Tamberi, "A Note on the Balassa Index of Revealed Comparative Advantage", 2001, Erişim: 22.02.2006, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=289602.

ticarete malların kalite farklılıkları, iyi niyet, müşteri hizmetleri, bakım-onarım hizmetleri ve standardizasyon gibi fiyat dışı faktörler önem taşımaktadır⁸⁰

Balassa'nın yaklaşımı, ticareti yapan ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlükleri açıklamanın yanında, ülkelerin güçlü ve zayıf sektörlerini de ortaya koymaktadır.⁸¹ Karşılaştırmalı üstünlüklerin ölçülmesi, çok sayıda ülke ve ürün grubunda fiyat ve fiyat dışı değişkenlerin belirlenmesi kolay olmadığından bazı zorluklar taşımaktadır. İthal edilen mallara uygulanan gümrük vergisi ve diğer kısıtlayıcı önlemler her ülkede farklı olduğundan ihracat ve ithalat oranları bu farklılıklardan etkilenmektedir. Balassa'ya göre belirli bir ürün için her ülkede aynı oranda gümrük vergisi belirlendiğinde ihracat performansı ölçütünde bir sapma oluşmamaktadır.⁸² Bu nedenle Balassa ihracat performansının ithalata göre bir ülkenin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerini açıklamada daha güvenilir olduğunu belirtmektedir.

Balassa, açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri belirlerken aşağıdaki ölçüm yöntemlerini kullanmıştır:⁸³

$$AKÜ_2 (RCA_2) = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{nj} / X_{nt}) = (X_{ij} / X_{nj}) / (X_{it} / X_{nt})$$

X_{ij}: i ülkesinin j malı ihracatı, X_{nj}: n ülke / ülke grubunun j malı ihracatı, X_{it}: i ülkesinin toplam ihracatı, X_{nt}: n ülke / ülke grubunun toplam ihracatı.

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler hesaplanırken belirli bir endüstrideki ihracatın ülkenin toplam ihracatı içindeki payı hesaplanmakta, aynı endüstrideki dünya ihracatı içindeki payına oranlanmaktadır. AKÜ₂ değeri 1'den büyük ise ülke ilgili mal grubunda veya sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip, 1'den küçük ise karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir.

$$AKÜ_3 (RCA_3) = (X_{ij} - M_{ij}) / (X_{ij} + M_{ij})$$

⁸⁰ Jeroen Hinloopen ve Charles Van Marrewijk, "Dynamics of Chinese Comparative Advantage", **Tinbergen Institute Discussion Paper**, Vol. 034, No. 2, 2004, ss.1- 4.

⁸¹ Jeroen Hinloopen ve Charles Van Marrewijk, "On the Empirical Distribution of the Balassa Index", **Weltwirtschaftliches Archiv**, Vol. 137, 2001, s.1.

⁸² Balassa, 1965, ss. 103-104.

⁸³ Utkulu ve Seymen, a.g.e., ss. 8-10.

X_{ij} : i ülkesinin j malı ihracatı, M_{ij} : i ülkesinin j malı ithalatı.

$AK\ddot{U}_3$ değeri -1 ile +1 arasında değişmektedir. $X_{ij}=0$ ise açıklanmış karşılaştırmalı dezavantaj, $M_{ij}=0$ ise açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. $AK\ddot{U}_3$ ilgili ülkenin kendi ticaret performansını yansıtmaktadır.

$$AK\ddot{U}_4 (RCA_4) = (X_{ij} / X_{it}) / (M_{ij} / M_{it}) = (X_{ij} / M_{ij}) / (X_{it} / M_{it})$$

X_{ij} : i ülkesi j malı / sektörü ihracatı, M_{ij} : i ülkesi j malı ithalatı, X_{it} : i ülkesi toplam ihracatı, M_{it} : i ülkesi toplam ithalatı biçiminde belirtilmektedir.

$$AK\ddot{U}_5 (RCA_5) = \ln (X_{ij} / X_{it}) / (M_{ij} / M_{it}) * 100$$

X_{ij} : i ülkesi j malı / sektörü ihracatı, M_{ij} : i ülkesi j malı ithalatı, X_{it} : i ülkesi toplam ihracatı, M_{it} : i ülkesi toplam ithalatı olarak belirtilmektedir.

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler katsayısı bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğü olan malları belirlemek için kullanılan bir ölçüttür. Çünkü karşılaştırmalı üstünlüğü doğrudan ortaya koyan bir katsayı yoktur.

1.3.1.1.3. Vollrath'ın Yaklaşımı

Balassa'dan sonra Vollrath açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler literatürüne 1991 yılında yayınladığı "A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage" adlı çalışması ile katkıda bulunmuştur.⁸⁴

Vollrath bir ülkenin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünü ölçmek için 3 alternatif yol önermektedir; görelî ticaret avantajı (relative trade advantage, RTA), görelî ihracat avantajının logaritması ($\ln R_{XA}$, relative export advantage), açıklanmış rekabet edebilirlik (revealed competitiveness, RC). Çalışmada Vollrath'ın ölçüm yöntemleri Balassa'nın devamı biçiminde $AK\ddot{U}_6$, $AK\ddot{U}_7$ ve $AK\ddot{U}_8$ olarak ele açıklanmaktadır. Aynı şekilde Yeats'in açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri yaklaşımı $AK\ddot{U}_9$ olarak belirtilmektedir.

⁸⁴ T L Vollrath, "A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage", *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol.130, 1991, ss. 265- 279.

$$AK\ddot{U}_6 (RCA_6) = RTA = RXA - RMA$$

$$RXA = AK\ddot{U}_2 = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{nj} / X_{nt})$$

$$RMA = (M_{ij} / M_{it}) / (M_{nj} / M_{nt})$$

RXA: Göreli ihracat avantajı, RMA: Göreli ithalat avantajı.

$$AK\ddot{U}_7 (RCA_7) = Ln RXA = Ln AK\ddot{U}_2 (RCA_2)$$

Vollrath'ın ikinci AK \ddot{U} ölçütü RXA, Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler ölçütünde AK \ddot{U}_7 'ye eşit olmaktadır. AK \ddot{U}_7 göreli ihracat avantajının logaritması şeklinde hesaplanmaktadır.

$$AK\ddot{U}_8 (RCA_8) = RC = Ln RXA - Ln RMA$$

AK \ddot{U}_6 , AK \ddot{U}_7 , AK \ddot{U}_8 0'dan büyük ise ilgili mal / sektörde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük, 0'dan küçük ise dezavantaj olduğunu göstermektedir.

$$AK\ddot{U}_9 (RCA_9) = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{wnj} / X_{wnt})$$

X $_{ij}$: i ülkesinin j malı ihracatı, X $_{wnj}$: Dünya ülkelerinin toplam j malı ihracatı, X $_{it}$: i ülkesinin toplam ihracatı, X $_{jt}$: Dünya ülkelerinin toplam ihracatı.

AK \ddot{U}_9 'un değeri 1'den küçük ise açıklanmış dezavantaj, 1'den büyük ise açıklanmış avantaj veya üstünlük söz konusudur.⁸⁵ AK \ddot{U}_2 , AK \ddot{U}_6 , AK \ddot{U}_7 ve AK \ddot{U}_8 açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri global düzeyde ölçerken, AK \ddot{U}_3 , AK \ddot{U}_4 , AK \ddot{U}_5 ve AK \ddot{U}_9 bölgesel ve ikili düzeyde ölçmektedir.⁸⁶

1.3.1.2. Net İhracat Endeksi (NETİHR)

$$\text{Net İhracat Endeksi} = (X_i - M_i) / (X_i + M_i) * 100$$

⁸⁵ Alexander J. Yeats, "On the Appropriate Interpretation of the Revealed Comparative Advantage Index: Implications of a Methodology Based on Industry Sector Analysis", *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 121, No.1, 1985, ss. 61-73.

⁸⁶ Utkulu ve Seymen, a.g.e., ss. 9-11.

Bir ülkedeki net ihracatın göreceli büyüklüğünü göstermektedir.⁸⁷ X_i : i sektöründe toplam ihracat, M_i : i sektöründe toplam ithalatı göstermektedir.

1.3.1.3. İhracat – İthalat Oranı

Bir sektörün dış ticarete uzmanlaşma düzeyini ölçmek amacıyla kullanılmaktadır.⁸⁸

$$\text{İhracat – İthalat Oranı} = (X_i / M_i) * 100$$

X_i : i sektörü ihracatı, M_i : i sektörü ithalatı.

1.3.1.4. İhracat Piyasa Payı Endeksi

Bu endeks bir ülkenin i sektörünün ihracatının, diğer bir ülke veya ülke grubunda aynı endüstrideki toplam ihracatına oranını göstermektedir.

$$XMS_i = (X / X_n) * 100$$

X_i : i sektörü ihracatı, X_n : n ülke veya ülke grubu toplam i sektörü ihracatını göstermektedir.

1.3.1.5. İhracat Benzerlik Endeksi (Export Similarity Index-ES)

İhracat benzerlik endeksi, herhangi iki ülkenin ya da ülke grubunun, diğer bir piyasaya yaptıkları ihracatın benzerliğini ölçmek amacıyla kullanılmaktadır.

$$B(a, b, c) = \sum \text{Min} [X_i(a, c), X_i(b, c)]$$

$X_i(a, c)$: a ülkesinin c piyasasına yaptığı toplam ihracat içerisinde i malı ihracatının payı. $X_i(b, c)$: b ülkesinin c piyasasına yaptığı toplam ihracat içerisinde i malı ihracatının payı.

⁸⁷ Çiftçi, a.g.e., ss. 107-108.

⁸⁸ İbrahim Demir, “Alt Sektörlerde Rekabet Gücü Ölçüm Yöntemleri”, Erişim: 30.05.2006, <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/demiri.pdf>.

Her i malı ihracatının toplam ihracat içerisindeki ağırlığı, a ve b ülkelerinde aynı ise ihracat benzerlik endeksi 1 'e eşit olmaktadır. Ülkelerden en azından birinde i malı ihracatı yok ise, endeks 0'a eşit olmaktadır.⁸⁹

1.3.1.6. Göreli İhracat Endeksi (Comparative Export Performance-CEP)

Görelî ihracat endeksi, belirli bir ülkede herhangi bir ülkenin dünya piyasalarında sahip olduğu ihracat payının diğer bütün ürünlerde dünya ihracatında sahip olduğu paya oranı biçiminde ifade edilmektedir. Görelî ihracat endeksi CEP katsayısı ile gösterilmektedir.

$$CEP = \ln \{ (X_{ib} / X_b) / (X_{ia} / X_a) \}^{90}$$

X_{ib}: b ülkesi i malı ihracatı, X_{ia}: i malı toplam dünya ihracatı, X_b: b ülkesi toplam ihracatı, X_a: toplam dünya ihracatı.

CEP > 1 ise ilgili ülke sektörünün ihracat performansı dünyadakinden yüksek, CEP < 1 ise ilgili ülke sektörünün ihracat performansı dünyadakinden düşüktür. Görelî ihracat endeksinin 1'den büyük olduğu durumda, ilgili sektörün rekabet gücünün dünya ölçeğinde yüksek olduğu; 1'den küçük olduğu durumda ise dünya ölçeğinde sektörün rekabet gücünün olmadığı belirtilmektedir.⁹¹

1.3.1.7. Ticaret Çakışması (Trade Overlap-TO)

İlgili sektördeki uzmanlaşmanın endüstri-içi ve endüstriler-arası uzmanlaşma biçiminde yönünü açıklamaktadır. Önceki kısımlarda belirtildiği üzere, endüstri-içi uzmanlaşma, malların eş-anlı ticareti şeklinde gerçekleştirilmekte ve ekonominin dışa açılma derecesini göstermektedir.⁹²

⁸⁹ Gonca Konyalı, Pınar N. Emirhan, "Türk Cam Sanayi ve Seramik Sanayinin Avrupa Birliği Piyasasındaki Ticaret Yapısı ve İhracat Performansı", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 2, Cilt: 27/40, 2004, s. 33.

⁹⁰ Sedef Akgüngör, R. Funda Barbaros, Neşe Kumral, "Competitiveness of the Turkish Fruit and Vegetable Processing Industry in the European Union Market", **Russian and East European Finance and Trade**, Vol. 38/3, May-June 2002, s. 42.

⁹¹ Ozan Bahar ve Metin Kozak, **Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Turizm ve Rekabet Edebilirlik**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 68.

⁹² Bahri Yılmaz, "Turkey's Competitiveness in the European Union; A Comparison with Greece, Portugal, Spain and the EU/12/15", **Russian and East European Finance and Trade**, Vol. 38, No. 3, 2002, s. 64.

$$TO = 2 \sum \min (X_i, M_i) / \sum (X_i + M_i)$$

X_i : i malı ihracatı , M_i : i malı ithalatı göstermektedir.

Ticaret çakışmasının değeri 0 ile 1 arasında değişmektedir. Değer, 1'e yaklaştıkça endüstri-içi uzmanlaşma, 0'a yaklaştıkça endüstriler arası uzmanlaşma ortaya çıkmaktadır.

1.3.1.8. Ticaret Entropi Endeksi (Trade Entropy Index)

Bu endeks ilgili ülkenin ticaret akışındaki yoğunluk ve yayılmayı ölçmeyi amaçlamaktadır. Değerin yüksek olması ülkenin ihracat veya ithalat yapısının yayılma gösterdiğini açıklamaktadır. Endeks değeri yükseldikçe yayılma artmaktadır.⁹³

$$\ln X_i = \sum b_{ij} \ln (1 / b_{ij})$$

B_{ij} : i ülkesinin j ülkesi ile gerçekleştirdiği ihracat / ithalat oranını belirtmektedir.

1.3.1.9. Uygunluk Katsayısı (Conformity Coefficient-CC)

Bu yöntem ile ilgili ülkelerin ihracat yapılarının benzerliği karşılaştırılmaktadır. Değer, 0 ile 1 arasında değişmektedir. Uygunluk katsayısı değerinin yüksek olması ülkelerin ihracat yapılarının benzerliğinin fazla olduğunu göstermektedir.⁹⁴

$$i=1 \sum^n x_i m_i$$

$$UK = \sqrt{(\sum_{i=1}^n X_i X_i) / (\sum_{i=1}^n X_i X_i)}$$

1.3.2. Global Düzeyde Ölçen Yöntemler

Uluslararası rekabet gücünü global düzeyde ölçen yöntemler A.T. Kearney Danışmanlık şirketinin kullandığı globalleşme endeksi ile Uluslararası Yönetim ve

⁹³ Bahri Yılmaz ve Selim Jürgen Ergun, "The Foreign Trade Pattern and Foreign Trade Specialization of Candidates of the European Union", **Ezoneplus Working Paper**, No: 19, 2003, ss. 5-6.

⁹⁴ y.a.g.e., 22.

Geliştirme Enstitüsü (IMD) ve Dünya Ekonomik Forumu'nun (WEF) rekabet gücünü belirlemede ele aldığı kriterlerden oluşmaktadır. Bu kurumlar tarafından her yıl ülkelerin uluslararası rekabet gücü sıralaması yapılmaktadır.

1.3.2.1. Globalleşme Endeksi

A.T. Kearney Danışmanlık Şirketi tarafından 2001 yılında globalleşme endeksi adı verilen bir endeks geliştirilmiştir. Globalleşme endeksi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nda kullanılan Beşeri Kalkınma Endeksi'ni esas almaktadır. Bu hesaplama yönteminde, endekste kullanılan değişkenler belirlenip değişkenlerin niceliksel ölçümleri yapılmaktadır.⁹⁵

Tablo 1: Globalleşme Endeksinde Yer Alan Değişkenler

Kategori	Değişken Adı	Değişkenin Tanımı	Ağırlığı
Mal ve Hizmetlerde Globalleşme	Ticaret	(İhracat+İthalat)/GSMH	1
	Yakınsama	Nominal GSMH/SAGP* göre GSMH	1
Finansal Globalleşme	Gelir	(Krediler+Borçlar)/GSMH	1
	Yabancı Doğrudan Yatırımlar (YDY)	(Giren YDY+Çıkan YDY)/GSMH	2
	Portfolyo Yatırımlar (PY)	(Giren PY+Çıkan PY)/GSMH	2
Kişisel İletişimlerde Globalleşme	Turizm	(Gelen Turist Say.+Giden Turist Say.)/Toplam Nüfus	1
	Telefon	Kişi Başına Gelen/Giden Uluslararası Telefon Görüşmesi (Dakika)	2
	Transfer Ödemeleri	(Krediler+Borçlar)/GSMH	1
İnternet Bağlantısı (Kişisel Bağlantı)	İnternet Kullanıcılar	İnternet Kullanıcıları/Toplam Nüfus	2/3
	İnternet Siteleri	Her 1 Milyon Kişiye Düşen Servis Sağlayıcılarının Sayısı	2/3
	Güvenlik Sağlayıcılar	Her 1 Milyon Kişiye Düşen Güvenlik Sağlayıcılarının Sayısı	2/3

* SAGP: Satın Alma Gücü Paritesi

(Kaynak: Çoban ve Çoban, 2001; 168)

⁹⁵ A. T. Kearney, "Globalization Index", Erişim: 04.04.2006, www.atkearney.com.

Diğer bir globalleşme endeksi ise Dünya Piyasaları Araştırma Merkezinin (World Markets Research Centre) oluşturduğu G-İndeksi'dir. Bu endekste ülke ekonomilerini belirlemek açısından eski ve yeni başlıkları altında iki kategori oluşturulmakta ve ulusal ekonomilerin bağımsızlık derecelerini ölçmeyi amaçlamaktadır.⁹⁶

1.3.2.2. Uluslararası Yönetim Geliştirme Merkezi (IMD) 'nin Yaklaşımı

Institute of Management Development (IMD) her yıl düzenli olarak Dünya Rekabet Gücü Raporu (World Competitiveness Report) yayınlamaktadır. IMD ülkelerin rekabet gücü sıralamasını hesaplarken 4 ana kriter belirlemiş ve ana kriterlerin altında 20 kriter daha belirlemiştir.

Tablo 2: IMD'nin Rekabet Gücü Ölçümünde Kullandığı Kriterler

Ekonomik Performans	Devletin Etkinliği	İş Hayatının Etkinliği	Altyapı
Yurtiçi Üretim	Kamu Maliyesi	Verimlilik	Temel Altyapı
Uluslararası Ticaret	Maliye Politikası	İşgücü Piyasası	Teknolojik Altyapı
Uluslararası Yatırım	Kurumsal Çerçeve	Finans Piyasası	Bilimsel Altyapı
İstihdam	İş Kanunu	Yönetim Uygulamaları	Çevre ve Sağlık
Fiyatlar	Eğitim	Küreselleşmenin Etkisi	Değer Yaratma Sistemi

(Kaynak: www.01.imd.ch/wcc/criteria/, 2006)

⁹⁶ Jan Randolph, "G-Index Globalisation Measured", World Markets Research Centre, 2002, Erişim: 31.03.2006, www.worldmarketsanalysis.com/pdf/g_indexreport.pdf.

Tablo 3: IMD'nin Rekabet Gücü Ölçümü İçin Kullandığı Kriterlerin Sayısal Dağılımı

Rekabet Gücünü Etkileyen Faktörler		
Ekonomik Performans	74 Kriter	Yurtiçi Üretimin Makro Ekonomik Değerlemesi
Devletin Etkinliği	84 Kriter	Hükümet Politikalarının Rekabet Gücünü Artırabilirliği
Özel Sektörün Etkinliği	66 Kriter	Yatırımcıların Borç Ödeyebilme, Yenilikçi Olma, Karlı Olmalarına Göre Performanslarının Derecesi
Altyapı	90 Kriter	İş Hayatındaki Gereksinimlerin Temel, Teknolojik, Bilimsel ve İnsan Kaynakları ile Buluşturabilme Boyutu

(Kaynak: www.imd.ch/, 2006)

1.3.2.3. Dünya Ekonomik Forumu'nun (WEF) Yaklaşımı

Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum) her yıl Global Rekabet Raporu (Global Competitiveness Report) adı verilen bir rapor yayınlamaktadır. Raporla, Global Rekabet İndeksi denilen endeks ile ülkelerin uluslararası rekabet gücü açısından durumu belirlenmektedir. İndeks ilk kez 1994 yılında hazırlanmış ve o yıldan beri her yıl düzenli olarak hazırlanmaktadır.

Rekabet gücü raporunu oluştururken 8 ana kategori içinde toplam 155 kriter esas alınmaktadır. Hesaplanan bu indeks 0 ile 2 arasında değişen puanlardan oluşmaktadır. Ülkenin rekabet gücünün en düşük düzeyde olması 0 ile rekabet gücünün en yüksek düzeyde olması ise 2 ile ifade edilmektedir. Global rekabet indeksi, kişi başına düşen milli gelir ile sosyo-ekonomik göstergeleri kullanarak ülkelerin gelecek 5-10 yıl içerisindeki büyüme potansiyelini açıklamaktadır.⁹⁷

⁹⁷ Aktan, a.g.e., 1998, s. 115.

Tablo 4: WEF'in Uluslararası Rekabet Gücünü Belirlemede Kullandığı Global Rekabet İndeksi Kriterleri

Büyüme Rekabet Gücü						
Teknoloji		Kamu Kurumlarının Etkinliği		Makro Ekonomik Çevre		
Yenilik Yapabilme Kapasitesi (Innovation)	Bilgi ve İletişim Teknolojisi	Yozlaşma (Kurumsal Yozlaşma)	Hukusal Düzenleme	Makro Ekonomik İstikrar	Ülke Kredi Reytinği	Kamu Harcamaları
Cari Rekabet Gücü						
Şirket Yönetimi ve Stratejileri	Ulusal Özel Sektör Çevresinin Kalitesi					
Yenilik yaratabilme kapasitesi, doğal rekabet gücü, yabancı teknoloji lisansları, AR-GE harcamaları, piyasa büyüklüğü, markanın büyüklüğü vb.	Faktör Koşulları	Talep Koşulları	İlgili ve Destekleyici Endüstriler	Firma Stratejisi ve Rekabet İçin Çevre		
	Fiziki Altyapı Yönetimle İlgili Altyapı Sermaye Kaynağı Bilim ve Teknoloji	Özel ve Kamu Sektörünün tüketim yapısı ve büyüklüğü dikkate alınmaktadır.	Yerel destekleyici firmaların üretici firmalara sağladıkları destekleyici hizmetleri (hammadde, teknik servisler vb.)	Hükümet Politikaları, gümrükler, kurlar, liberizasyon, rekabet ile ilgili düzenlemeler vb. Konular dikkate alınmaktadır.		

(Kaynak: Aktan, 1998; 116-118.)

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ SÜRECİNDE TARIMSAL ÜRÜNLER (YAŞ MEYVE SEBZE SEKTÖRÜ)

2.1. Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri

Türkiye'nin uluslararası ekonomik ve politik ilişkileri ele alındığında, Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri Batı'ya dönük bir politika izlediği görülmektedir. Türkiye'nin Batı'da oluşan kurum ve kuruluşa olumlu yaklaşması dış politikasının değişmez bir özelliği niteliğindedir. Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri bu perspektifte değerlendirilmesi gereken gelişmelerdir.⁹⁸

2.1.1. Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihçesi

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişki kırk yıl öncesine dayanmaktadır. NATO, OECD ve Avrupa Konseyi gibi Batılı uluslararası kuruluşların üyesi olan Türkiye, Avrupa'nın politik, ekonomik ve askeri alanda önemli ve vazgeçilmez bir ortağı olmuştur.⁹⁹ Bu bağlamda Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nu kuran Roma Anlaşması'nın imzalanmasından iki yıl sonra Topluluğa üye olmak için başvurmuştur. O dönemde Türkiye'nin tam üyelik başvurusu reddedilmiş ve tam üyelik için yeterli düzeye gelinceye kadar ortaklık anlaşması imzalanması öngörülmüştür. 1959 yılında AET'ye tam üye olmak için başvuran Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişki Ankara Anlaşması ile başlamıştır.¹⁰⁰

Türkiye'nin üyelik başvurusu 11 Eylül 1959 tarihinde kabul edilmiştir. Ortaklık başvurusu sonrası ortaklık müzakereleri dört yıl sürmüş ve üç evrede gerçekleşmiştir. Ortaklık başvurusundan 3 yıl sonra ilişkiler hukuki temele oturtulmuş ve Ankara Anlaşması imzalanmıştır.¹⁰¹

⁹⁸ Haluk Günuğur, **Türkiye-AB İlişkileri Tarihçesi**, Avrupa Birliği El Kitabı, Yay. Haz: Mehmet Özdemir, Songül Altınışık, TCMB Yayını, Ankara, 1995, s. 177.

⁹⁹ Nevzat Güran, **Türkiye-Avrupa Topluluğu İlişkileri**, DPT Yayın, Ankara, 1990, s.5.

¹⁰⁰ Ahmet Gökdere, **Avrupa Topluluğu ve Türkiye ile İlişkileri**, Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Araştırma Dizisi, No: 2, Ankara, 1991, s. 112.

¹⁰¹ Harun Gümrükçü, **Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Unutulan Yönleri-Dünü ve Bugünü**, Avrupa Türkiye Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2002, s. 95.

2.1.1.1. Ankara Anlaşması ve Tam Üyelik İçin Öngörülen Aşamalar

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında imzalanan Ankara Anlaşması Türkiye'ye ortak üyelik statüsünün verilmesini sağlamıştır. Ortaklık anlaşması 1963 yılında imzalanmıştır. Ankara anlaşması Topluluk ile Türkiye arasında gümrük birliğinin oluşturulmasını amaçlamaktadır. Ankara Anlaşması'nın 2. maddesinde taraflar arasında bir gümrük birliğinin oluşturulacağı öngörülmüş ve ortaklığın hazırlık, geçiş ve son dönemden oluşacağı belirtilmiştir. Ankara Anlaşması, Roma Anlaşması'nın 238. maddesine dayanan ve Türkiye-Topluluk ortaklığının temel ilkelerini belirleyen bir çerçeve anlaşması niteliğindedir.¹⁰²

Ankara Anlaşması'nın amacı 2. maddede açıklanmaktadır; “Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir.”

Ankara Anlaşması, Esas Anlaşma, Geçici Protokol, Mali Protokol, Son Senet ve işgücü konusunda taraflar arasında mektuplar olmak üzere beş belgeden oluşmaktadır. Anlaşma, Türkiye için olduğu kadar Topluluk için de bağlayıcı nitelikte ve Topluluk hukukunun bir parçasıdır. Diğer yandan bütün üyelerce imzalanması nedeniyle uluslar üstü bir hukuk belgesi niteliği taşımaktadır.¹⁰³ Ankara Anlaşması, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında ortaklık yaratan bir anlaşmadır. Ekonomik yönden gümrük birliğini hedeflerken, siyasi yönden Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliğini amaçlamaktadır.¹⁰⁴

Ankara Anlaşması'nda Türkiye ile Topluluk ilişkileri hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönem biçiminde üç döneme ayrılmakla birlikte geçiş döneminin bitiminde gümrük birliğinin tamamlanması öngörülmüştür. Hazırlık döneminin sona

¹⁰² Rıdvan Karluk, Özgür Tonus, “Avrupa Birliği'nin Genişleme Perspektifinde Türkiye'nin Yeri, Üyelik Perspektifinde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, **Türkiye İktisat Kongresi**, İzmir, 2004, s. 26.

¹⁰³ H. Mustafa Paksoy, **Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinin Gelişimi, Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Politikaların Uyumlaştırılması**, İstanbul, 2003, s. 103.

¹⁰⁴ Gökdere, a.g.e., s. 215.

ermesi ile 1970 yılında Katma Protokol imzalanmıştır. İmzalandıktan 3 yıl sonra yürürlüğe giren Katma Protokol'de geçiş döneminin ve tarafların yükümlülükleri belirtilmiştir.¹⁰⁵

- Hazırlık Dönemi: Bu dönemde Türkiye'nin Topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirmek amaçlanmıştır. En az 5, en çok 10 yıl sürmesi planlanan dönem, 9 yıl sürmüştür.

- Geçiş Dönemi: Geçiş dönemi 1973 tarihli Katma Protokol ile başlamıştır. Katma Protokol, ortaklık sürecinin geçiş dönemine dolayısıyla gümrük birliğine ilişkin şartlarını belirleyen bir anlaşmadır. Bu dönemde, Türkiye ile Topluluk arasında gümrük birliğinin kademeli bir şekilde uygulanması öngörülmüştür. Geçiş döneminin 22 yıllık bir süre sonrasında bitimi ve gümrük birliğinin uygulamaya konması öngörülmüştür. 1996 yılında gerçekleştirilen gümrük birliği ile geçiş dönemi sona ermiştir.

Bu dönem, karşılıklı ve dengeli yükümlülükler kapsamında gümrük birliğinin, gelişen bir biçimde yerleşmesini sağlamayı ve Türkiye'nin ekonomi politikalarını Topluluğun ekonomi politikalarına yaklaştırmayı amaçlamaktadır. Geçiş döneminde Topluluk makine halıları, pamuk ipliği ve öteki pamuklu dokuma maddeleri dışında, Türk endüstri ürünlerine herhangi bir gümrük vergisi koymamayı ve miktar kısıtlamaları uygulamamayı, buna karşılık Türkiye'de Topluluk çıkışlı mallara uygulanan gümrük vergilerini 12 yıllık normal veya en geç 22 yıllık olağanüstü dönem içinde yavaş yavaş kaldırmayı kabul etti.¹⁰⁶

Katma Protokol, gümrük birliğine dayanan bir uygulama anlaşması niteliğindedir. Bu protokol, malların serbest dolaşımını gerçekleştirecek usul, sıra ve süreleri kapsamakla birlikte, kişilerin, hizmetlerin, sermayenin serbest dolaşımını,

¹⁰⁵ Ramazan Kılıç, **Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği, Ekonomik Entegrasyon Teorisi Gümrük Birlikleri Teorisi**, Siyasal Kitabevi, 2002, ss. 113-114.

¹⁰⁶ Mehmet Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 716.

ulaştırma, rekabet, vergileme ve mevzuatın yakınlaştırılması ile ekonomi, ticaret politikalarının uyumlu hale getirilmesini öngörmektedir.¹⁰⁷

Türkiye, 1987 yılında Avrupa Topluluğu'na (AT) tam üyelik için başvurmuştur. Türkiye AT'ye tam üyelik için başvuruda bulunurken her Avrupalı devletin sahip olduğu başvuru hakkını kullanmıştır. Çünkü bu başvuru AKÇT'yi kuran Anlaşma'nın 98. ve AET'nu kuran Anlaşma'nın 205. maddeleri uyarınca yapılmıştır. Buna göre Türkiye ortaklık statüsünden farklı olarak tam üyelik için başvuruda bulunabilmiştir.¹⁰⁸

Komisyon tam üyelik başvuru için 1989 yılında verdiği yanıtta Türkiye'nin tam üyelik konusunda ehliyetini kabul etmiştir. Diğer yandan o dönemde Topluluğun kendi içinde derinleşme sürecini tamamlayıp gelecek dönemlerde genişleme sürecine girecek olması nedeniyle Topluluk'tan olumlu bir yanıt alınmamıştır. Ancak Gümrük Birliği'ni oluşturulma çalışmalarını tamamlayıp bir an önce geçilmesi kabul edilmiştir.

2.1.1.2. Türkiye - Avrupa Birliği Gümrük Birliği

Avrupa Birliği ile Türkiye arasında Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir. AET ile Türkiye arasında ortaklık yaratan Ankara Anlaşması'nda öngörüldüğü üzere 22 yıllık geçiş süresi sonunda taraflar aralarında Gümrük Birliği uygulamasına başlamıştır.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler 1993 yılında Gümrük Birliği müzakerelerinin başlaması sonucunda yeni bir boyut kazanmıştır. İki yıl süren müzakerelerden sonra Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı kararı ile Gümrük Birliği yürürlüğe girmiştir.¹⁰⁹

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK), gümrük birliğinin uygulama esasını belirlemekle birlikte Türkiye Avrupa Birliği ortaklık ilişkilerinde son dönemi

¹⁰⁷ Can Coşkun Aktan, Dilek Dileyici, Özlem Özkıvrak, "Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri", www.canaktan.org/ekonomi/yeni-avrupa/turkiye-iliskiler.htm, Erişim: 22. 02. 2006.

¹⁰⁸ Güran, a.g.e., s. 196.

¹⁰⁹ Orta Doğu Teknik Üniversitesi Avrupa Birliği Ofisi, Erişim: 11.02.2006, www.abofisi.metu.edu.tr/ab_uzerine.htm

şekillendirmektedir. 1/95 sayılı karar, ekonomik bütünleşme aşamalarından biri olan gümrük birliği kavramının ve Ankara Anlaşması ile Katma Protokol'de belirtilen bütünleşme sürecinden farklı olarak daha ileriki hükümleri kapsamaktadır.¹¹⁰

Türkiye Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği, gümrük vergilerinin, miktar kısıtlamalarının kaldırılmasını ve üçüncü ülkelere karşı AB'nin uyguladığı ortak gümrük tarifesinin (OGT) uygulanmasını öngörmekle birlikte rekabet kuralları, fikri ve sınai mülkiyet hakları, kamu alımları, enerji, ulaştırma, telekomünikasyon, adalet ve içişleri, çevre ve bilimsel alanlarda işbirliği, kültür ve tüketicinin korunması gibi alanlarda da işbirliğini kapsamaktadır.¹¹¹

Malların Serbest Dolaşımı ve Birliğin ortak ticaret politikasına uyum kapsamında Türkiye, Birlik'ten ithal ettiği sanayi ürünlerine uyguladığı vergi ve eş etkili tedbirleri kaldırmıştır. Türkiye üçüncü ülkelere karşı uyguladığı kısıtlamaları Birlik ile uyumlu hale getirmiştir. Birliğin üçüncü ülkelerle yaptığı tercihli ticaret anlaşmalarına 5 yıl içinde uyum sağlayacağı belirtilmiştir. Diğer bir deyişle Türkiye, Birliğin Ortak Gümrük Tarifesine uyum sağlamakla yükümlü olduğundan üçüncü ülkelere karşı Birliğin OGT'yi uygulamaya başlamıştır.

Gümrük Birliği kapsamında, AB ve EFTA ülkelerine karşı sanayi ürünleri ithalatında gümrük vergilerinin ve fonların kaldırılması ve üçüncü ülkelere yapılan ithalatta Topluluğun ortak gümrük tarifesi uygulanması sonucu 1995 yılında % 5.3 olan toplam koruma oranları, 1996 yılında %2.62'ye düşmüştür.¹¹²

Türkiye AB'nin imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarına katılmakla yükümlüdür. Bu bağlamda Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri (MDAÜ), EFTA, İsrail, Makedonya ve Bosna-Hersek ile tercihli ticaret anlaşmaları imzalamıştır.

Ancak 10 MDAÜ'nin (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Kıbrıs, Letonya, Litanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya) 1 Mayıs 2004 tarihinde Birliğe katılımı ile bu ticaret anlaşmaları iptal edilmesi ve ticari ilişkinin gümrük birliği

¹¹⁰ Bayram Kaçar, **Türkiye – AB Gümrük Birliği, Avrupa Birliği ve Türkiye**, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Ülkeleri Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Ezgi Kitabevi, s. 391.

¹¹¹ Aktan, Dileyici, Özkıvrak , a.g.e.

¹¹² DPT, “*Türkiye'nin AB'ye Üyeliğinin Muhtemel Etkileri*”, Erişim: 11.10.2005, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/etki/olasi.pdf>.

çerçevesinde yürütülmesi karar verilmiştir. Diğer yandan Türkiye, Fas, Filistin, Tunus, Suriye ile serbest ticaret anlaşmaları imzalarken Şili, Ürdün, AKP ülkeleri ve Güney Afrika Gümrük Birliği ile tercihli ticaret anlaşmaları imzalama konusunda çalışmalarda bulunmaktadır.¹¹³

Geleneksel tarım ürünleri Gümrük Birliği'ne dahil edilmemiştir. Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Ankara Anlaşması'ndan bu yana tarım ürünlerinin serbest dolaşımı amaçlanmakla birlikte, Ortak Tarım Politikası'na uyum sağlandıktan sonra tarım ürünlerine serbestlik tanınacaktır.¹¹⁴ Gümrük Birliği'ne dahil olan işlenmiş tarım ürünleri için farklı bir düzenlemeye gidilmiş ve 1/95 sayılı OKK'nın Ek I'inde yer alan işlenmiş tarım ürünlerinin tarım ve sanayi payları hesaplanmış, bazı ürünler için sanayi payları sıfırlanırken bazı ürünler için aşamalı bir süreç belirlenmiştir. Tarım konusu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı bir biçimde incelenecektir

Anlaşmaya göre gümrük birliği ile doğrudan ilgili yasaların Birlik mevzuatı ile uydurulması gerektiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, fikri ve sınai mülkiyet hakkı, patent yasası, rekabet kurulunun oluşturulması ve işlemesi gibi alanlarda düzenlemelerin yapılması kararlaştırılmıştır. Rekabet, AB'nin Türkiye için özellikle üzerinde durduğu bir konudur. Çünkü Birliğe göre üretim, Pazar, teknik gelişme ve yatırımları sınırlandıran ekonomik faaliyetler gümrük birliği ilkesine ters düşmektedir. Bu nedenle egemen durum kötüye kullanımına son verilmeli ve devlet verdiği fonlarla rekabeti bozmaktan kaçınılmalıdır.

Uluslararası standartlar konusunda, Türkiye'nin Birlik mevzuatına uyum sağlayacağı ifade edilmiştir. Sanayi ürünlerinin Birliğe ihraç edilebilmesi için CE işareti ve E onayı taşıması, diğer ürünleri ihracı için ISO 9000 belgesine sahip olması gerekmektedir. Tarım ürünleri için ise ISO 9000 veya EN 29000 belgeleri gerekmektedir.¹¹⁵

¹¹³ İktisadi Kalkınma Vakfı,
Erişim: 22.02.2006, www.ikv.org.tr/gumrukbirligi.php.

¹¹⁴ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği,
Erişim: 16.03.2006, www.deltur.cec.eu.int/abrefah.rtf.

¹¹⁵ Dura, Atik, a.g.e., s. 364.

Mali yardımlar ile ilgili olarak Birliğin Türkiye'ye 1996 yılı itibari ile 5 yıl içinde toplam 1.5 milyar dolar yardım yapması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Akdeniz ülkeleri için kullanılan fondan 700 milyon ECU mali destek verileceği belirtilmiştir. Birlik ve Akdeniz Fonu'ndan verilen krediler projelere bağlıdır.¹¹⁶ Türk mevzuatının Birlik mevzuatına uyumunu sağlamak amacıyla 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde Gümrük Birliği Ortaklık Komitesi oluşturulmuştur. Taraflar arasında enformasyon sağlamak amacı ile kurum görüş bildirmektedir.¹¹⁷ Komitenin temel görevi mevzuat uyumu ilkesine bağlı kalınmasını sağlamaktır.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında gümrük birliğinin gerçekleşmesi sonrasında sanayi malları ile işlenmiş gıda ürünleri ticaretinde gümrük vergileri veya mali yükümlülükler ile miktar kısıtlamaları uygulanmamaktadır. Türkiye üçüncü ülkelere karşı OGT uygulamakta ve ortak dış ticaret politikasına uyum sağlamaya çalışmaktadır.¹¹⁸

2.1.1.3. Gümrük Birliği'nden Günümüze Kadar Olan Dönemde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri

Avrupa Birliği Komisyonu, Gümrük Birliği'ne geçildikten bir yıl sonra, 1997 yılında Gündem 2000 adlı raporu yayınlamıştır. Gündem 2000 dört temel konu üzerine yoğunlaşmaktadır; genişleme, Birliğin ortak tarım politikasının reformu, yapısal fonlarda değişiklik ve AB'nin finansmanı.

Gündem 2000'de Türkiye genişleme kısmında ele alınmamış, Türkiye ile ilişkiler özel bir bölüm biçiminde belirtilmiştir. Türkiye ile ilişkilerin Gümrük Birliği kapsamında derinleştirileceği ifade edilmektedir.¹¹⁹ Raporda AB'ye aday ülkelerin üyeliği açısından sınıflandırma yapılarak Birliğin iki dalga halinde genişleyeceği ortaya konulmaktadır. Birinci dalgada Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Estonya, ikinci dalgada ise Slovak Cumhuriyeti, Litvanya, Letonya,

¹¹⁶ Atik ve Dura, a.g.e., s. 364.

¹¹⁷ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Gümrük Birliği", Erişim: 16.05.2006, www.deltur.cec.eu.int/i-gumruk-gbk.html.

¹¹⁸ TOBB, a.g.e., s. 21.

¹¹⁹ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayınları, Ankara, 2003, ss. 109-115.

Bulgaristan ve Romanya ile Kıbrıs Rum genişlemeye dahil olmuştur.¹²⁰ Gündem 2000 raporunu izleyen dönemde Komisyon, Lüksemburg Zirvesi'nde toplanmıştır.

Lüksemburg Zirvesi'nde Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri Avrupa Birliği'nin genişleme sürecine dahil edilirken, Türkiye sürece dahil edilmemiştir. Zirve'de Türkiye'nin üyelik için ehil durumda olduğu ifade edilmekle beraber katılım müzakereleri için gereken koşulların gerek siyasi gerek ekonomik yönden sağlanamadığı, Türkiye'yi katılım için hazırlamak üzere bir strateji izlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu bağlamda Türkiye için Avrupa Stratejisi Belgesi oluşturulmuştur.¹²¹ Türkiye için Avrupa Stratejisi Belgesi'nde Gümrük Birliği'nin güçlendirilmesine ek olarak mevzuat uyumu, mali işbirliği, sanayi, tarım, hizmetler, makro-ekonomik diyalog, teknoloji, telekomünikasyon, araştırma, ulaştırma, enerji, çevre, tüketici politikası, bölgesel ve sınır ötesi işbirliği, Türkiye'nin Birlik programlarına katılımı ve kurumsal işbirliği konuları ele alınmaktadır.¹²²

Lüksemburg Zirvesi'nde genişleme süreci dışında bırakılan Türkiye, Birlik ile ilişkilerini var olan ortaklık boyutunda tutacağını bu ilişkilerin geliştirilmesinin AB'nin yükümlülüklerine bağlı olacağını ifade etmiştir. Lüksemburg zirvesi sonrasında gerçekleştirilen Cardiff, Viyana ve Köln Zirveleri Lüksemburg Zirvesi'nden çok farklı değildir. Cardiff Zirvesi'nde Türkiye için Avrupa Strateji Belgesi onaylanmıştır.¹²³ Bu süreç dahilinde Türkiye müzakereler konusunda bir gelişme kaydedemezken 1998 yılında ilk ilerleme raporu yayınlanmıştır.

Avrupa Birliği'nin aday ülkeler için hazırladığı ilerleme raporları Kopenhag Kriterleri* ile belirlenen katılım şartları uyarınca, güçlendirilmiş siyasi diyalog ve

¹²⁰ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, www.eureptr.org.tr/bilginotlari/bilginotu02.html.
Erişim: 22.02.2006.

¹²¹ Güran, a.g.e., s. 210.

¹²² Avrupa Bilgi Merkezi, www.abankara.gov.tr/ab/001f-a-tas-terc1.html.
Erişim: 10.04.2006.

¹²³ Kılıç, a.g.e., ss. 228-230.

* Kopenhag Kriterleri, 1993 yılında yapılan Kopenhag Zirvesi'nde Avrupa Birliği'ne katılım koşulları olarak belirlenmiştir. Aday ülkelerin Birliğe üye olabilmeleri için bu kriterlerin koşullarını sağlamaları gerekmektedir. Kriterler şu şekildedir:

- Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık haklarına saygı,
- İşleyen bir Pazar ekonomisi ve AB içindeki piyasa güçlerine ve rekabet baskısına karşı koyma,
- Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine uyma ve üyelik yükümlülüklerini üstlenme.

kriterleri, ekonomik kriterler ve üyelikten kaynaklanan yükümlülükleri üstlenebilme yeteneği olarak üç başlık altında oluşturulmaktadır. Komisyon, Türkiye için 1998 yılında yayınladığı ilk ilerleme raporunun ekonomik konular kısmında, gümrük birliği konusunda uyumunun yeterli seviyede olduğu, ekonominin büyüme potansiyeli, özel sektör ve liberal ticaret kurallarına sahip olması, piyasa ekonomisi gibi konularda gelişme gösterdiğini belirtmiştir.¹²⁴

Türkiye için ilk ilerleme raporunun yayınlanmasından bir yıl sonra Birlik, Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığını resmen kabul etmiştir. Zirve'de Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmiş ve diğer aday ülkelerle eşit kriterler dahilinde değerlendirileceği ifade edilmiştir. Türkiye'nin diğer aday ülkelere gibi Katılım Öncesi Stratejisi'nden ve katılım öncesi araçlardan yararlanacağı belirtilmiştir. Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) oluşturulması öngörülmüştür.¹²⁵ 2001 yılında hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi'nde (KOB) Türkiye'ye tam üyelik sürecine bir yol haritası sunulmaktadır. Belgede Türkiye'nin AB standartlarını ve hukuk mevzuatını üstlenmeye yönelik uygulaması gereken ekonomik, hukuksal ve siyasal reformlar belirtilmektedir. Müktesebata uyum konusunda Türkiye, Ulusal Program hazırlamıştır.

Türkiye'nin KOB ile aynı yıl hazırladığı Ulusal Program'da siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal konularda yapılacak yasal düzenlemeler ve bunları gerçekleştirme süreçleri belirtilmektedir.¹²⁶ Ekonomik kriterler bölümünde, mali disiplinin sağlanması, mali sektörün reformu, tarım reformu ve sosyal güvenlik reformu gibi yapısal değişikliklerin gerekliliği ifade edilmektedir.

Türkiye, Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde müktesebata uyum sağlamak durumundadır. Birliğe uyumun gerçekleşmesi için belli bir zaman gerekmektedir. Adaylıktan tam üyeliğe geçiş sürecinde Türkiye'nin uyum sağlama konusunda yaptığı çalışmalar ilerleme raporları ve katılım ortaklığı belgeleri ile

¹²⁴ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, “Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un Düzenli Raporu 1998”,
Erişim: 22.02.2006, www.deltur.cec.eu.int/g-duzenlirapor-1.html.

¹²⁵ İktisadi Kalkınma Vakfı, “Adaylık Süreci”,

Erişim: 10.01.2006. www.ikv.org.tr/adayliksureci.php.

¹²⁶ İbrahim S. Canbolat, **Avrupa Birliği ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkiler, Uluslararası Bir Sistemin Tarihsel, Teorik, Kurumsal, Jeopolitik Analizi**, Alfa Yayınları, 2002, s. 285.

değerlendirilmektedir. Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesinden bir yıl önce ilk kez 1998 yılında yayınlanan ilerleme raporu, her yıl düzenli olarak Avrupa Birliği Komisyonu tarafından hazırlanmaktadır.

3 Ekim 2005'te Türkiye ile Avrupa Birliği müzakere sürecine girmiştir. Birlik, 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile yürüteceği müzakere çerçeve belgesini kabul etmiştir. Müzakere belgesinin 2. maddesinde müzakerelerin ortak hedefinin katılım olduğu açıklanmaktadır.

Müzakere Süreci'nin ilk aşamasını tarama süreci oluşturmaktadır. Tarama sürecini takiben müzakere pozisyonlarının hazırlanması, pozisyon belgelerinin AB Dönem Başkanlığı'na sunulması, müzakerelerin açılması, tamamlanması ve katılım ortaklığı anlaşmasının onaylanması süreçleri izlemektedir.

2.1.2. Türkiye Avrupa Birliği Arasındaki Ticaret

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ticari ilişkiler 1960'lı yıllarda başlamıştır. Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ticari ilişkinin temeli Ankara Anlaşması ile atılmıştır. 1963 yılında imzalanan Anlaşma, taraflar arasındaki ticaretin aşamalı bir şekilde serbestleştirilerek 22 yılın sonunda gümrük birliği oluşturulmasını öngörmüştür. Türkiye ile AB arasındaki ticari ilişki, 1996 yılı itibari ile Gümrük Birliği çerçevesinde yürütülmektedir.

Avrupa Birliği, dünya ticaretinde ABD ve Japonya ile beraber, pazar genişliği bakımından önemli bir konumda bulunmaktadır. 23.000 Euro gibi yüksek bir seviyeye ulaşan kişi başına düşen gelir seviyesi, AB'nin dünya ticaretindeki ağırlığını ve önemini daha da artırmaktadır. Avrupa Birliği ticaretinin önemli bir bölümünü birlik içinde gerçekleştirmekle birlikte, Türkiye'nin dış ticaretinde büyük bir paya sahiptir. Türkiye dış ticaretinin yaklaşık %50'lik bölümünü AB ile gerçekleştirmektedir. Birlik, yeni üyeleri ile birlikte 2004 yılı itibariyle 480 milyonu aşan bir pazar haline gelmiştir.¹²⁷

¹²⁷ DTM, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerindeki Gelişmeler ve AB ile Dış Ticaretimiz", Erişim: 13.04.2006, www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/AB%20yazi.htm.

2.1.2.1. Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı

Avrupa Birliği Türkiye'nin en önemli dış ticaret ortağı konumundadır. Türkiye dış ticaretinin %50'sini AB ülkeleri ile gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin AB ülkelerinin dış ticareti içindeki payı %2 civarındadır.

2.1.2.1.1. Gümrük Birliği Öncesi Türkiye ve Avrupa Birliği Arasında Dış Ticaret

Gümrük Birliği öncesi Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki dış ticaret değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Ankara Anlaşması ile başlayan Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri Gümrük Birliğine kadar ticari açıdan sürekli gelişmiştir.

Tablo 5: Türkiye AB Dış Ticareti (1967-1980)
(milyon Dolar)

Yıllar	AB'ye İhracat	Toplam İhracattaki Payı (%)	AB'den İthalat	Toplam İthalattaki Payı (%)	Ticaret Hacmi	Toplam Ticarettaki Payı (%)
1967	341.1	44.82	333.7	48.74	567.8	47.05
1968	225.5	45.44	392.9	51.46	618.5	49.09
1969	266.7	49.69	393.0	49.05	659.7	49.31
1970	294.4	50.04	426.9	45.06	721.4	46.97
1971	329.4	48.69	571.5	49.67	910.9	49.31
1972	428.0	48.37	851.0	54.47	1,279.1	52.26
1973	624.1	49.51	1,160.9	55.65	1,813.1	53.27
1974	761.0	49.67	1,747.6	46.26	2,508.6	47.25
1975	644.6	46.01	2,377.9	50.18	2,022.5	49.23
1976	1,016.5	51.86	2,411.4	47.02	3,428.0	48.36
1977	896.5	51.15	2,558.9	44.15	3,455.4	45.77
1978	1,127.2	49.26	1,930.7	41.98	3,057.9	44.40
1979	1,131.5	50.04	1,941.8	38.30	3,073.3	41.93
1980	1,299.7	44.66	2,360.3	29.84	3,660.0	33.83

(Kaynak: DTM)

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne yaptığı ihracat 1960'lı yıllarla birlikte sürekli bir artış içine girmiştir. 1967 yılında 341,1 milyon dolar olan ihracat 1977 yılı haricinde sürekli bir biçimde artmıştır. 1977 yılında düşen ihracat Türkiye'nin dışa açılma süreci ile 1980'lerden itibaren artmaya başlamıştır. 1980 yılında ihracat 1,299 milyon dolar iken 1990 yılında 6, 892 milyon dolara, 1995 yılında ise 11, 077 milyon dolara ulaşmıştır.

İhracat artışına paralel olarak ithalat da sürekli artan bir seyir izlemiştir. 1978 ve 1979 yılları dışında ithalat devamlı artmıştır. 1967 yılında 333,7 milyon dolar olan ithalat, 1980 yılında 2.360 milyon dolara, 1990 yılında 9,328 milyon dolara, 1995 yılında ise 16,860 milyon dolara ulaşmıştır.

Tablo 6: Türkiye AB Dış Ticareti (1981-1995)
(milyon Dolar)

Yıllar	AB'ye İhracat	Toplam İhracattaki Payı (%)	AB'den İthalat	Toplam İthalattaki Payı (%)	Ticaret Hacmi	Toplam Ticaretteki Payı (%)
1981	1,564.0	33.26	2,632.4	29.47	4,196.5	30.78
1982	1,801.6	31.35	2,565.8	29.02	4,367.4	29.94
1983	2,066.3	36.07	2,775.4	30.05	4,841.7	32.36
1984	2,780.4	38.98	3,314.3	30.81	6,094.8	34.07
1985	3,204.0	40.26	3,895.1	34.34	7,099.1	36.78
1986	3,263.1	43.76	4,564.9	41.11	7,828.1	72.17
1987	4,867.7	47.77	5,665.8	40.02	10,533.6	43.26
1988	5,098.3	43.72	5,895.1	41.12	10,993.4	42.29
1989	5,407.8	46.52	6,055.2	38.34	11,463.0	41.81
1990	6,892.8	53.19	9,328.3	41.82	16,221.1	46.00
1991	7,042.0	51.08	9,221.4	43.80	16,263.4	46.96
1992	7,933.0	53.90	10,656.0	46.60	18,589.0	49.45
1993	7,597.0	49.50	13,874.0	47.10	21,471.0	47.95
1994	8,635.3	47.70	10,915.2	46.90	19,550.5	47.30
1995	11,077.9	51.20	16,860.6	47.20	27,938.5	48.70

(Kaynak: DTM)

Türkiye'nin liberalleşme süreci ve Avrupa Birliği ile ilişkilerinin gelişimi, toplam ticaret hacminin ve ticarete Birliğin payının artmasını sağlamıştır. 1980 yılında Türkiye'nin toplam ticaret hacmi 3.660 milyon dolar iken 1990 yılına gelindiğine 16.221 milyon dolara çıkmıştır. 1995 yılında ise 27,938 milyon dolara ulaşmıştır.

2.1.2.1.2. Gümrük Birliği Sonrası Türkiye'nin Dış Ticareti

Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile gümrük birliği dahilinde geliştirdiği ortaklık ilişkisi 1963 yılında Ankara Anlaşması ile başlamıştır. 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı ile 22 yıl süren geçiş dönemi tamamlanmış ve 1 Ocak 1996 tarihi ile Türkiye-AB arasındaki gümrük birliği tamamlanmıştır. Gümrük Birliği sanayi ürünlerini ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamaktadır. Geleneksel tarım ürünleri GB'ye dahil edilmemiştir. GB ile Türkiye, AB'den gelen sanayi ürünlerine uyguladığı tüm gümrük vergileri ve eş etkili tedbirleri ile miktar kısıtlamalarını ortadan kaldırmıştır. Üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi (OGT) uygulanmaktadır.¹²⁸

Gümrük Birliği'ne geçilmesini takiben ilk yıllarda Türkiye'nin dış ticareti ithalat lehine genişlemiş ve AB dışı ülkeleri ile yapılan ticaretin bir kısmı Birlik içine kaymıştır. 1996 yılında AB ülkelerinin Türkiye'ye ihracatı %37 civarında artmıştır. AB'nin Türkiye'nin dış ticareti içinde payı %50'lik bir paya sahip iken, Türkiye'nin Birliğin dış ticareti içinde payı %1 civarındadır.¹²⁹ İhracata uzun, ithalata ise kısa dönemde uyum sağlanması nedeniyle rekabet gücü zayıf sektörler artan ithalattan olumsuz etkilenmiştir.

¹²⁸ Süleyman Uyar, "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri", Erişim: 17.11.2004, www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2001/gumruk.htm.

¹²⁹ İKV, Türkiye - AB İlişkilerinin Gümrük Birliği Çerçevesinde Gelişimi Hakkında Komisyon Raporu, Mart 1998, s. 35.

Tablo 7: Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı (1993-2006)
(Milyon Dolar)

	Genel			Avrupa Birliği			AB'nin Payı (%)	
	İhracat	İthalat	İhr / İth	İhracat	İthalat	İhr / İth	İhracat	İthalat
1993	15.348	29.429	52,2	7.599	13.875	54,8	49,5	47,1
1994	18.105	23.270	77,8	8.635	10.915	79,1	47,7	46,9
1995	21.636	35.707	60,6	11.078	16.861	65,7	51,2	47,2
1996	23.224	43.627	53,2	11.549	23.138	49,9	49,7	53,0
1997	26.261	48.559	54,1	12.248	24.870	49,2	46,6	51,2
1998	26.974	45.921	58,7	13.498	24.075	56,1	50,0	52,4
1999	26.587	40.671	65,4	14.348	21.401	67,0	54,0	52,6
2000	27.775	54.503	51,0	14.510	26.610	54,5	52,2	48,8
2001	31.342	41.399	75,7	16.118	18.280	88,2	51,4	44,2
2002	36.059	51.553	69,9	18.459	23.321	79,2	51,2	45,2
2003	47.252	69.339	68,1	24.484	31.695	77,2	51,8	45,7
2004*	63.074	97.361	64,8	34.417	45.434	75,8	54,6	46,7
2005**	34.972	54.980	63,6	18.414	23.356	78,8	52,7	42,5
2006**	31.702	53.288	59,4	9.735	11.847	82,7	30,7	22,2

* 1 Mayıs 2004'ten itibaren 25 üyeli AB

** Ocak-Haziran

(Kaynak: DTM, DİE)

Gümrük Birliği'nin uygulamaya geçtiği 1996 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı %7,3 oranında artmış ve 23,2 milyar dolar tutarında gerçekleşmiştir. AB'ye yapılan ihracat %4,2 oranında artmış ve 11,5 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye'nin toplam ihracatı içinde AB'nin payı %49,7'dir.

1999 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı %1,4 oranında azalmış ve 26,5 milyar dolar olmuştur. AB'ye yapılan ihracat da aynı şekilde artmış ve 14,3 milyar dolara yükselmiştir. AB'ye yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı %54,1 olmuştur.

2000 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı %4,5 oranında artmış, AB'ye yapılan ihracat %14,5 oranında artmıştır. 2001 yılında toplam ihracat %12,8

oranında artışla 31,3 milyar dolara, AB'ye olan ihracat %10.81 oranında artışla 16 milyar dolara yükselmiştir.

2002 yılında toplam ihracat %15,2 oranında artmış ve 36.059 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. AB'ye yapılan ihracat %14.5 artmış, 18.459 milyar dolar olmuş ve toplam ihracat içindeki payı %45.2 artmıştır. 2003 yılında ihracatın toplamı %31 oranında artarak 47.252 milyar dolar olmuştur. Birliğe yapılan ihracat %32,6 oranında artmış, 24.484 milyar dolar olmuştur. Toplam ihracat içinde AB'nin payı %53 civarındadır. 2005 yılında AB'ye yapılan ihracat 18,414 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir.

Gümrük Birliği'nin uygulamaya geçtiği 1996 yılında Türkiye'nin toplam ithalatı %22,2 oranında artarak 43,6 milyar dolara ulaşmıştır. AB'den yapılan ithalat %37,2 oranında artış göstermiştir. 1996 yılında AB'den yapılan ithalat 23,1 milyar dolara ulaşmış ve Türkiye'nin toplam ithalatı içindeki payı 1995 yılında %47,2 iken 1996 yılında %53'e yükselmiştir. 1997 yılında Türkiye'nin toplam ithalatı önceki yılın artış oranından daha düşük oranda %11,3 artarak 48,5 milyar dolara ulaşmıştır. AB'nden yapılan ithalat oranı ise azalarak artmayı sürdürmüştür; %7,5 artmış ve 24.870 milyar dolar olmuş, toplam ithalat içindeki payı %51,2 olarak gerçekleşmiştir.

1998 yılında Türkiye'nin toplam ithalatı 1997 yılına göre azalmıştır. İthalat %5,4 oranında azalmış ve 45,9 milyar dolar tutarında gerçekleşmiştir. AB'nden yapılan ithalat da bir önceki yıla göre %3,2 oranında azalmış ve 24 milyar dolar olmuştur. Toplam ithalat içinde Birliğin payı %52,4'e yükselmiştir. 1999 yılında Türkiye'nin toplam ithalatı ve AB'nden yapılan ithalat azalmıştır; %11,4 ve %11. AB'nin Türkiye'nin toplam ithalatındaki payı kayda değer bir değişim göstermemiştir.

2000 yılında Türkiye'nin toplam ithalatı %34 oranında artmış ve 54,5 milyar dolar olmuştur. AB'nden yapılan ithalat %24,3 oranında artarak 26,6 milyar dolar civarında gerçekleşmiş, ancak Birliğin toplam ithalat içerisindeki payı gerilemiştir. 2001 yılında Türkiye'nin toplam ithalatı %24,0 oranında azalarak 41,3 milyar dolara

gerilemiştir. AB'den yapılan ithalat da aynı şekilde %32,1 oranında azalmış ve 18 milyar dolar olmuştur.

2002 yılında toplam ithalat %25,4 oranında, AB'nden yapılan ithalat %27,6 oranında artarak 51.553 milyar dolar ve 23.321 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. AB'nin payı artmış ve %42'ye çıkmıştır. 2003 yılında Türkiye'nin ithalatı %34,5 oranında artmış 69.339 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı şekilde AB'nden gerçekleştirilen ithalat %35,9 oranla 31.695 milyar dolara yükselmiştir. 2005 yılında 23, 356 milyon dolar olmuştur.

2.1.2.2. Türkiye'nin AB ile Ticaretinin Sektörlere Göre Dağılımı

Tablo 8 : Türkiye'nin AB ile Ticaretinin Sektörel Dağılımı (1994-2005)

Yıl	Tarım		Tekstil ve Konfeksiyon		Demir Çelik		84, 85 ve 87* Fasıllar		Sanayi Ürünleri		Toplam	
	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.
1994	1.737	229	4.150	501	293	1.353	782	4.375	1.762	4.457	8.634	10.915
1995	1.965	790	5.353	828	505	1.852	1.239	6.617	2.017	6.773	11.078	16.860
1996	1.854	675	5.660	1.379	421	2.081	1.505	10.155	2.109	8.848	11.548	23.138
1997	2.037	512	5.930	1.611	622	1.873	1.550	11.751	2.109	9.123	12.248	24.870
1998	1.941	477	6.464	1.425	703	1.466	2.083	11.696	2.307	9.011	13.498	24.075
1999	1.900	489	6.363	1.318	818	943	2.705	10.428	2.562	8.223	14.348	21.401
2000	1.538	479	6.469	1.411	908	1.332	2.865	13.694	2.730	9.694	14.510	26.610
2001	1.674	304	6.699	1.280	997	1.004	3.754	7.736	2.993	7.957	16.118	18.280
2002	1.632	432	7.626	1.639	937	1.496	4.924	9.890	3.340	9.864	18.459	23.321
2003	2.000	564	9.562	1.806	1.434	2.407	7.099	13.987	4.389	12.931	24.484	31.695
2004*	2.272	636	10.501	2.048	2.592	3.034	11.593	21.958	7.189	17.758	34.417	45.434
2004**	971	206	5.147	943	1.087	1.454	5.182	10.673	3.441	8.539	15.828	21.915
2005**	1.294	348	5.671	1.017	1.233	1.795	6.345	11.065	3.871	9.131	18.414	23.356

84. Fasıl: Nükleer Reaktörler, Kazan, Makineli Cihazlar, Aletler, Parçalar; 85. Fasıl: Elektrikli Makine ve Cihazlar, Aksam ve Parçaları; 87. Fasıl: Motorlu Kara Taşıtları, Traktör, Bisiklet, Motosiklet vb.

* 1 Mayıs 2004'ten itibaren 25 üyeli AB

** Ocak-Haziran

(Kaynak: DTM)

Türkiye'nin AB ile ticaretinde önemli yere sahip sektörlerinden biridir. Türkiye'nin AB'ye karşı tarım ürünleri ihracatı ve ithalatı 1994 yılından beri sürekli artmıştır. 1994 yılında 1,737 milyar dolar ile 229 milyon dolar olan ihracat ve ithalat oranları, 1995 yılında 1,965 milyar dolar ile 790 milyon dolara çıkmıştır. 1996 yılında 1,854 milyar dolar olan ihracat miktarı, GB'nin ertesi yılı 2,037 milyar dolara

yükselmiştir. İşlenmiş tarım ürünleri GB kapsamında iken geleneksel tarım ürünleri GB'ne dahil değildir. Bu nedenle GB tarım sektörünü diğer sektörleri olduğu kadar etkilememektedir. 1996 yılında 675 milyar dolar olan ithalat miktarı, 1999 ve 2001 yılları dışında, 2003 yılına kadar sürekli azalan bir seyir izleyerek 564 milyon dolar olmuştur.

Tarım sektöründe ihracat-ithalat dengesi her zaman fazla vermektedir. Diğer bir deyişle Avrupa Birliği'ne yapılan ihracat miktarı, Birlik'ten yapılan ithalat miktarından daha yüksektir. Bu durumda Türkiye'nin tarım ürünleri alanında AB'ye karşı ihracatçı bir ülke konumunda olduğu söylenebilir. 2000 yılında yapılan ihracat miktarı 1,538 milyar dolar, ithalat miktarı ise 479 milyon dolardır. 2001 yılında ihracat artarak 1,674 milyar dolar olmuş, ithalat ise 304 milyon dolara düşmüştür.

2002 yılında tarım ürünleri ihracatı 1,632 milyar dolara düşmüş, ithalat miktarı önceki yıla oranla artarak 432 milyon dolar olmuştur. 2003 yılında 2,000 milyar dolara yükselmiş, ithalat tutarı 564 milyon dolar tutarında gerçekleşmiştir. 2005'in ilk yarısında tarım ürünleri ihracat miktarı 1,294 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Demir çelik ürünleri ihracatta ortalama %4,2 civarında bir paya sahiptir. 1996 yılında imzalanan AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması sonucu AB, Türkiye'ye karşı gümrük vergilerini kaldırmıştır.¹³⁰ Anlaşma ile 1997 yılında demir çelik ürünleri ithalatı 622 milyon dolara yükselmiştir. 1998 yılında 703 milyon dolar olan bu miktar, 2003 yılında 1.434 milyon dolara çıkmıştır.

Tekstil ve konfeksiyon sektörü AB'ye yönelik ihracatta en büyük paya sahiptir. GB sonrası sıfırlanan tarifeler ile tekstil ve konfeksiyon sektöründe artış sağlanmış ancak istenilen düzeyde gerçekleştirilememiştir. 1996 yılında AB'ye yapılan ihracat 5.660 milyon dolar iken, bu oran 1999 yılında bir önceki yıla göre düşmüş, 2000 yılı itibarı ile tekrar yükselişe geçmiş ve 2003 yılında 9.562 milyar dolar miktarında gerçekleşmiştir.

¹³⁰ Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Gümrük Birliği Ertesinde Gerçekleştirilen Uyum Çalışmaları", Erişim: 17.05.2006, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/TABgb/gbertesindeuyumcalismalari.htm>.

AB'nden yapılan toplam ithalat içinde en büyük pay sanayi ürünlerindedir. Toplam ithalatın yaklaşık %50'si sanayi ürünlerinden oluşmaktadır. Bu durumda Tablo incelendiğinde, Türkiye'nin düşük teknoloji emek yoğun ürünler ürettiği ve karşılığında yoğun teknoloji ile üretilen sanayi ürünleri ithal ettiği sonucu çıkarılabilmektedir. 1994 yılında 4,457 milyar dolar olan sanayi ürünleri ithalatı, 1996 yılında 8,848 milyar dolar tutarında gerçekleşmiştir. 2001 yılı haricinde sanayi ürünleri ithalatı sürekli artmıştır.

Tablo göz önüne alındığında 2001 yılında tüm sektörlerde ithalatın düştüğü gözlenmektedir. Türkiye'nin 2001 yılında içinde bulunduğu ekonomik istikrarsızlık ve kriz ortamı ile ABD Doları'nın aşırı yükselişi ülkenin dış ticaretini olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

Türkiye'nin AB ile ticaretinin sektörel dağılımı göz önüne alındığında tarım ve tekstil-konfeksiyon sektörleri ihracat miktarları ithal edilen miktarlardan daha fazladır.

Tablo 9: Türkiye - AB Ticaretinin Tarımsal Dağılımı (ithalat) (1996-2005)

(milyon Dolar)

Yıl	Tarım								
	Temel Tarım			İşlenmiş Tarım Ürünleri			Su Ürünleri		
	Değer	Pay (%)	Değ (%)	Değer	Pay (%)	Değ (%)	Değer	Pay (%)	Değ (%)
1996	587	2.5	-	57	0.2	-	23	0.1	-
1997	388	1.6	-33.9	71	0.3	24.6	32	0.1	39.1
1998	356	1.5	-8.2	90	0.4	26.8	22	0.1	-31.3
1999	345	1.6	-3.1	107	0.5	18.9	17	0.1	-22.7
2000	321	1.2	-7.0	114	0.4	6.5	23	0.1	-35.3
2001	189	1.0	-41.1	104	0.6	-8.8	4	0.0	-82.6
2002	290	1.2	53.4	134	0.6	28.8	7	0.0	75.0
2003	390	1.2	34.5	152	0.5	13.4	16	0.1	128.6
2004*	393	0.9	0.8	228	0.5	50.0	15	0.0	-6.3
2004**	194	0.9	-	107	0.5	-	5	0.0	-
2005**	216	0.9	11.3	127	0.5	18.7	5	0.0	0.0

*1 Mayıs 2004ten itibaren 25 üyeli AB

** Ocak-Haziran

(Kaynak:DTM)

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki tarım ürünleri ticaretinde en yüksek pay geleneksel tarım ürünlerine aittir. AB'den Türkiye'ye ithal edilen temel tarım ürünleri 1996 yılında 587 milyon dolar iken 1997 yılında 388 milyon dolara düşmüştür. 2001 yılında geleneksel tarım ürünleri ithalatı 189 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir. 2003 yılı itibarı ile AB'den ithal edilen temel tarımın payı 390 milyon dolara yükselmiştir. 2004 yılında AB'den gerçekleştirilen ithalat 393 milyon dolar iken 2005 yılının Ocak-Haziran döneminde ithalat değeri 216 milyon dolar civarındadır.

Tablo 10: Türkiye - AB Ticaretinin Tarımsal Dağılımı (ihracat) (1996-2005)

(milyon Dolar)

Yıl	Tarım								
	Temel Tarım			İşlenmiş Tarım Ürünleri			Su Ürünleri		
	Değer	Pay (%)	Değ (%)	Değer	Pay (%)	Değ (%)	Değer	Pay (%)	Değ (%)
1996	1,510	13.1	-	26	0.2	-	80	0.7	-
1997	1,660	13.6	9.9	31	0.3	19.2	100	0.8	25.0
1998	1,612	11.9	-2.9	32	0.2	3.2	75	0.6	-25.0
1999	1,551	10.8	-3.8	34	0.2	6.3	77	0.5	2.5
2000	1,251	8.6	-19.3	36	0.2	5.9	67	0.5	-13.0
2001	1,397	8.7	11.7	38	0.2	5.6	54	0.3	-19.4
2002	1,345	7.3	-3.7	53	0.2	39.5	81	0.4	50.0
2003	1,643	6.7	22.2	67	0.3	26.4	120	0.5	48.1
2004*	2,302	6.7	40.1	105	0.3	56.7	135	0.4	12.5
2004**	866	5.5	-	46	0.3	-	59	0.4	-
2005**	1,185	6.4	36.8	51	0.3	10.9	58	0.3	-1.7

*1 Mayıs 2004'ten itibaren 25 üyeli AB

** Ocak-Haziran

(Kaynak: DTM)

1996 yılında AB'ye ihraç edilen temel tarım ürünleri değeri 1,510 milyon dolardır. Temel tarım ürünleri ihracatı 1997 yılında 1,660 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir. 2000 yılında 1,251 milyon dolar civarında ihracat yapılmıştır. 2001 yılında gerçekleşen ihracatın değeri 1,397 milyon dolardır. 2002 yılında AB'ye yapılan temel tarım ürünleri ihracatında bir düşme yaşanmıştır. 2000 ve 2002 yıllarında meydana gelen azalışlar Türkiye'de yaşanan 1999 ve 2001 yılları krizlerinin bir sonucudur. 2003 yılında temel tarım ürünleri ihracatı artarak 1,643 milyon dolara çıkmıştır. 2004 yılında temel tarım ürünleri ihracatı 2,302 milyon

dolar değerindedir. 2004 ve 2005 Ocak-Haziran dönemlerinde 866 milyon dolar ve 1,185 milyon dolar değerinde ihracat yapılmıştır.

2.2. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası, Türk Tarım Sektörü ve Politikaları

Tarım alanında Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri, tarım ürünlerinin serbest dolaşımını sağlamak üzere, Türk tarımının Ortak Tarım Politikası'na uyumu, Katma Protokol uyarınca, tarım ürünleri ticaretinde karşılıklı olarak tercihli bir rejim uygulanması ve 1/95 sayılı AT-Türkiye Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca, işlenmiş tarım ürünlerinde sanayi payları açısından serbest dolaşım uygulaması olmak üzere,  yönlü bir gelişim göstermektedir. Diğer yandan Dünya Ticaret rgt'nün tarım sektörüne ilişkin düzenlemeleri ile Türk tarım politikaları şekillenmektedir. Çalışmanın bu kısmında yukarıdaki unsurlar dikkate alınarak rekabet ekseninde Türkiye AB tarım ilişkileri değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

2.2.1. Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikasının Oluşumu

Avrupa Birliği'nin ortak tarım politikası ye devletlerin tarım politikalarını ekonomi ve siyasi yönden bütünleştiren ortak bir politikadır. Ortak Tarım Politikası (OTP) ile ye devletlerin tarım politikaları ortak bir çerçevede yönetilmektedir.

Avrupa Birliği'nin ortak tarım politikasının temelleri 1957 yılında imzalanan Roma Anlaşması ile atılmıştır. Ortak tarım politikası Birliğin ilk ortak politikası olma özelliğini taşımaktadır. O dönemde AET, tarım konusunda ortak bir politika oluşturarak, tarım ürünlerinde bütün Topluluk pazarını kapsayacak şekilde ortak fiyatlar belirleme yoluna gitmiştir. OTP, AET bünyesinde tarımsal üretimi, ticareti ve tarımsal ürün işlemesini düzenleyen kurallar ve mekanizmalardır.

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulduğu dönemde ortak bir tarım politikası oluşturmasının nedenleri aşağıda sıralanmaktadır:¹³¹

¹³¹ Ebru Ekeman, **21. Yüzyılın Eşliğinde Avrupa Birliği'nde Ortak Tarım Politikası**, İKV Yayınları, İstanbul, 2000, s. 3.

- İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa’da gıda arzının güvenliğini sağlama düşüncesi ortaya çıkmıştır. Ortak bir politika ile gıda arzının güvenliğinin sağlanabileceği düşünülmüştür.
- OTP’nin oluşturulduğu dönemde Topluluk nüfusunun çoğu tarımda çalışıyordu. Bu nedenle tarımda çalışan nüfusun gelir düzeyini koruma düşüncesi ortak tarım politikasının oluşturulmasına neden olmuştur.
- AET’ye üye ülkeler ulusal tarım politikaları arasındaki farklılıkları giderebilmek için ortak bir politika oluşturmak istemişlerdir.
- Almanya ve Fransa arasındaki çıkar ayrılığı o dönemde Topluluğun ortak bir tarım politikası oluşturmasında etkili olmuştur. Almanya sanayi ürünleri için gümrük birliğini desteklerken, Fransa tarım ürünlerinin de serbest dolaşımının sağlanmasını savunuyordu. İki ülke arasındaki çıkar ayrılığı tarım ürünleri için ortak bir politika belirlenmesini sağlamıştır.

2.2.2. Ortak Tarım Politikasının Amaçları, İlkeleri ve Ortak Piyasa Düzenlemeleri

Birliğin ilk ortak politikası olan OTP Roma Anlaşması’nın 38 ve 47. maddeleri arasında düzenlenmektedir. Amsterdam Antlaşması ile 44, 45 ve 47. maddeler iptal edilmiştir. OTP’nin amaçları Roma Anlaşması’nın 39. maddesinde belirlenmiştir. Aşağıdaki biçimde sıralanabilir :¹³²

- Teknik ilerlemeyi geliştirmek, tarımsal üretimi rasyonelleştirmek ve üretim faktörlerinin optimal kullanılması ile tarımsal verimliliği arttırmak,
- Tarım kesiminin gelirinin artmasını sağlamak ve yaşam standardını yükseltmek,
- Tarım piyasalarında istikrarı sağlamak,
- Tüketicilere düzenli bir gıda arzını garanti edebilmek,
- Ürünlerin tüketicilere uygun fiyatlarda ulaşmasını sağlamak.

¹³² Teo Hitiris, **European Union Economics**, Prentice Hall, Great Britain, 1998, s. 185.

Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası üç temel ilke üzerinde yapılanmaktadır.¹³³

Topluluk tercihi ilkesi: Topluluk tercihi ilkesi ile Topluluk içi piyasalarda ve Topluluk sınırlarında alınacak önlemlerle, üye ülkelerin ürettiği ürünlere öncelik tanınmaktadır. Bu ilke, Topluluk tarım ürünlerinin, ithalata karşı korunmasını, iç üretim ve ihracatın sübvansiyonlar ile desteklenmesini öngörmektedir. Topluluk ürünlerinin tercih edilmesi, Topluluk tarım sektörünü üçüncü ülkelere karşı korumaktadır.

Tek Pazar ilkesi: Sanayi ürünlerinde olduğu gibi tarım ürünlerinin de Topluluk'ta serbest dolaşımı sağlanmaktadır. Topluluk tercihi ilkesi ile üye devletler arasında tarım ürünlerinin serbest dolaşımı ve tek bir pazarın sağlanması amaçlanmaktadır. Bu amaçla üye ülkeler arasındaki ticaretin gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ve benzeri engellerin kaldırılmaktadır. Tek pazarın oluşturulabilmesi, üye ülkelerin uygulayacakları mekanizma ve kuralların aynı olmasına ve Topluluk tarafından idare edilmesine bağlıdır

Mali dayanışma: Ortak mali sorumluluk ilkesi kapsamında ortak tarım politikasının finansmanı tüm üye ülkelerce sağlanmaktadır. Ortak tarım politikasına ilişkin harcamalar tüm ülkeler tarafından karşılanmakta, aynı şekilde OTP'ye bağlı olarak alınan tüm vergi gelirleri Topluluğun ortak geliri kabul edilmektedir.

Ortak Piyasa Düzenlemeleri

Roma Anlaşması'nın 40. maddesinde belirtilen amaçlara ulaşmak için ortak bir tarımsal organizasyonun kurulması öngörülmektedir. Bu ortak organizasyonda tarım ürünlerinin rekabetinde ortak kuralların uygulanacağı, ulusal pazarların zorunlu olarak bu kurallara uyacağı ve bir Avrupa pazarının oluşturulacağı belirtilmektedir.¹³⁴ Ortak Piyasa Düzenleri, Topluluk'ta 1962 yılından itibaren uygulanmaktadır. Ortak piyasa düzenleri uygulamasının amacı, üyeler arasındaki ticari ilişkileri geliştirme, tarımsal malların dolaşımında serbestliği sağlama ve

¹³³ Ekeman, a.g.e. s. 6-8.

¹³⁴ İsmet Boz, **Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası, Avrupa Birliği Ortak Politikaları ve Türkiye**, (ed. Muhsin Kar, Harun Arıkan), Beta Yayınları, İstanbul, 2003, s. 219.

Topluluk içinde ortak bir Pazar oluşturarak iç pazar ile üretimi dışa karşı korumaktır.¹³⁵

Ortak piyasa düzenleri ortak bir fiyat sistemini esas almaktadır. Topluluğun kurulduğu dönemde tarım ürünlerinin %50'si ortak piyasa düzenleri kapsamında iken, bu oran 1970'li yıllarda %70'e, 1980'li yıllardan itibaren %91'e yükselmiştir. Günümüzde piyasa düzenleri 23 adet tarımsal üründen oluşmakla birlikte, patates dışında kalan tüm tarım ürünleri ortak piyasa düzenlerine dahil edilmiştir.¹³⁶

Ortak piyasa düzenleri ortak bir fiyat sistemini temel almaktadır. Bu sistem Topluluk içi piyasada destek yolu ile sürdürülürken, Topluluk dışında dış rekabete karşı koruma mekanizmalarıyla sürdürülmektedir. Ortak piyasa düzenlemeleri üç kategoride incelenebilir:

1. İç piyasada müdahale ve dış kaynaklı rekabete karşı koruma düzenleri: Fiyatların belli bir seviyenin altına inmesini önlemek amacıyla Topluluk'un müdahale kurumları tarafından gerçekleştirilen müdahale alımları ve düşük fiyatlı yabancı ürünlere konulan ithalat vergileri veya ihracat iadelerini kapsamaktadır.¹³⁷

2. Dış rekabete karşı koruma düzenleri: Bu mekanizma düşük fiyatlı yabancı ürünlere karşı oluşturulmakta, her piyasa düzeni için farklı gümrük vergileri belirlenmektedir. Fiyatların belli bir düzeyin altına inmesi durumunda ise ek bir vergi alınmaktadır.¹³⁸

3. Ürünlere doğrudan destek sağlayan düzenlemeler: GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) kapsamında dış rekabete karşı korunamayan ürünler, üretimi uzmanlık gerektiren ve bazı bölgelerin tek geçim kaynağını oluşturan ürünler için üreticilere yapılan doğrudan yardımları içermektedir.¹³⁹

¹³⁵ Sibel Tan, İlker Dellal, "Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası", **Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü T.E.A.E. Bakış**, Sayı:2, Mart, 2003, s. 3.

¹³⁶ Ekeman, a.g.e., s. 10.

¹³⁷ Avrupa Birliği Komisyonu Türkiye Delegasyonu, "*Ortak Tarım Politikası*", Erişim: 20.02.2006, www.deltur.cec.eu.int/abtarm.rtf.

¹³⁸ Ekeman, a.g.e., s. 11.

¹³⁹ Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Ankara, 1999, s. 58.

2.2.3. Ortak Tarım Politikasının Araçları:

Topluluk içerisinde tarımsal fiyatlar, müdahale fiyatlar ve yüksek dış tarife uygulamaları ile belli bir düzeyde tutulmaktadır. İç piyasaya yönelik ortak fiyat politikası hedef ve müdahale fiyatlar ile sağlanmaktadır. Topluluk, müdahale fiyatı, üretim fazlası oluştuğunda, fiyatların aşırı derecede düşerek üreticileri zor duruma sokmasını önlemek amacıyla uygulamaktadır. Fiyatların düşüşüne izin verilecek ürünler ile inilebilecek en düşük düzey önceden belirlenmektedir. Bu düzeyin altına düşmesi halinde, ürün fazlalıkları bu fiyattan satın alınmaktadır.

Dış piyasalara yönelik fiyat politikaları, ithalat ve ihracat politikaları ile belirlenmektedir. Bu fiyat politikalarının amacı, Topluluk içi fiyatların düşmesini ve üreticilerin gelir kaybını engellemektir. Bu amaçla, Topluluk pazarlarına yapılan ithalata belirli tarifeler uygulanmakta ve Topluluk içinde fiyatların önceden belirlenen fiyatların altına düşmesi önlenmektedir.¹⁴⁰

2.2.3.1. Birlik İçi Ortak Fiyat Politikası

- Hedef fiyat: Hedef fiyat, üreticilerin eline geçmesi arzulanan fiyat olarak tanımlanmaktadır. Üreticilerin gelir düzeyini en uygun düzeye ulaştırması amacı ile belirlenmektedir. Bu fiyat, tarım ürünlerinin ulaşabileceği en yüksek fiyatı belirlemekte ve dolayısı ile tüketicileri aşırı fiyat artışlarından korumaktadır. Hedef fiyat, Topluluğun tarımsal üretimde kendi kendine yeterliliğin en düşük olduğu bölgedeki toptan fiyat üzerinden hesaplanmaktadır.

- Müdahale fiyat : Müdahale kuruluşları üreticilerin kendilerine getirdikleri ürünü belli bir fiyatta almak zorundadır. Bu fiyata müdahale fiyat denir. Topluluk müdahale alımları fiyat, müdahale fiyat seviyesine indiği taktirde gerçekleştirmektedir. Müdahale fiyat, Topluluğun tarım üretimde kendi kendine yeterliliğin en yüksek olduğu bölgedeki toptan fiyatlar üzerinden belirlenmektedir.¹⁴¹ Müdahale fiyat uygulaması ile üreticilerin fiyat düşmelerine karşı korunması amaçlanmaktadır. Ayrıca bu fiyat, tarımsal ürünün Topluluk içerisinde satılabileceği

¹⁴⁰ Boz, a.g.e., ss. 220-221.

¹⁴¹ Ekeman, a.g.e., s. 13.

minimum fiyat olarak belirtilmektedir. Her yılın müdahale fiyatı bir yıl öncesinden belirlenmektedir.¹⁴²

- Geri çekme fiyatı : Bazı tarımsal ürünlerde arz fazlası olması halinde üretici kuruluşlar, bu fiyat üzerinden ürün fazlasını piyasadan geri çekmektedir. Bu uygulama bazı meyve ve sebzeleri kapsamaktadır.

- Satın alma fiyatı : Bazı meyve ve sebzelerin arzının fazla olması halinde devlet tarafından satın alınmasıdır.

2.2.3.2. Üçüncü Ülkelere Karşı Uygulanan Fiyat Politikası

Birlik, üçüncü ülkelere karşı fiyat politikasını iki şekilde uygulamaktadır. Üçüncü ülkelerden Topluluğa ithal edilen mallara karşı koruma uygulamaktadır. Ayrıca, Topluluğun ürünlerinin dış pazarlarda satılmasını teşvik etmek amacıyla ihracatı desteklemektedir.¹⁴³

- İthalat Politikası : Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması'na kadar olan dönemde Topluluk ithalat politikası kapsamında eşik fiyat ile değişken vergiler veya prelevman adı altında değişik fiyatlandırma politikaları uygulamıştır.

Eşik fiyat : İthalatı gerçekleştirilen tarım ürünlerinin Topluluk pazarına girebileceği en düşük fiyattır. Bu asgari fiyatın altında ortak pazara ürün giremez. Eşik fiyatın amacı, dışardan gelen ürünlerin fiyatını içerdeki fiyat düzeyine çıkararak ortak pazar fiyatlarında istikrar sağlamaktır. Bu şekilde, iç üretim tercih edilmekte ve üreticilerin gelirleri artmaktadır.¹⁴⁴

Prelevman : İthal ürünün fiyatını eşik fiyata yükseltmek amacıyla uygulanan vergidir. Prelevman sabit oranlı bir vergi değildir. Dünya fiyatlarındaki değişimlere bağlı olarak artıp azalmaktadır. Prelevman üyelere ortak pazara geçiş döneminde tarım ürünleri fiyatlarını eşitlemek amacıyla uygulanmıştır.¹⁴⁵

¹⁴² Balkır, Demirci, a.g.e., s. 97.

¹⁴³ Ekeman, a.g.e., s. 14.

¹⁴⁴ Ali Özgüven, **Ortak Pazar Tarım Politikası ve Türkiye**, Bursa Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1982, s. 115.

¹⁴⁵ Özgüven, a.g.e., s. 116.

DTÖ Tarım anlaşması ile prelevmanların yerine gümrük vergileri kullanılmaya başlanmıştır.

- İhracat Politikası : Birlik, ortak tarım politikası kapsamında ihracat iadesi ve ihracat vergileri uygulamaktadır.

İhracat iadesi : Topluluk tarım ürünlerinin fiyatları, dünya fiyatlarından daha yüksektir, dolayısıyla Topluluğun tarım ürünlerinin dünya pazarlarında diğer ülkeler ile rekabette zorlanmaktadır.¹⁴⁶ Topluluk tarım ürünlerinin dış pazarlarda rekabet edebilme şansını arttırmak amacıyla, ihracatçılara dünya fiyatları ile müdahale fiyatları arasındaki fark kadar prim ödemektedir. İhracat iadesi dünya fiyatlarına bağlı olduğundan değişkendir.

İhracat vergisi : Dünya fiyatlarının Topluluk fiyatlarından yüksek olması halinde ihracatçılardan Topluluk fiyatları ile dünya fiyatları arasındaki fark kadar alınan vergidir. Topluluk fiyatlarının dünya fiyatlarından yüksek olması nedeniyle ihracat vergisinin kullanım alanı sınırlıdır.

Fiyat destekleri tüketici ve depolama destekleri biçiminde de uygulanmaktadır. Tüketici destekleri, belli ürünlerde iç tüketimi özendirmek ve fiyatları destelemek amacıyla uygulanmaktadır. Diğer yandan, ürün fazlalığının olduğu durumlarda, fiyat düşüşünün ve üreticilerin zarara uğramasının engellenmesi amacıyla ilgili ürünler, belirli miktarlarda piyasadan çekilmektedir.¹⁴⁷

1. Arz Kontrolleri

Üretim miktarını aşarak üretim fazlasına yol açan ve bütçeye yük getiren ürünlerde üretime kotalar konmaktadır. Genel olarak arz kontrolleri tahıllar, yağlı bitkiler ve protein bitkilerinde uygulanmaktadır.

¹⁴⁶ Dış Ticaret Müsteşarlığı, "AB'nin Ortak Tarım Politikası", Erişim: 25.01.2006, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/AB%20Sayfasi/ortktar.htm>

¹⁴⁷ Boz, a.g.e., ss. 220-221.

2. Doğrudan Gelir Desteği

Doğrudan gelir desteği üreticinin eline doğrudan geçen bir destek şeklidir. MacSharry reformları ile Birlik doğrudan gelir destekleri uygulamaya başlamıştır. Gündem 2000 ile doğrudan gelir desteğine çevre unsuru eklenmiştir. Doğrudan gelir desteği, piyasanın işleyişine doğrudan müdahale edilmeden üreticilere geri dönüşümsüz olarak verilmektedir.¹⁴⁸

3. Sınır Önlemleri

Avrupa Birliği, Roma Anlaşması'nda belirlenen ortak tarım politikasının amaçlarına ulaşmak için tarım ürünlerinin fiyatlarını, ithal edilen ürünlere kotalar uygulayarak dünya fiyatlarından yüksek tutmaktadır. Diğer yandan, Topluluk üreticileri tarafından üretilen ve fiyatları dünya piyasalarından daha yüksek olan ürünlere ihracat desteği vererek dış rekabete karşı korumakta ve rekabet edebilme şanslarını arttırmaktadır.

2.2.4. Ortak Tarım Politikasının Finansmanı

Ortak tarım politikasının ortak sorumluluk ilkesi kapsamında tarım politikasının finansmanı Roma Anlaşması'nın 40. maddesinde belirlenmiştir. Ortak tarım politikasının finansmanı 1962 yılında kurulan Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu (FEOGA/EAGGF-European Agricultural Guidance and Guarantee Fund)'ndan karşılanmaktadır. Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu kurulduktan iki yıl sonra Garanti ve Yönverme biçiminde iki bölüme ayrılmıştır.¹⁴⁹ FEOGA'dan yapılan harcamalar Topluluk bütçesinin %50'sini oluşturmaktadır.

Garanti Bölümü: FEOGA bütçesinin %90'ını garanti bölümü oluşturmaktadır. Fiyat ve pazar mekanizmaları için gereken harcamalar bu bölümden yapılmaktadır. Destekleme giderleri, üretici yardımları, ürünlerin piyasadan çekilmesi ve üretimlerinin azaltılması amacıyla yapılan yardımlar, depolama

¹⁴⁸ Boz, a.g.e., s. 222.

¹⁴⁹ Balkır, Demirci, a.g.e., s. 100.

yardımları ve Birlik dışı ülkelere yönelik tarım ürünleri ihracatına yönelik sübvansiyonları içermektedir.¹⁵⁰

Yönverme Bölümü: FEOGA bütçesinin yaklaşık %10'unu oluşturmaktadır. Yapısal önlemler ile kırsal kalkınma önlemleri bu bölümden karşılanmaktadır. Yönverme bölümünü bölgesel farklılıkları ortadan kaldırmak için Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (FEDER), mesleki eğitim, istihdam ve insan kaynaklarını geliştirmek amacıyla Avrupa Sosyal Fonu (ESF) desteklemektedir.¹⁵¹ LEADER programı ise kırsal kalkınmayı desteklemektedir.

Yönverme bölümünün desteklediği alanlar; orta ve uzun vadede tarımsal yapıyı iyileştirmeye ve verimliliği arttırmaya yönelik çalışmalar ile Birlik'in geri kalmış tarımsal bölgelerine yapılan yardımlardır.¹⁵²

2.2.5. Ortak Tarım Politikasında Reformlar

Avrupa Birliği, ortak tarım politikasını oluştururken belirlediği amaçlara büyük ölçüde ulaşmıştır. Tarımda modern teknolojilerin kullanımı sonucu verimlilik artmış, tarımda çalışanların gelirleri artmış ve yaşam standartları yükselmiş, pazarlar daha dengeli hale gelmiş, gıda maddeleri arzı güvence altına alınmış ve tüketicilere gıda maddelerinin uygun fiyatlarla ulaşımı sağlanmıştır.¹⁵³ Belirlenen amaçlara ulaşılması ve OTP'nin etkili işleyişi aynı zamanda bazı sorunlara neden olmuştur. Teknoloji ve verimlilikte sağlanan iyileşmenin yol açtığı önlenemeyen üretim artışları ile Birlik bütçesine getirilen yük ortak tarım politikasında reformu gündeme getirmiştir.¹⁵⁴

Avrupa Birliği 1990'lı yıllarda gıda gereksiniminin çoğunu miktar ve çeşit bakımından kendi kendine yeterli duruma gelmiştir. Üretim artışı sağlanmasında en önemli faktör teknolojiye gelişmedir. Teknolojiye bu değişim beraberinde ürün

¹⁵⁰ Yavuz Tekelioğlu, Zeynep Aktaş Çimen, **Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası, Avrupa Birliği ve Türkiye**, (ed. Şükrü Erdem, Sibel Mehter Aykın), Ezgi Kitabevi, Antalya, 2003, ss.166-167.

¹⁵¹ "Ortak Tarım Politikasına Neden İhtiyaç Duyuldu?", Erişim: 12.06.2006, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/0b08abbf.pdf>.

¹⁵² Balkır, Demirci, a.g.e., s. 103.

¹⁵³ Boz, a.g.e., s. 228.

¹⁵⁴ Güran, a.g.e., s. 154.

güvenliğini pahalı hale getirmiştir.¹⁵⁵ Müdahale fiyatlarının etkisiz hale gelmesi, iç ve dış pazarlarda talep daralması, gelir farklılıkları, stokların oluşumu ve ihracat iadelerinin kullanımı bütçe üzerinde baskı oluşturmuş ve OTP'nin finansmanı zorlaşmıştır.¹⁵⁶

1990 yılına kadar olan dönemi kapsayan reformlar genel nitelikte olup, sınırlı önlemleri içermektedir. 1990 sonrasında yapılan reformlar ise daha kapsamlıdır. Bu reformlar yapısal politikaları içermektedir.¹⁵⁷

- MacSharry Reformları'na Kadar Olan Dönem

İlk Reform Çabaları: OTP bünyesinde ilk reform çabaları 1968 yılında Mansholt Planı ile başlamıştır. Plan ile tarımsal ürün arzının talebi karşılayamaması sonucu bazı önlemler alınmıştır.

1973 - 1989 yılları arasında AB Komisyonu 1973, 1975, 1980 ve 1981 olmak üzere dört adet reform talepleri içeren rapor hazırlamıştır.¹⁵⁸ Tarım sektörünün payının Avrupa Birliği ekonomisi içerisinde giderek azalması ve tarım alanında çalışanların sayısının giderek düşmesi ile 1968'le başlayan reform süreci sonrası OTP'nin karşı karşıya bulunduğu sorunları çözümlenememesi, ortak tarım politikasını yeniden reform sürecine sokmuştur.¹⁵⁹ Destekleme politikalarının sonucunda 1980'li yıllarda Topluluk bir çok tarımsal üründe yeterli duruma gelmiş ve ürün fazlası stoklarıyla karşı karşıya kalmıştır. Diğer yandan yapısal değişiklikler, bütçe baskıları ve DTÖ kapsamında tarım politikalarında yapılan değişiklikler AB'yi yeniden reform sürecine sokmuştur.

¹⁵⁵ Barbaros İnceci, **Topluluk Ortak Tarım Politikası'nda Reform**, İKV Yayınları, İstanbul, 1990, s. 37.

¹⁵⁶ Dış Ticaret Müsteşarlığı, "*Ortak Tarım Politikası*",

Erişim Tarihi: 19.05.2006, www.dtm.gov.tr/ab/AB%20Sayfasi/ortktar.htm

¹⁵⁷ Bülent Gökdemir, "**Tarımda Piyasa Reformu Türk Tarımı Özelinde Tarım ve Rekabet Politikası İlişkisi**", Rekabet Kurumu, Yayın No: 0143, Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezi, Ankara, 2004, ss. 29-30.

¹⁵⁸ Gökdemir, a.g.e., s. 29-32.

¹⁵⁹ Ekeman, a.g.e., s. 36-39.

MacSharry Reformu: Birlik'in uygulamaya geçirdiği ilk kapsamlı reform MacSharry reformudur. 1992 yılında uygulanmaya başlanan reform, üç temel unsurdan oluşmaktadır:

- Fiyat desteklerinin azaltılması,
- Üreticilerin kayıplarını karşılamaya yönelik ancak üretim artışını teşvik etmeyen Doğrudan Gelir Destekleri'nin (DGD) uygulanmaya başlaması,
- Fiyat ve destek mekanizmalarını desteklemek üzere yapısal önlemlerin alınması.¹⁶⁰

MacSharry reformları ile Birlik, fiyatlarını dünya fiyatlarına çekmeye çalışmış ve aşırı üretim fazlasını ortadan kaldırmaya önlemler almıştır. 1990'li yılların başında uygulanan reformlar fiyat ve miktar gibi ekonomik unsurları dikkate almıştır. Bu reformları izleyen yıllarda Birlik, tarım sektörünün GATT (DTÖ) taahhütleri çerçevesinde uluslararası rekabet gücünün arttırmak, Birlik tüketicilerinin kaliteli ürünlere uygun fiyatlarla ulaşmalarını sağlamak, tarımsal üretimin çevreye olan olumsuz etkilerinin azaltmak üzere Gündem 2000 reformunu oluşturmuştur.

Gündem 2000 ve Son Reformlar: Gündem 2000 reformunun kapsamında AB ortak tarım politikasının yeni amaçları belirlenmiştir.¹⁶¹

- Birlik üreticilerinin iç ve dış pazarlarda rekabet güçlerinin arttırmak,
- Ürün güvenliğini sağlamak
- Tarım kesiminin gelirini arttırılmak ve hayat standartlarını iyileştirilmek,
- Çevreye verilen önemi arttırılmak ve OTP'yi çevre ile bütünleştirilmek,
- Tarım üreticilerine alternatif olanakları sunmak
- Tarım alanında AB mevzuatını sadeleştirilmek.

Gündem 2000'de tarım politikalarına yön veren diğer bir etken, AB'nin genişleme sürecidir. 1 Mayıs 2004 tarihinde üye olan Merkezi ve Doğu Avrupa

¹⁶⁰ A. Sadi Ulusoy, " AB'ne Adaylık Sürecinde AB ve Türkiye Tarım Politikaları: Öncelikler-Farklılıklar-Çelişkiler, AB Genişleme Sürecinde Türkiye " **Tarımsal ve Kırsal Politikalar**, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 2003, s. 4.

¹⁶¹ Avrupa Birliği Komisyonu Türkiye Delegasyonu, "Ortak Tarım Politikası", Erişim: 20.02.2006, www.deltur.cec.eu.int/abtarim.rtf

ülkelerinin tarım sektörlerinin OTP'ye uyumu için finansman kaynakları ile kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gereklidir. Tarım sektörünün genişleyecek olması OTP için yeni politikaları gündeme getirmiştir.¹⁶² Gündem 2000 dahilinde eski aday, günümüzde ise üye olan 10 Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkesi'nin OTP'ye uyumu için SAPARD (Tarım ve Kırsal Kalkınma Alanında Özel Katılım Programı) oluşturulmuştur. FEOGA'nın garanti bölümünden finanse edilmektedir. Birlik, MDAÜ'lerin tarım politikalarını OTP'ye uyumunu kolaylaştırmak için 2000-2006 yılları arasında 520 milyon Euro tutarında mali destek verilmesini kararlaştırmıştır.¹⁶³

Gündem 2000 ile üreticilere doğrudan ödeme sağlayan bütün ortak piyasa düzenlemelerini kapsayan bir tüzük oluşturulmuştur. Tüzük dahilinde üye ülkeler doğrudan ödemelerden yararlanabilmek için çevre unsurunu dikkate almak durumundadır. Gündem 2000 reformunda AB OTP'de kırsal kalkınmaya verdiği önemi göstermektedir. Bu alanda oluşturulan tüzük ile üye ülkelerin uygulayabilecekleri kırsal kalkınma tedbirlerini belirlemektedir.

Gündem 2000 çerçevesinde, Birlik, tarım ürünleri müdahale fiyatlarını düşürmeyi ve fiyatın serbest piyasada oluşumunu hedeflemektedir. Topluluk, müdahale fiyatlarına ek olarak, doğrudan yardımlarla tarım kesiminin gelirini belirli ölçüde korumayı ve Birliğin uluslararası alanda konumunu güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

2003 yılında Birlik tarım sektörünün finansman şeklini değiştirecek bir reform kabul etmiştir. Bu reform kapsamında, üreticiler piyasa taleplerine göre üreteceklerdir. Bu reformun diğer özelliği uzun dönemli bir perspektif öngörmesidir. Finansman modelinde yapılacak değişikliğe ek olarak çevre, kırsal kalkınma, Birliğin uluslararası alanda rekabet gücü ve DTÖ müzakereleri karşısındaki durumu yeni reform sürecinde ele alınmaktadır.¹⁶⁴

¹⁶² Ahmet Şahinöz, "AB ve Türkiye Tarım Politikalarında Değişim Eğilimleri, AB Genişleme Sürecinde Türkiye", **Tarımsal ve Kırsal Politikalar**, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 8-9 Ocak 2003, Ankara, s. 5.

¹⁶³ Cemil Ertuğrul, "AB'nin Dönüşümü ve Gümrük Birliği", **Küreselleşme ve Türkiye Tarımı Sempozyumu**, 7-8 Ocak 2000, Ankara, s.6.

¹⁶⁴ Tekelioğlu, Çimen, a.g.e., s. 176.

Avrupa Birliği'nin ortak tarım politikası üç dönemle özetlenebilir:¹⁶⁵

- Roma Anlaşması'ndan 1985 yılına kadar olan dönemde kendine yeterliliğin öncelikli olduğu tarımsal üretimi destekleme dönemi,
- 1985 yılından Gündem 2000 'ne kadar geçen dönemde tarım kesiminin gelirinin korunmanın öncelikli olduğu üreticiyi destekleme dönemi,
- Gündem 2000 ile başlayan dönemde Birlik, iç ve dış etkiler sonucunda ürün desteklerinin rekabet edebilirlik önceliği ile ikame edildiği nicelik yerine niteliğin desteklendiği dönem.

2.2.6. Dünya Ticaret Örgütü'nün Tarım Sektörüne İlişkin Düzenlemeleri

Tarım ürünlerinin uluslararası ticareti, ülkelerin yaygın olarak uyguladıkları destekleme politikaları ile karşı karşıyadır. Ülkeler bu destekleme politikalarından vazgeçmek istemedikleri için tarım ürünleri Uruguay Görüşmeleri'ne kadar GATT kapsamına alınmamıştır.

Tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesi GATT çerçevesinde yapılan Uruguay Görüşmeleri'nde ilk kez ele alınmıştır. 1986'da başlayan görüşmelerin üç yıl sürmesi planlanmış, ancak AB, ABD ve Cairns Grubu arasındaki görüş ayrılıklarının sonuçlanmaması üzerine 1994'te tamamlanabilmiştir.

Görüşmelerin sonunda 125 ülkenin katılımıyla Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuş ve GATT (DTÖ) çerçevesinde yapılan anlaşmalardan biri halini almıştır. DTÖ bünyesinde Tarım Anlaşması oluşturulmuştur. Tarım Anlaşması ile tarım ürünlerinin tarifelenmesi, sübvansiyonlar, hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi, tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması, fikri ve sınai mülkiyet gibi konular ilk kez ele alınmıştır. 1995 yılında yürürlüğe giren DTÖ Tarım Anlaşması dünya tarım ticaretini serbestleştirme amacını taşımaktadır.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Ulusoy, a.g.e., s. 7.

¹⁶⁶ İsmail Aydoğuş, Ahmet İnkaya, "Dünya Ticaret Örgütü ve Tarım Politikaları", **Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:3, Sayı: 6, 2001, ss. 168-173.

DTÖ Tarım Anlaşması üç yapı üzerinde yoğunlaşmaktadır:

1. Pazara giriş: İthalat kuralları ve tarifelendirme

Değişken ithalat vergileri, asgari ithalat fiyatları, gönüllü ihracat kısıtlamaları vb. Tüm tarife dışı engeller ortak gümrük tarifelerine dönüştürülmüştür. Bu sürece “tarifelendirme” denilmektedir. 1986-1988 dönemi temel alınarak tarifelerin kademeli olarak indirimi öngörülmüştür. Gelişmiş ülkeler için 6 yıl içinde ortalama %36, en az %15, gelişmekte olan ülkeler için 10 yıllık süre içerisinde ortalama %24 ve en az %10 oranında azaltma taahhüt edilmiştir. En az gelişmiş ülkeler ise indirimden muaf tutulmuştur.¹⁶⁷

İthal edilen ürünün temelde iç tüketimin %5'inden az olması durumunda, bu ürüne minimum giriş olanağı sağlanacaktır. Belirli tarife kotaları üzerinden başka bir ülkenin pazarına giriş imkanı sunulmaktadır. Tarifelendirmeye konu olan ürünün ithalatı, temel dönem iç tüketimin %5'ini geçerse, ülkeler bu dönem boyunca geçerli olan giriş olanağını korumak zorundadır. Tarifelendirmeye konu ürünlerde ani bir ithalat artışı veya fiyat düşüşü yaşayan ülkeler bunu karşılamak için özel koruma önlemleri alabilirler. İthalat fiyatı 1986-1988 ortalama fiyat referans fiyatının %10'un altına düştüğünde ise fiyat tetiği uygulanır.

Hassas ürünler üzerinde “özel muamele” hükmü ile tarife dışı engeller uygulanabilmektedir. Özel muamele hükmü, bu ürünlerin ithalatını kısıtlama amacı taşımaktadır. Hassas ürünler dört ülke için geçerlidir; Japonya, Kore Cumhuriyeti, Filipinler ve İsrail. Japonya, Kore, Filipinler için pirinç, İsrail için koyun eti, süt tozu ve bazı peynir çeşitleri. Günümüzde Japonya ve İsrail bu haktan vazgeçmiştir.

2. İhracat rekabeti: İhracat sübvansiyonları

İhracat sübvansiyonlarının haksız rekabete yol açtığı ve tarım ürünlerinde dünya fiyatlarının düşmesine neden olduğu düşünüldüğünden ihracat

¹⁶⁷ World Trade Organization, “*The Agriculture Agreement: New Rules and Commitments*”,

Erişim: 17.04.2004,

www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm3_e.htm

sübvansiyonlarına sınırlama getirilmektedir. Gelişmiş ülkelerin 6 yıl içerisinde ihracat sübvansiyonu harcamalarını %36,sübvansiyonlu ihracat miktarını %21 oranında azaltmaları, gelişmekte olan ülkelerin 10 yıl içerisinde ihracat sübvansiyonlarını %24,sübvansiyonlu ihracat miktarını %14 oranında azaltmaları öngörülmüştür. En az gelişmiş ülkeler için herhangi bir indirim öngörülmemiştir.¹⁶⁸

3. Tarımsal destekleme: Ulusal politikalar

İç destekler ticaret üzerinde yarattıkları etkiye göre üç kategoriye ayrılmışlardır: Kırmızı, Mavi ve Yeşil kategori.

- Kırmızı kategori: Ticaret üzerinde en fazla olumsuz etki yaratan iç desteklerdir. Fiyat desteğini amaçlayan ve bu nedenle üretimi teşvik eden bütün iç desteklere kırmızı ışık yakılmıştır.
- Mavi kategori: Fiyat desteği gibi kırmızı kategori kapsamına alınan desteklerin yerine uygulanmaya başlanan desteklerdir.
- Yeşil kategori: Ticarete çok az etkisi olan iç destekler bu kategoride yer alır. Bu destekler indirimde girmemektedir. Araştırma, zararlılarla mücadele, altyapı yatırımları ve gıda güvenliği gibi devlet kanalıyla yapılan yardımlar.

“De Minimis” uygulaması iç desteklerin indirimi konusunda istisna yaratmaktadır. Bir gelişmiş ülkenin üreticilerine sağladığı destek, her bir ürün için toplam üretim değerinin %5’inden az ise, destekler indirimde girmemektedir.

İç destek miktarlarındaki indirimler için 1986-1988 dönemi baz alınarak gelişmiş ülkelerin 6 yıllık geçiş süresi içinde %20, gelişmekte olan ülkelerin 10 yıllık geçiş süresi sonunda %14 oranında indirim yapması belirlenmiştir. En az gelişmiş ülkeler için bir indirim kararlaştırılmamıştır.¹⁶⁹

Dünya Ticaret Örgütü tarım anlaşmasının belirlediği oranlar tüm üye ülkelere gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Tarım üzerindeki koruyucu

¹⁶⁸ World Trade Organization, a.g.e.

¹⁶⁹ World Trade Organization, a.g.e.

uygulamalarının kaldırılmasına yönelik görüşmeler 2001 Doha, 2003 Cancun ve 2005 yılında Hong-Kong'da gerçekleşen zirveler ile devam etmektedir.

Türkiye gerek dünya ülkeleri ile bütünleşme gerekse AB'ye uyum sürecinde yol alırken, DTÖ bünyesinde gerçekleşen görüşmeler ile tarım konusunda önemli değişiklikler yapmaktadır. Türkiye'nin en büyük dış ticaret ortağı olan AB ile olan ilişkisi ortaklık ve tam üyelik süreci ile şekillenirken diğer yandan iki ülkenin de DTÖ'ne üye olmaları nedeniyle AB ve Türkiye DTÖ'nün yükümlülüklerini yerine getirmeye çalışmaktadır.

DTÖ Tarım Anlaşması kapsamında tarım sektöründe koruyucu önlemler azaltılmakla birlikte yine de koruma oranları yüksek düzeydedir. DTÖ'nün iki üyesi olan AB ile Türkiye tarım yapıları ve politikaları konusunda birbirinden oldukça farklıdır. Ancak, tarım sektörüne uyguladıkları yüksek tarifeler ve koruyucu önlemler ile tarım politikaları bir yanıla benzerlik göstermektedir. Türkiye'de ve AB'de tarım sektöründeki tarife oranları yüksektir. 1997 yılında AB'nde ortalama tarife oranı %20.8 iken Türkiye'de % 47.9 civarında seyretmiştir.¹⁷⁰

2.2.7. Türk Tarım Sektörü

Türkiye'de tarım sektörüne, ekonomideki ağırlığı ve nüfusun büyük bir bölümünü bünyesinde bulundurması gibi nedenlerden dolayı Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından beri büyük önem verilmektedir. Günümüzde tarımın ekonomideki yeri giderek azalmakla birlikte, tarım sektörü ayrı bir öneme sahiptir.

2.2.7.1. Türk Tarım Politikaları

Tarım, büyük ölçüde doğa koşullarından etkilenen bir sektördür. Bu sektör, üretim, pazarlama, fiyat oluşumu ve tarımsal gelire ilgili birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Gerek gelişmiş ülkeler gerekse gelişmekte olan ülkeler tarım sektöründe yaşanan sorunları çözmek için tarım politikasına ihtiyaç duymaktadır.

Tarım politikasının amacı, tarım üreticilerinin varlığını sürdürebilmeleri, diğer yandan tarım dışı sektörlerle gıda maddeleri başta olmak üzere, sürekli girdi

¹⁷⁰ Christina Hartler, Sam Laird, "The EU Model and Turkey – A Case For Thanksgiving ?", World Trade Organization, **WTO Staff Working Paper**, TRPD-99-01, 1999, s. 7-8.

sağlayabilmektir. Buna ek olarak tarım sektörü, ekonomik ve sosyal nedenlerle beraber siyasi amaçlar nedeniyle de desteklenmektedir.¹⁷¹

Türkiye’de tarım sektörüne, ekonomideki ağırlığı ve nüfusun büyük bir bölümünü bünyesinde bulundurması gibi nedenlerden dolayı Cumhuriyet’in kuruluş yıllarından beri büyük önem verilmektedir. Bu amaçla, devlet, tarımsal üretimi arttırmak için sektördeki sorunların çözümüne yönelik ekonomik ve sosyal yöntem ile araçlar kullanmakla birlikte, tarımın gelişmesini doğrudan veya dolaylı olarak desteklemektedir. Türkiye’de devlet, tarım kesimine uyguladığı destekleme politikalarını 1980’li yıllardan itibaren liberalleşme eğilimleri doğrultusunda azaltmaktadır.¹⁷²

Diğer yandan Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde ortak tarım politikalarına uyum, DTÖ Tarım anlaşmasının yükümlülükleri, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankasının (WB) yönlendirme eğilimleri ile Türk tarım politikaları şekillenmektedir. Bu uluslararası kuruluşların eğilimleri doğrultusunda Türkiye tarım sektöründe reformlar uygulamaktadır. 1999 yılında IMF’ye verilen niyet mektubunda Tarımsal Reform Uygulama Projesi (TRUP) oluşturulmuştur. Proje Dünya Bankası tarafından desteklenmektedir. Tarımsal reform uygulama projesi doğrudan gelir destekleri ve devletin piyasaya müdahalesinin sınırlandırılması üzerinde durmaktadır. Proje kapsamında doğrudan gelir desteği uygulamasına geçilmiştir.¹⁷³

Türkiye’de tarım politikasının amaçları beş yıllık kalkınma planları dahilinde belirlenmektedir. Oluşturulan son kalkınma planında Avrupa Birliği’ne uyum konusunda önemli değişiklikler yapılmıştır. Türk tarım politikasının amaçları Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (2001-2005) aşağıdaki gibi özetlenmiştir.¹⁷⁴

- Tarımda üretici gelirlerini arttırmak ve istikrar sağlamak,
- Üretimde maliyetleri azaltmak amacıyla teknolojik gelişmeyi sağlamak,
- Artan nüfusun yeterli ve dengeli beslenmesini sağlamak,

¹⁷¹ Fahriye Öztürk, Müslüme Narin, “Türk Tarım Politikaları ve Doğrudan Gelir Desteği”, **Türkiye İktisat Kongresi**, 2004, İzmir, s. 5.

¹⁷² Öztürk, Narin, a.g.e., s. 6.

¹⁷³ **Turkey-Agricultural Reform Implementation Project**, Dünya Bankası, Rapor No. PID9405, 2000, ss. 1-8.

¹⁷⁴ Devlet Planlama Teşkilatı, “*VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı*”, Erişim: 06.05.2006, <http://ekutup.dpt.gov.tr/gida/oik648.pdf>.

- Tarım politikasının kapsamını DTÖ Tarım Anlaşması ve AB OTP çerçevesinde belirlemek,
- Bölgesel gelişmeye ve katılımcı kırsal kalkınma projelerine önem vermek,
- Örgütlü, rekabet gücü yüksek ve sürdürülebilir bir tarım sektörü oluşturmak.

2.2.7.2. Türk Tarımının Yapısı

Türkiye coğrafi ve ekolojik açıdan yüksek tarımsal üretim imkanına sahiptir. Ancak Türkiye bu potansiyelin tümünü kullanamamaktadır. Diğer yandan, tarım sektörü ülke ekonomisine nüfusun gıda ihtiyacını karşılaması, sanayi kesimine hammadde sağlaması, gayri safi milli hasılaya ve ihracata önemli katkılar sağlaması nedeniyle büyük öneme sahip bir sektördür.¹⁷⁵

Tarım sektörü gerek sağladığı istihdam gerekse tarım üretimi nedeniyle Türkiye’de en çok önem verilen sektörlerin başında gelmektedir. Türkiye’de tarımın istihdamdaki oranı % 35, milli gelirdeki payı ise % 13’tür.¹⁷⁶ Avrupa Birliği’nde ise tarımın istihdama katılma oranı % 4 civarındadır. Türkiye tarım sektöründeki istihdam oranının yüksekliği ile Polonya ile Romanya ile benzerlik göstermektedir.¹⁷⁷

Tarımın geçmişten bu yana GSMH’daki payı azalmakla birlikte katkısı sürmektedir. Tarımın GSMH’daki payı; 1923-24’te % 43, 1939’da % 40, 1970’li yıllarda % 36, 1980’de % 25, 1990’da % 16 ve 1997’de % 13.4 seviyesindedir. GSMH’daki payında, alt sektörlerden bitkisel ürünlerin payı % 57, hayvansal ürünlerin payı % 34, su ürünlerinin payı % 2.9, orman ürünlerinin payı % 5.8’dir.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Gökdemir, a.g.e., s. 39.

¹⁷⁶ Cemil Ertuğrul, “Türk Tarımının OTP’ye Uyumunun Olası Ekonomik Etkileri, AB Genişleme Sürecinde Türkiye”, **Tarımsal ve Kırsal Politikalar**, 7-8 Ocak 2003, Ankara, s. 1-2.

¹⁷⁷ Kemal Derviş, Daniel Gros, Michael Emerson, Sinan Ülgen, **Çağdaş Türkiye’nin Avrupa Dönüşümü, Doğan Kitap**, İstanbul, 2004, s. 108.

¹⁷⁸ DPT, **Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler**, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000, s. 4.

Türkiye’de tahıl, pamuk, tütün, üzüm, kayısı, fındık, taze meyve ve sebze, baklagiller, domates ve çay yaygın olarak üretilen tarımsal ürünlerdir.¹⁷⁹

2.2.7.3. Türk Tarım Sektörünün Temel Yapısal Sorunları

- Fiziksel Sorunlar: Türkiye’de tarım topraklarına ait fiziksel sorunların başında erozyon yer almaktadır. Bu nedenle toprağın doğal verimi azalmakta, barajların hizmet süresi yarıya düşmekte ve sulama maliyeti yükseltmektedir. Türkiye’nin 78 milyon hektarlık toplam yüzölçümünün 62 milyon hektarı erozyona maruz kalmaktadır.¹⁸⁰

Türkiye’de hızla artan kentleşme ve sanayileşme, enerji üretimi ve karayolu trafiği toprak ve su kirliliğine yol açmaktadır. Çevre sorunu Türkiye’de son yıllarda önem kazanmıştır.

- Sosyo-Ekonomik Sorunlar: Tarım sektörünün sosyo-ekonomik sorunlarından biri; düşük verimdir. Tarım toprakları tarımsal verimliliğin düşük olması nedeniyle hızla tarım dışı kullanıma açılmaktadır. Düşük tarımsal getiri nedeniyle üreticiler, üretimden çekilmektedir. Diğer yandan, tarım işletmelerinin işlediği toprakların sorunlu olması verimliliği düşürmektedir. Örneğin, işlenen toprakların dağınık parçalar halinde bulunması, teknoloji ile üretimi ve uzun vadede yatırımları engellemektedir.

- Nüfus Sorunu: Tarımda çalışan nüfusun yapısı ve özellikleri sektörde verimliliğin düşük olmasına neden olmaktadır. Tarımda istihdam edilen sayının fazla olmakla birlikte GSMH’ya katkı düşük kalmaktadır. Diğer yandan tarım kesiminde çalışan nüfusun eğitim düzeyi yeterli değildir. Nüfusu oluşturan çoğu çalışan ücretsiz aile işçisi niteliğindedir.¹⁸¹

¹⁷⁹ Erol H. Çakmak, “Structural Change and Market Opening in Turkish Agriculture”, Centre for European Policy Studies, **EU-Working Papers**, No:10, September 2004, s. 5-7.

¹⁸⁰ Gülten Kazgan, **Tarım ve Gelişme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 390-393

¹⁸¹ Kazgan, a.g.e., ss. 390-393.

2.2.8. Türkiye - Avrupa Birliği Tarım İlişkileri

Tarım konusu hem Avrupa Birliği hem de Türkiye için özel bir öneme sahiptir. Tarım Türkiye Avrupa Birliği gümrük birliği bütünleşme sürecine dahil edilmemiştir. Türk tarımının AB ortak tarım politikası ile bütünleşme sürecinde belli bir zaman belirlenmemiştir. OTP'ye uyum AB ile Türkiye arasında uyum ve bütünleşme sürecinde en zor ve en hassas konulardan biridir.

2.2.8.1. Türkiye ile Avrupa Birliği Tarım İlişkilerinin Tarihsel Süreci

Türkiye ile Avrupa Birliği tarım sektörü ilişkilerinin temeli 1957 yılında imzalanan Ankara Anlaşması'na dayanmaktadır. Ortaklık yaratan Anlaşma'da ortaklığın tarım ürünlerini de kapsayacağı belirtilmiştir. Üç aşamadan oluşan Anlaşma'nın geçiş dönemi Katma Protokol ile başlamıştır. 1973 yılında yürürlüğe konan Katma Protokol'de 22 yıllık bir geçiş süresi sonunda geçilecek olan Türkiye AT Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı kararı ile Gümrük Birliği uygulamasının esasları belirlenmiştir.

1/95 sayılı Karar'da tarım mallarının serbest dolaşımı için belirsiz bir süre tanınmıştır. Tarım mallarının serbest dolaşımının OTP'ye uyum sağlanması ile mümkün olacağı belirtilmiştir. Topluluk, tarımsal ürünlerde Türkiye'ye ad-valorem gümrük vergisi muafiyeti, tarife kotaları kapsamında muafiyet, spesifik vergi indirimi ve muayyen takvimler çerçevesinde gümrük vergisi muafiyeti tanımıştır.¹⁸² Ortaklık Konseyi'nin 24. maddesinde Türkiye ile Avrupa Birliği'nin tarımsal ürünlerdeki tercihli rejimi aşamalı şekilde geliştirecekleri ifade edilmiştir. Buna ek olarak Konsey'in 25. maddesinde Türkiye'nin ortak tarım politikasına uyumuna ilişkin olarak tarım ürünlerinin serbest dolaşımı için gerekli kararların alınacağı belirtilmektedir.¹⁸³

İşlenmiş tarım ürünleri 1/95 sayılı sayılı Karar'ın kapsamındadır. İşlenmiş tarım ürünleri ile ilgili olarak, bu ürünlerin ticaretinde sanayi payları için herhangi bir gümrük vergisi veya eş etkili vergi uygulanmayacağı, ancak tarım payları için vergi

¹⁸² DTM, "AB Tarım Politikasına Uyum",

Erişim: 02.05.2006, www.dtm.gov.tr/ab/abtarim/abtarim.htm.

¹⁸³ Zeynel Dinler, **Tarım Ekonomisi**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000, s. 369.

uygulanacağı belirtilmektedir. Birlik Türkiye'ye üçüncü ülkelere uyguladığı tarım payına karşılık gelen vergileri uygulamakta, Türkiye ise Karar'ın 19.maddesi uyarınca hesaplanan tarım paylarına karşılık gelen vergileri uygulamaktadır.¹⁸⁴

1/95 sayılı OKK'nda tarafların uyguladıkları tarım politikaları kapsamında düzenli danışmalarda bulunmalarını, Türkiye'nin OTP'ye uyumunu sağlamasını açısından AB'nin teknik yardımda bulunmasını öngörmektedir.¹⁸⁵ Bu konuda herhangi bir gelişme sağlanmamış, günümüzde desteklenen birkaç proje bulunmaktadır; veterinerlik, bitki sağlığı projeleri onaylanmış, gıda kontrolü ve balıkçılık konularında proje hazırlıkları sürmektedir.¹⁸⁶ 1998 yılında 1/98 sayılı OKK yürürlüğe girmiştir. 1/98 sayılı karar ile tavizler karşılıklı olarak sürdürülmektedir.

Türkiye'nin üçüncü ülkeler ile tarım konusunda imzaladığı serbest ticaret anlaşmaları (STA) da yine 1/95 sayılı OKK'nın Ortak Ticaret Politikasını üstlenme kapsamında gerçekleştirilmektedir. Türkiye, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile 1999 yılında serbest ticaret anlaşması müzakerelerini tamamlamıştır. 2004 yılında bu üyelerin Birlik'e üye olmaları ile STA'lar iptal edilmiştir. Günümüzde MDAÜ'leri ile Türkiye arasında ticari ilişkiler Gümrük Birliği çerçevesinde yürütülmektedir.¹⁸⁷

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında tarım alanında ilişkiler üç konu üzerinde yoğunlaşmaktadır:

- Tarım ürünlerinin serbest dolaşımı ve OTP'ye uyum,
- Tercihli rejim uygulamaları,
- İşlenmiş tarım ürünleri.

Türkiye'nin OTP'ye tam uyumu gerçekleştiğinde Topluluk ile arasında tarım ürünlerinin serbest dolaşımı sağlanacak, işlenmiş tarım ürünlerini ve karşılıklı

¹⁸⁴ Gökhan Güder, "Tarım Alanında Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği' nin Türk Tarım Sektörüne Etkileri", **Küreselleşme ve AB ile Bütünleşme Sürecinde Türk Tarım Politikaları Sempozyumu**, Gaziantep, 26-28 Haziran 2003, s. 100-105.

¹⁸⁵ Ertuğrul, a.g.e., 2003, s. 7.

¹⁸⁶ Selma Aytüre, "AB Tarım Müktesebatına Uyum Konusunda Yürütülen Çalışmalar", **Küreselleşme ve Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Türk Tarım Politikaları Sempozyumu**, Gaziantep, 26-28 Haziran 2003, s. 194.

¹⁸⁷ DTM, "Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları", Erişim Tarihi: 31.05.206, <http://www.foreigntrade.gov.tr/AB/STA/sta.htm>.

tavizleri kapsayan ticaret rejimi OTP kapsamına girerek uygulamasına son verilecektir.¹⁸⁸

2.2.8.2. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyum Sürecinde Yaşanan Gelişmeler

Tarım alanında AB mevzuatına uyum çalışmaları ilk kez 1987 yılında başlamıştır. Bakanlıkta AB ile ilgili bir birim oluşturularak tarım sektörü ile ilgili mevzuata uyum çalışmalarına başlanmıştır. Bu konuda Balıkçılık Mevzuat Uyum Alt Komitesi oluşturulmuştur.¹⁸⁹

1997 Lüksemburg Zirvesi'nde Avrupa Birliği, Türkiye için Avrupa Stratejisi adlı belgeyi hazırlamıştır. Bu belgede tarafların tarım politikalarına ilişkin bilgi ve mevzuat değişimi yapılması, ayrıntıların karşılıklı görüşülmesi, Türk tarım politikası ile OTP'nin farklılıklarının saptanması, Birlik mevzuatına uyumun özendirilmesi amaçlanmaktadır.¹⁹⁰ Bunlara ek olarak tarım eylem planı oluşturulmuştur.

11 Nisan 2000'de Lüksemburg'da AT-Türkiye Ortaklık Konseyi toplanmış ve OTP'ye uyum konusunda gelişmeleri izlemek üzere Tarım ve Balıkçılık dahil olmak üzere sekiz alt komite oluşturulmuştur.¹⁹¹

Türk tarım sektörünün AB'ye uyumu dahilinde Katılım Ortaklığı Belgeleri ile ilerleme raporlarında Türkiye'nin yapması gerekenler belirtilmektedir. AB'ye uyum sürecinde ayrıca AB tarafından karşılanan bazı programlar ile Türkiye desteklenmektedir. Avrupa Birliği "Sürdürülebilir Kalkınma Hibe Programı" adı altında enerji, ulaşım, endüstri, tarım, orman ve çevre konularında sürdürülebilir üretim modelleri projelerine destek vermektedir. Projenin %90'ı hibe, %10'u proje sahibi tarafından karşılanmaktadır.

¹⁸⁸ Cemil Ertuğrul, "AB'nin Dönüşümü ve Gümrük Birliği", **Küreselleşme ve Türkiye Tarımı Sempozyumu**, 7-8 Ocak 2000, Ankara, s. 7-8.

¹⁸⁹ Selma Aytüre, "AB Tarım Müktesebatına Uyum Konusunda Yürütülen Çalışmalar", **Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türk Tarım Politikaları Sempozyumu**, Gaziantep, 2003, s. 184.

¹⁹⁰ Aytüre, a.g.e., s. 185.

¹⁹¹ Ertuğrul, a.g.e., 2000, s. 3.

Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde Tarım ve Köyişleri Bakanlığı İTU-İyi Tarım Uygulamaları yönetmeliğinin çıkarılması çalışmalarına başlamış ve EUREPGAP Belgelendirmesi (Avrupa Perakendecileri Ürünleri Çalışma Grubu İyi Tarım Uygulamaları) yapan çeşitli belgelendirme kuruluşları ile bu konuda görüşmeler yapmaktadır.

AB'ye uyum sürecinde 2006 ile 2010 yıllarını kapsayacak bir tarım stratejisi oluşturulmuştur. Buna göre, uyum sürecinde Türk tarım politikasının temel amacı, ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörü oluşturabilmektir. Tarım stratejisinde, fark ödeme uygulaması, hayvancılık destekleri, kırsal kalkınma destekleri, telafi edici ödemeler tarımsal destekleme araçları adı altında belirtilmekte ve 2010 yılına kadar olan dönemde yapılacak değişiklikler belirtilmektedir.¹⁹²

AB'ye katılım için, Türkiye'nin tarım politikası tamamlanması gereken 31 başlıklı müktesebat arasında en geniş olanıdır. Birliğe katılım aşamasında önemli olan Topluluk müktesebatına uyumun sağlanmasıdır. Tarım konusunda müzakereler aşağıdaki konularda yürütölmektedir:¹⁹³

- Yatay konular: Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu, ticaret mekanizmaları, kalite politikası, organik tarım, çiftlik sayımı veri ağı, devlet yardımları,
- Ortak piyasa düzenleri,
- Hayvansal ürünler,
- Yapısal politika, kırsal kalkınma ve ormancılık,
- Veterinerlik mevzuatı,
- Bitki sağlığı mevzuatı.

¹⁹² DPT, "Tarım Stratejisi 2006-2010",

Erişim: 10.04.2006, <http://www.mevzuat.dpt.gov.tr/ypk/2004/92.pdf>.

¹⁹³ İKV, "Tarım"

Erişim: 01.06.2006, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/tarim.pdf>.

2.3. Yaş Meyve Sebze Sektörü

Türk tarım sektörü içerisinde yaş meyve sebze sektörü önem taşımaktadır. Yaş meyve ve sebze sektörü TR ile AB arasındaki tarım ticaretinde de büyük bir yere sahiptir. Avrupa Birliği ile ticaret göz önüne alındığında yaş meyve ve sebze Birlik üretimini tamamlayıcı nitelikte ürünler olmalarından dolayı ihracatı ithalatından fazla yapılan ve rekabet şansı olan bir sektördür.¹⁹⁴ Tarım sektöründeki diğer ürün grupları göz önüne alındığında yaş meyve ve sebzeler Türkiye’de hem üretim miktarı hem de AB’ne ihracatları açısından büyük önem taşımaktadır.

2.3.1. Yaş Meyve Sebze Sektörünün Mevcut Durumu

Türkiye’de bahçe bitkileri tarımı yapılan alanın işlenen araziye oranı % 12,4’tür. Yaş meyve sebze üretimi yıllara göre değişmekle birlikte 36 milyon ton civarındadır. Dünyada üretilen incirin yaklaşık % 27’si, kayısının % 17’si, kavunun % 12’si, karpuzun % 11’i, yeşil fasulyenin % 14’ü, patlıcan ve domatesin % 9’u, turunçgillerin % 13’ü Türkiye’de üretilmektedir. Dünya sebze üretiminde Türkiye’nin payı % 3 civarındadır.¹⁹⁵

Türkiye yüksek bir tarımsal üretim potansiyeline sahiptir. Türkiye’de 27,7 milyon hektarlık tarım alanının % 6,3’ünde meyvecilik, zeytincilik ve bağcılık yapılmakta, % 1,2 ‘sinde sebzeçilik faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Toplam tarımsal üretimin % 1,3’ünü yaş meyve sebzeler oluşturmaktadır. Yaş meyve sebze üretimi yıllara göre değişmekle birlikte 36 milyon ton civarındadır.¹⁹⁶

2001 yılında dünyada toplam meyve üretimi yaklaşık 460 milyon ton civarında gerçekleşmiştir. Türkiye’nin toplam meyve üretimi içerisindeki payı % 2,3 civarındadır. En çok üretilen meyveler kavun, karpuz, üzüm, elma ve narenciyelerdir. Aynı yıl dünya üretilen toplam sebze miktarı 680 milyon civarındadır. Yukarıda da

¹⁹⁴ Derviş vd., a.g.e., s. 114.

¹⁹⁵ Ziraat Mühendisleri Odası, “*Yaş Sebze ve Meyve Ticaretinde Neler Oluyor?*”, Erişim: 24.04.2006, <http://www.zmo.org.tr/odamiz/bizden.php?kod=373>.

¹⁹⁶ TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, “*Yaş Meyve Sebze Ticaretinde Neler Oluyor ?*”, Erişim: 31.10.2005, <http://www.zmo.org.tr/odamiz/odagorusleri.php?kod=373>.

belirtildiği üzere Türkiye'nin toplam sebze üretiminde payı % 3 civarındadır. En çok üretilen ürün grubunu domates, patates, soğan ve hıyar oluşturmaktadır.¹⁹⁷

Türkiye'de yaş meyve sebze üretiminin yalnızca % 5'i dışarıya konu olmaktadır. Bu oran İspanya'da % 45, İsrail'de ise % 31'dir. Üretilen yaş meyve ve sebzelerin % 95'i ülke içinde kalmaktadır. Aynı zamanda bu miktarın % 25-30'u tüketim merkezlerine ulaşmadan çürümektedir.

2006 yaş meyve sebze raporuna göre Türkiye'nin yaş meyve sebze üretimi Avrupa Birliği ile karşılaştırıldığında yıllık meyve üretimi toplam AB 25'in % 40'ına, sebze üretimi ise % 20'sine karşılık gelmektedir. Yaş meyve ve sebze üretimi gayet yüksek olmakla beraber Birliğe üretimin % 7-8'i ihraç edilebilmektedir. İhracat değerlerinin potansiyelinin altında olmasının nedenlerinden biri Türkiye'de ihracata verilen primin düşük olmasıdır.¹⁹⁸ Ancak bunun yanı sıra sektörün kendi içindeki sorunları da ihracat seviyesinin düşmesine neden olmaktadır.

2.3.2. Yaş Meyve ve Sebze Sektörünün Sorunları

Yaş meyve ve sebze kolay bozulabilir, hassas nitelikte ürünlerdir. Bu nedenle yaş meyve ve sebzelerin ihracatında bazı zorluklar ortaya çıkmaktadır. Ürünlerin ihracatında bazı altyapı eksiklikleri bulunmaktadır. Özellikle iklim koşullarının değişmesi nedeniyle teknoloji desteğine, soğuk hava deposu, paketleme tesisi gibi yatırımlarda altyapı desteğine gerek duyulmaktadır. Bu unsurlar yaş meyve ve sebzelerin ihracatını olumsuz yönde etkilemektedir. Diğer yandan etkin bir tarım politikasının eksikliği, üreticilerin ve ihracatçıların örgütlenememesi, hasat sonrası sorunlar, bilgi yetersizliği, nakliye sırasında ortaya çıkan güçlükler ve finansman sorunları gibi olumsuzluklar sektörün ihracat potansiyelini azaltmaktadır.

Arazilerin miras yoluyla bölünmesi üretim alanlarının küçülmesine yol açmakta, bu ise sektördeki verimliliği azaltmaktadır. Yaş meyve ve sebze üretiminin küçük ve dağınık birimlerde gerçekleştirilmesi, üreticiler finansman sıkıntısı

¹⁹⁷ DTM, "Yaş Meyve Sebze Sektörü",
Erişim: 27.09.2005, <http://www.dtm.gov.tr/IHR/sector/yas%20meyve.htm>.

¹⁹⁸ Ziraatçiler Derneği, "Yaş Meyve Sebze Raporu 2006",
Erişim:26.05.2006,
<http://www.ziraatcilerderneği.org.tr/modules.php?name=News&file=article&sid=29>.

çekmekte ve yeni üretim teknolojilerinden gerektiği kadar yararlanamamaktadır. Buna ek olarak sektörde çalışanların eğitim eksikliği, fiyat ve satış garantisine sahip olmamaları, üretimde kaliteyi sınırlamaktadır. Bu nedenle dış talebi karşılayacak standartlara uygun, istenilen cins ve miktarda ürün temin edilememektedir.¹⁹⁹

Uluslararası standartlara ve tüketici tercihlerine uygun üretim yapılamaması nedeniyle yurtdışı pazarlarda rakiplerle rekabette zorlanmaktadır. Özellikle ihraç edilen narenciyeler AB'ne üye İspanya tarafından da ihraç edildiğinden Türkiye, İspanya karşısında OTP'nin Pazar tercihi ilkesi uyarınca daha az tercih edilmektedir. 10 MDAÜ'nin yaş meyve ve sebze üretimleri ve Birlik içi ticarete bu ürünlerdeki ihracat miktarları yüksektir. Bu ülkeler 1 Mayıs 2004'te Birliğe üye olmuştur. Birliğe üyelikleri gerek OTP ilkeleri gerekse Türkiye'nin iki katından fazla tarımsal ürün ekili alanına ve üç katına yaklaşan bir tarımsal üretim hacmine sahip olmaları nedeniyle Türkiye'nin yaş meyve sebze ihracatını olumsuz etkileyebilecektir.²⁰⁰

Son yıllarda gerek dünyada gerek Birlik'te ortaya çıkan organik tarım ürünlerine olan talep Türkiye'nin yaş meyve sebze ihracatını azaltmaktadır. Aynı şekilde gübre ve zirai ilaçların bilinçsiz kullanımı ve hormonlu üretim ihracat miktarına sınır koymaktadır.²⁰¹

Yaş meyve sebze sektörünün uluslararası alanda rekabet gücünü arttırmak amacı ile bazı ürünlerde ihracat iadeleri uygulanmakta, ancak bu uygulama kısa vadede çözüm olmakta, uzun vadeli planların uygulanmasını engellemektedir.

2.3.3. Türkiye Avrupa Birliği Yaş Meyve Sebze Ticareti

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki tarım ürünleri ticaretinde yaş meyve sebze ürünleri önemli bir yere sahiptir. Geleneksel tarım ürünleri kapsamında olan yaş meyve ve sebzelerin ihracat ve ithalat değerleri aşağıdaki tablolarda belirtilmektedir.

¹⁹⁹ Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Türkiye’de Yaş Meyve Sebze Sektörünün Sorunları”, Erişim Tarihi: 11.10.2005, www.foreigntrade.gov.tr/IHR/sector/yas%20meyve.htm.

²⁰⁰ “AB’ye Yeni Üye Olan 10 Ülke ve Yaş Meyve Sebze İhracatları”, Erişim: 03.05.2006, www.aib.org.tr/proje/abyeniuyeler.pdf.

²⁰¹ DTM, a.g.e.

Tablo 11: Türkiye-AB Yaş Meyve Sebze İhracatı (1994-2000)
(milyon dolar)

İHRACAT (Milyon \$)	Yıllar						
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Patates-taze/soğutulmuş	16.5	14.1	2.7	0.2	0.2	0.8	0.1
Baklagiller (kabuksuz)-kuru	49.9	58.7	68.3	45.2	28.4	25.0	16.6
Domates (taze/soğutulmuş)	3.2	2.0	2.9	0.8	0.6	2.3	7.8
Sebzeler (taze/soğutulmuş)	31.2	40.8	43.7	41.4	32.3	34.0	31.4
Sebzeler-piştirilmiş/ dondurulmuş	21.9	18.8	19.8	19.5	24.8	19.1	21.5
Sebzeler ve sebze karışımları (geçici olarak konserve edilmiş)	4.3	5.8	8.7	9.6	9.5	7.6	8.4
Manyok, ararot, salep, şerbetçi otu, keçi boynuzu, şeker pancarı-kamışı vs.	8.7	9.6	11.0	9.3	10.6	7.2	7.3
Portakal, mandalin- taze/kurutulmuş	20.0	28.3	41.1	27.9	22.4	22.5	17.4
Greyfurt, pomelo, limon ve diğer turunçgiller	38.8	43.7	46.2	18.6	28.1	22.3	13.9
Muz (taze/kurutulmuş)	0	0	0.02	0	0	0.02	0
Elma (taze)	0.4	0.5	1.4	0.5	0.3	0	0
Üzüm (taze/kurutulmuş)	149.7	167.9	168.8	181.2	190.8	189.8	182.0
İncir (taze/kurutulmuş)	50.8	58.9	58.2	53.5	59.2	59.0	50.0
Çeşitli cevizler ve diğer kabuklu meyvalar (taze/kurutulmuş)	437.3	520.6	385.0	533.4	480.9	362.9	297.3
Kavun, karpuz, papaya, elma, armut, ayva ve diğer meyveler (taze)	68.3	87.5	94.0	98.9	95.3	115.0	86.6

(Kaynak: DİE)

Türkiye'den Avrupa Birliği'ne ihraç edilen yaş meyve ve sebzelerden en yüksek ihracat değerine sahip ürünler çeşitli cevizler ve diğer kabuklu meyvelerdir. Daha sonra üzüm, kavun, karpuz, papaya, elma, armut, ayva, diğer meyveler ve incir en çok ihracatı gerçekleştirilen ürünlerdir. Bunlara ek olarak portakal, greyfurt ve turunçgiller de ihracat değeri yüksek ürünlerdir. Yaş meyve sebze ihracatı 1994'ten

2005 yılına kadar sürekli bir artış göstermektedir. Ürünlerin ihracatı genel olarak istikrarlı bir şekilde artmıştır. Ancak 1999 krizinin ertesini yılı 2000 ihracat edilen değerlerde düşme gözlenmiştir. Ayrıca meyve sebze ihracatında oluşan yıllık değişiklikler sektörün sorunlarından da kaynaklanmaktadır. Tarım sektörü özellikle işlenmemiş ürünler dönemsel değişikliklerden oldukça etkilenmektedir.

Tablo 12: Türkiye-AB Yaş Meyve Sebze İhracatı (2001-2005)
(milyon dolar)

İHRACAT (Milyon \$)	Yıllar					
	2001	2002	2003	2004*	2004**	2005**
Patates-taze/soğutulmuş	1.8	0.4	2.4	5.2	5.3	0.1
Baklagiller(kabuksuz)-kuru	19.9	20.9	27.9	37.2	37.3	45.3
Domates(taze/soğutulmuş)	6.3	12.5	21.1	18.5	21.5	39.3
Sebzeler(taze/soğutulmuş)	33.4	42.0	56.9	61.5	64.1	80.2
Sebzeler- pişirilmiş/dondurulmuş	25.4	26.1	35.5	53.1	53.2	42.3
Sebzeler ve sebze karışımları (geçici olarak konserve edilmiş)	7.7	8.6	7.5	5.3	5.3	5.2
Manyok, ararot, salep, şerbetçi otu, keçi boynuzu, şeker pancarı-kamışı vs.	9.0	9.3	9.6	9.2	9.2	10.8
Portakal, mandalin- taze/kurutulmuş	24.0	25.4	19.2	23.8	27.9	34.0
Greyfurt, pomelo, limon ve diğer turunçgiller	11.6	15.5	17.3	32.3	48.2	70.2
Muz (taze/kurutulmuş)	0	0	0	0.01	0.01	0
Elma (taze)	0.4	0.03	0.4	0.2	0.2	0.03
Üzüm (taze/kurutulmuş)	147.2	149.2	175.4	226.4	231.8	233.1
İncir (taze/kurutulmuş)	51.7	59.6	63.7	67.7	72.9	84.1
Çeşitli cevizler ve diğer kabuklu meyvalar (taze/kurutulmuş)	396.5	312.1	345.4	578.6	604.5	999.7
Kavun, karpuz, papaya, elma, armut, ayva ve diğer meyveler (taze)	109.1	133.0	176.8	233.9	245.7	213.5

(Kaynak: DİE)

Tablo 13: Türkiye-AB Yaş Meyve Sebze İthalatı (1994-2000)
(milyon dolar)

İTHALAT (Milyon \$)	Yıllar						
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Patates-taze/soğutulmuş	2.6	2.6	6.6	3.4	4.6	9.6	4.2
Baklagiller(kabuksuz)-kuru	0.3	0.9	0.9	1.0	1.2	1.1	0.6
Domates(taze/soğutulmuş)	0	0	0.02	0	0	0	0
Sebzeler(taze/soğutulmuş)	0.02	0	0.1	0.6	0.3	0.04	0.08
Sebzeler-piştirilmiş/dondurulmuş	0.1	0.1	0.3	0.1	0.1	0.1	0.1
Sebzeler ve sebze karışımları (geçici olarak konserve edilmiş)	0	0.07	0.08	0.03	0.1	0.1	0.2
Manyok, ararot, salep, şerbetçi otu, keçi boynuzu, şeker pancarı-kamışı vs.	1.9	1.6	2.1	0.9	2.1	1.5	1.6
Portakal, mandalin-taze/kurutulmuş	0	0	0	0	0	0	0
Greyfurt, pomelo, limon ve diğer turunçgiller	0	0	0.02	0.05	0	0	0
Muz (taze/kurutulmuş)	0	0	0.05	0	0	1.0	0.2
Elma (taze)	0	0	0.06	0.03	0.3	1.0	0.6
Üzüm (taze/kurutulmuş)	0.02	0.02	1.3	0.8	1.3	1.7	1.0
İncir (taze/kurutulmuş)	0	0	0.7	0.1	0.8	0.9	1.4
Çeşitli cevizler ve diğer kabuklu meyvalar (taze/kurutulmuş)	0.08	0.08	0.6	0.5	1.0	0.7	1.6
Kavun, karpuz, papaya, elma, armut, ayva ve diğer meyveler (taze)	0.9	1.1	2.2	1.2	1.5	2.0	1.4

(Kaynak: DİE)

Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden ithal ettiği ürünlerin başında patates, manyok, ararot, salep, şerbetçi otu, keçi boynuzu, şeker pancarı-kamışı vs. gelmektedir. Yaş meyve sebze sektörü ithal edildiğinden daha çok ihraç edilmektedir. Yaş meyve sebze sektörünün ithal edilen değerleri çok düşüktür. Türkiye Akdeniz iklimine sahip olduğundan meyve sebze yetiştirip ihraç etmektedir.

Tablo 14: Türkiye-AB Yaş Meyve Sebze İthalatı (2001-2005)
(milyon dolar)

İTHALAT (Milyon \$)	Yıllar					
	2001	2002	2003	2004*	2004**	2005**
Patates-taze/soğutulmuş	0.6	5.4	4.7	5.4	5.4	6.2
Baklagiller(kabuksuz)-kuru	0.3	0.7	0.5	0.6	1.3	1.7
Domates(taze/soğutulmuş)	0	0.01	0	0	0	0.01
Sebzeler(taze/soğutulmuş)	0.03	0.04	0.1	0.08	0.08	0
Sebzeler-piştirilmiş/dondurulmuş	0.06	0.2	0.1	0.9	1.7	1.3
Sebzeler ve sebze karışımları (geçici olarak konserve edilmiş)	0.1	0.1	0.05	0.1	0.1	0.09
Manyok, ararot, salep, şerbetçi otu, keçi boynuzu, şeker pancarı-kamışı vs.	1.0	2.4	2.0	2.2	2.2	2.1
Portakal, mandalin-taze/kurutulmuş	0	0.01	0	0	0	0.01
Greyfurt, pomelo, limon ve diğer turunçgiller	0	0	0.02	0.01	0.01	0.03
Muz (taze/kurutulmuş)	0	0	0	0	0	0
Elma (taze)	0.3	0.4	0.5	0.4	0.4	0.9
Üzüm (taze/kurutulmuş)	0.7	0.8	1.6	1.5	1.5	1.6
İncir (taze/kurutulmuş)	1.2	1.2	1.1	0.9	1.0	1.7
Çeşitli cevizler ve diğer kabuklu meyvalar (taze/kurutulmuş)	0.9	4.6	2.0	4.1	4.4	9.7
Kavun, karpuz, papaya, elma, armut, ayva ve diğer meyveler (taze)	1.0	0.9	1.3	2.5	2.6	2.3

(Kaynak: DİE)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK YAŞ MEYVE SEBZE SEKTÖRÜNÜN AVRUPA BİRLİĞİ'NE KARŞI REKABET GÜCÜNÜN ÖLÇÜLMESİ: AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER YÖNTEMİ İLE BİR UYGULAMA

Çalışmanın üçüncü bölümünde Türk yaş meyve sebze sektörünün Avrupa Birliği karşısında rekabet gücü incelenmektedir. Rekabet gücü hesaplanırken açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yöntemi kullanılmıştır. Türk yaş meyve sebze sektörünün AKÜ yöntemi ile rekabet gücünün ölçülmesinden önce Türkiye'nin rekabet gücünü AKÜ yaklaşımı ve diğer yaklaşımlar ile ölçen çalışmalara ele alınmaktadır. Çalışmanın daha sonraki kısmında yabancı literatürde AKÜ yaklaşımını inceleyen çalışmalara değinilmektedir.

3.1. Literatürden Seçilmiş Rekabet Gücünü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Diğer Yöntemler ile Ölçen Çalışmalar

Çalışmada Türkiye'nin rekabet gücünü ölçen çalışmalar AKÜ yaklaşımını içeren ve diğer yöntemleri içeren çalışmalar biçiminde iki grupta toplanmıştır. Çalışmada Türkiye'nin rekabet gücünü ölçen araştırmalar kronolojik sırada verilmektedir.

3.1.1. Türkiye'nin Rekabet Gücünü Diğer Yöntemler ile Ölçen Çalışmalar

İKV (1985), Türk Sanayii'nin Avrupa Topluluğu karşısındaki rekabet gücünü gösteren bir çalışma yayınlamıştır. Çalışmada bir formül ve model kullanılmamış onun yerine ele alınan sanayi kolunda çalışan sanayiciler ile görüşülmüş ve çeşitli yayın organları ve araştırmadaki veri ve bulgular karşılaştırılarak rekabet gücü belirlenmeye çalışılmıştır.²⁰² Araştırmanın sonucunda Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na tam üyeliğinin ticari, sanayi ve sınai açıdan yararlı olacağı

²⁰² Erkan, a.g.e., s. 117.

belirtilmektedir. Araştırma sonucunda sanayi kolları rekabet gücü yüksek, normal ve zayıf olarak belirlenmiştir.

Aktan ve Baysan (1984) yaptıkları çalışmada yerli sanayinin korunma derecesi ile rekabet gücü arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada temel alınan varsayım bir sanayinin korunma derecesi arttıkça rekabet gücünün düşük olacağıdır. Bu varsayımdan hareketle Türkiye’de korunan yerli sanayilerin korunma derecelerine göre rekabet güçleri ölçülmüştür.²⁰³ Aktan ve Baysan çalışmada, ülkelerin karşılaştırmalı üstünlük gösteren üretim faaliyetlerini belirlemeye çalışmakla birlikte dünya ekonomisi ile entegrasyon sürecini destekleyen politikaların önemini belirtmişlerdir.²⁰⁴

Togan, Olgun ve Akder (1987) çalışmalarında, Türkiye ile Topluluk arasındaki karşılaştırmalı üstünlükleri incelemiş ve karşılaştırmalı ihracat performans indeksi oluşturmuştur. Çalışmanın yapıldığı dönemde Topluluk’a son katılan ülkeler olan Yunanistan (1981), İspanya (1986) ve Portekiz’in (1986) Topluluk’a üye olmalarının etkileri incelenmektedir. Togan, Olgun ve Akder çalışmada Türkiye’nin Topluluk’a olan ihracatının ne kadarının bu ülkeler tarafından karşılanacağı sorusunu yanıtlamaya çalışmışlardır. Çalışmanın sonucunda 1980-1985 yılları arasında ihracat performansının deri, tekstil, gıda ve cam eşyada arttığı, diğer grupların değişmediği veya gerilediği belirtilmektedir.

DPT (1988) tarafından yapılan araştırmada 1986 yılı verileri ile 105 sektör ele alınmaktadır. Çalışma sonucunda, imalat sanayi, içki ve gıda tütün şeklinde iki ayrı sınıf olarak değerlendirilmiştir. İmalat sanayi için, refraktör ve yapı elemanları, orman ürünleri, hazır giyim, basım-yayım, gübre, deri ve deri mamulleri ve elektrikli ev aletlerinde rekabet şansının yüksek olduğu belirtilmiştir. Gıda, içki ve tütün için, kuru incir, kuru üzüm ve unlu mamullerde rekabet şansının yüksek olduğu

²⁰³ Erkan, a.g.e., s. 125.

²⁰⁴ Okan H. Aktan, Tercan Baysan, “Türk Ekonomisi’nin Dünya Ekonomisine Entegrasyonu: Liberasyon, Karşılaştırmalı Üstünlük ve Optimum Politikalar”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 1984, Cilt:12, Sayı:1-2, s. 49.

belirtilmiştir. Çalışmada varılan sonuçlar, Özel İhtisas Komisyonu üyelerinin görüşlerini yansıtmaktadır.²⁰⁵

DPT (1995), raporda Türk ekonomisinin rekabet gücünü etkileyen fiyat dışı ve fiyatla ilgili faktörlerden döviz kurlarındaki gelişmeler, emek verimliliği ve işgücü maliyetlerindeki gelişmeler ele alınmıştır. Aynı şekilde, Türkiye'nin OECD'ye yönelik ihracat yapısındaki gelişmenin OECD ithalat yapısındaki gelişmeye uygunluğu ve imalat sanayi ihracatındaki göreceli avantaj düzeyi incelenmiştir.²⁰⁶

TÜSİAD (1991), hazırladığı raporda Türkiye'nin mevcut durumunu incelemiş ve rekabetçi stratejiler belirlemeye çalışmıştır. Çalışmada 38 ana sektör belirlenerek bu sektörlerde rekabet gücünü belirleyen faktörler (işgücü maliyetleri, işgücü verimliliği, sermaye maliyeti, kalite, özellikler, yurtiçi rekabet ortamı, dış bağlantılar, benzerlik, teknoloji, nitelikli işgücü, altyapı, hammadde bulunabilirliği, ülke imajı, coğrafi konum) incelenmiştir. Derecelendirme 1 ile 10 arasındadır.

TÜSİAD (2002) raporda değişen uluslararası rekabet, bu değişime uygun yeni rekabet stratejileri ele alınmıştır. Türkiye'de sanayinin mevcut yapısı makro ve mikro ekonomik göstergeler açısından incelenmiştir. Rapor değerlendirme biçiminde olup ekonometrik bir yöntem kullanılmamıştır.²⁰⁷

TİSK (1995), Avrupa Sanayi ve İşveren Konfederasyonları Birliği (UNICE)'nin çalışmasını baz alarak bir rapor hazırlamıştır. Raporda hem Türkiye'nin rekabet gücü AB'ne üye ülkeler, ABD ve Japonya ile karşılaştırılmış hem de AB ülkelerinin rekabet gücü ABD ve Japonya ile karşılaştırılmıştır.²⁰⁸ Raporda rekabet gücü, maliyetler, verimlilik (işgücü esnekliği, teknoloji, girişimcilik ve sanayinin yeniden yapılanması, altyapı, yönetim tekniklerine ilişkin uygulamalar), karlılık, devletin rolü (makro çevre, para istikrarı ve büyüme, kamu sektörü) gibi faktörler incelenerek karşılaştırılmıştır. TİSK'in raporunda sonuç olarak, Türkiye'nin

²⁰⁵ Erkan, a.g.e., ss. 123-126.

²⁰⁶ Adil Temel, Kenan Tanrikulu, Nihal Yener, Cihan Yalçın, **Türk Ekonomisinin Rekabet Gücündeki Gelişmeler**, DPT, Ankara, 1995, s. 1.

²⁰⁷ TÜSİAD (Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği), **Rekabet Stratejileri ve Türk Sanayisi**, Yayın No: T/2002-07/322), 2002, ss. 191-193.

²⁰⁸ TİSK (Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu), **Türkiye'nin Rekabet Gücü (AB Ülkeleri, Japonya ve ABD Karşılaştırmalı)**, Araştırma Dizisi: 15, Yayın No: 152, Ankara, 1996, ss. 98-99.

rekabet gücünün Avrupa Birliği'ne üye ülkeler, Japonya ve ABD karşısında zayıf olduğu belirtilmiştir.

Daha önceki bölümlerde açıklandığı üzere Dünya Ekonomik Forumu ve Uluslararası Yönetim Geliştirme Merkezi uluslararası rekabet gücünü kurumsal düzeyde ölçmektedirler.

Dünya Ekonomik Forumu (WEF) (2005), ilk kez 1994 yılında Dünya Ekonomik Forumu “Global Competitiveness Report” adlı ülkelerin uluslararası rekabet güçlerini sıralayan bir rapor yayınlamıştır. Her yıl düzenli olarak yayınlanan rapor ekonomik, sosyal ve politik birçok kriterden oluşmaktadır. 2004-2005 yılı raporu 104 ülkeyi kapsamaktadır. 2005 yılı için hazırlanan rekabet gücü raporunda Türkiye 63. sırada yer almaktadır.²⁰⁹

Uluslararası Yönetim Geliştirme Merkezi (IMD) (2006), Uluslararası Yönetim Geliştirme Merkezi, her yıl düzenli olarak Dünya Rekabet Yıllığı (World Competitiveness Report) yayınlamaktadır. Dünya Rekabet Gücü raporunda ülkeler 4 ana başlık (ekonomik performans, kamu sektörü performansı, özel sektör performansı, altyapı) ve 20 alt başlık çerçevesinde karşılaştırılmaktadır. Türkiye 61 ülke arasında 2005 yılında 48., 2006 yılında ise 51. sırada yer almaktadır.²¹⁰

3.1.2. Türkiye'nin Rekabet Gücünü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yaklaşımı ile Ölçen Çalışmalar

Togan (1990) çalışmasında 1980-1988 dönemi için Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüklerini ortaya koymuştur. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip mallar; giyim eşyaları, mamul gübreler, demir ve çelik, sabit bitkisel yağlar, çeşitli yenilebilir yağlar, işlenmiş hayvansal ve bitkisel yağlar, sıhhi tesisat, seyahat eşyalarıdır. Açıklanmış karşılaştırmalı dezavantaja sahip mallar; mobilya, çeşitli

²⁰⁹ “Growth Competitiveness Index Rankings and 2004 Comparisons Country”,

Erişim: 01.06.2006, http://www.weforum.org/pdf/Global_Competitiveness_Reports/Reports/GCR_05_06/GCI_Rankings_pdf.pdf.

²¹⁰ “The World Competitiveness Scoreboard 2006”,

Erişim: 09.06.2006, <http://www02.imd.ch/documents/wcc/content/overallgraph.pdf>.

mamul eşya, odun, kereste ve mantar, yağlı tohumlar, içkiler, ulaşım araçları, deri, kösele ve kürkler, kağıt hamuru ve döküntü olarak sıralanmıştır.²¹¹

Güran (1990) çalışmasında Türkiye'nin sektör ve alt sektörler bazında genel ve AT karşısındaki rekabet gücünü 1988 yılı için Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (AKÜ/RCA) endekslerini kullanarak hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin genel ve AT karşısındaki rekabet gücü yüksek olan sektörler, dokuma-giyim, bazı tarımsal alt sektörler (bitkisel üretim ve su ürünleri), gıda-içki-tütün sanayinin bazı alt dalları (sebze ve meyve işleme sanayi, şeker üretimi ve tasfiyesi, alkolsüz içkiler ve tütün sanayi ve diğer besin maddeleri üretimi), bazı madencilik alt sektörleri, mefruşat sanayi ve cam sanayi olarak belirtilmiştir. Rekabet gücü genel ve AT karşısında düşük olan sektörler, ayakkabı sanayi, alkollü içkiler, lastik, hayvancılık ve un üretimi şeklinde belirtilmiştir.²¹²

Küçükahmetoğlu (2000) Türkiye'nin sanayi ürünlerde AB'ne karşı rekabet gücünü açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımı ile ölçmüştür. Türkiye sanayi ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip iken teknoloji gerektiren ürünlerde dezavantaja sahiptir.²¹³

Karakaya ve Özgen (2002) çalışmalarında Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki ekonomik bütünleşmenin ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkilerini incelemiştir. AB ve Türkiye'nin ihracat yapıları farklı bulunmuştur. Çalışmada ayrıca Türkiye'nin Birliğe katılımının Birliğe üye güney ülkelerin (İspanya, Portekiz, Yunanistan) ticaretini etkileyip etkilemeyeceği incelenmiştir. Türkiye'nin tam üyeliğinin güney ülkelerin ihracatını olumsuz yönde etkileyeceği belirtilmektedir.²¹⁴

Akgüngör, Barbaros ve Kumral (2002), çalışmalarında Türk meyve ve sebze işleme sanayinin AB pazarında rekabet gücü incelemektedir. Çalışma 1994-1997 yıllarını kapsamaktadır. Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler ölçümü,

²¹¹ Sübidey Togan, "1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberizasyonu", **Türk Eximbank Araştırma Dizisi**, No:1, 1990, ss. 263-280.

²¹² Nevzat Güran, **Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Rekabet Gücü**, DPT, Yayın No: 2231-AETB, Avrupa Topluluğu ile İlişkilerin Başkanlığı, Eylül 1990, ss. 69-75.

²¹³ Osman Küçükahmetoğlu, "Türkiye -AB Gümrük Birliği'nin İktisadi Etkileri", **İktisat Dergisi**, No: 408, Aralık 2000, ss. 37-47.

²¹⁴ E. Karakaya, F. B. Özgen, "Economic Feasibility of Turkey's Economic Integration with the EU: Perspectives from Trade Creation and Trade Diversion" (2002). Aktaran: Utkulu, Seymen, a.g.e., s. 4.

görelî ihracat endeksi ve ihracat benzerlik endeksi kullanılmıştır. İhracat benzerlik endeksi ile çalışmada Türkiye'nin Birlik pazarında meyve ve sebze işleme sanayinde rakip ülkeleri araştırılmıştır. Türkiye'nin domates, greyfurt ve turunçgiller işleme sanayi ürünlerinin rekabet gücü araştırılmaktadır. İhracat benzerlik endeksine göre Türkiye'nin Birlik pazarında rakipleri Yunanistan, İspanya ve Portekiz'dir. AKÜ ve ihracat benzerlik endeks değerleri, Türkiye'nin rekabet gücünün greyfurt işleme sanayinde İspanya ile Portekiz'den olduğunu, aynı zamanda turunçgiller ihracatında Yunanistan ile Portekiz'den yüksek olduğunu belirtmektedir. Diğer yandan, çalışmaya göre Türkiye domates işleme sanayinde rekabet gücüne sahip değildir.²¹⁵

Altay ve Gacaner (2003), çalışmalarında Türkiye ve Çin'in tekstil ve konfeksiyon sektörünün AB ve ABD karşısındaki rekabet gücü incelemiştir. Türk tekstil ve konfeksiyon sektörü AB ve ABD pazarında Çin'e karşı karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Aynı zamanda Türkiye ABD pazarında AB pazarına göre daha yüksek rekabet gücüne sahiptir.²¹⁶

Kutlu (2003) çalışmasında Türkiye'nin Gümrük Birliği sonrası AB'nin ekonomik kriterlerine uyumu ve AB ülkeleri karşısındaki rekabet gücü araştırmıştır. Rekabet gücü ölçüm yöntemlerinden açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler ve net ihracat endeksi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye genel olarak tarım ve sanayi ana sektörleri içinde belli sektörlerde rekabet gücüne olduğu belirtilmektedir. En çok karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ürün grupları; sanayi ürünleri ile meyve ve sebzelerdir.²¹⁷

Yılmaz ve Ergun (2003), The Foreign Trade Pattern and Foreign Trade Specialisation of Candidates of the European Union adlı çalışmalarında Türkiye, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Romanya ve Polonya'nın rekabet güçleri ortaya koymaktadır. Çalışmada yedi farklı ölçüm yöntemi kullanılmıştır; açıklanmış

²¹⁵ Sedef Akgüngör, F Barbaros, Neşe Kumral, "Competitiveness of the Turkish Fruit and Vegetable Processing Industry in the EU Market", **Russian and East European Finance and Trade**, Vol. 38, May-June 2002, ss. 34-53.

²¹⁶ N. Oğuzhan Altay, Aydanur Gacaner, "Türkiye'nin Rekabet Dinamikleri: Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü Rekabet Gücünün Karşılaştırmalı Analizi", **VII. ODTÜ Uluslararası Ekonomi Konferansı**, Ankara, 2003. Aktaran: Utkulu, Seymen, a.g.e, ss. 4-5.

²¹⁷ Rasim Kutlu, "Türkiye Ekonomisinin AB Ülkeleri Karşısındaki Rekabet Gücü", **Gümrük Müsteşarlığı**, Ankara, 2003, ss. 3-31.

karşılaştırmalı üstünlükler (AKÜ), görelî ihracat performansı (CEP), ticaret çakışması (TO) ve ihracat benzerlik endeksi (ES), uygunluk katsayısı (CC), ticaret entropi endeksi (TEI). Araştırmanın sonucunda ülkelerin araştırma-yoğun mallarda Macaristan dışında zayıf olduğu belirtilmektedir. Araştırmanın sonucuna göre, Türkiye’de 1990’lardan itibaren ticaret çeşitlenmeye başlamıştır. Gümrük Birliği ile Türkiye’nin ticaret yapısı olumlu yönde değişmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların ticaret yapısını değiştirmede önemi vurgulanmıştır. Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan AB ile benzer ticaret yapısına sahip iken, Türkiye, Bulgaristan ve Romanya daha farklı ticaret yapısına sahiptir.²¹⁸

Yılmaz (2003), çalışmasında Türkiye’nin uluslararası rekabet gücünü ve eski aday (yeni üye) beş ülke ile AB 15’in ticarete uzmanlaşma biçimlerini ölçmüştür. Yılmaz çalışmada açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (AKÜ), görelî ihracat performansı (CEP), ticaret çakışması (TO) ve ihracat benzerlik endeksi (ES) yöntemlerini kullanmıştır. Türkiye hammadde ve emek yoğun mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Türkiye zor taklit edilen araştırmaya dayalı ürünlerde ve kolay taklit edilen araştırmaya dayalı ürünlerde karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir. Çalışmanın sonucunda Türkiye’nin Romanya, Polonya ve Bulgaristan ile aynı ihracat yapısına sahip olduğu görülmektedir. Türkiye ve yeni üye ülkeler arasında Çek Cumhuriyeti ve Bulgaristan sermaye yoğun mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.²¹⁹

Konyalı ve Emirhan (2004), Türk Cam ve Seramik Sanayinin AB piyasasındaki ticaret yapısı ve performansının ölçüldüğü çalışmada Grubel-Lloyd endeksi, AKÜ, İhracat Benzerlik endeksi ve ticaret farklılık göstergesi endeksi kullanılmıştır. Çalışma 1990 ile 2001 yılları arasında kapsamaktadır. Sektörün AKÜ endeksi hesaplanırken AB15 ve AB25 ülkeleri, İsrail, Tayland, Endonezya, Meksika, Filipinler, Fas, Meksika ve Arjantin gibi ülkeler de ele alınmıştır. Araştırmanın sonucuna göre döşeme karoları (6908) sektöründe İtalya, İspanya, sıhhi tesisat

²¹⁸ Bahri Yılmaz, Selim Jürgen Ergun, “The Foreign Trade Pattern and Foreign Trade Specialisation of Candidates of the European Union”, **Euzoneplus Working Paper**, No: 19, September 2003, ss. 2-26.

²¹⁹ Bahri Yılmaz, “Turkey’s Competitiveness in the European Union: A Comparison with Five Candidate Countries – Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, Romania – and the EU15”, **Euzoneplus Working Paper**, No: 12, February 2003, ss. 3-20.

eşyaları (6910) Bulgaristan, Mısır, float cam (7005) sektöründe İsrail, cam eşya (7013) sektöründe Liechtenstein dışında tüm ülkeler karşısında Türkiye'nin rekabet gücü yüksektir.²²⁰

Ferman, Akgüngör ve Yüksel (2004), çalışmalarında Balassa (AKÜ) ve ihracat benzerlik endeksleri kullanılarak AB pazarında Türkiye'nin ihracatının rekabet gücünü ölçmüştür. Türkiye geleneksel sanayi ürünleri ve metal eşyalar ile demir-çelik gibi katma değeri yüksek olmayan sanayi ürünlerinde ve gıda, içki, tütün mamulleri sanayinde rekabet gücü yüksektir. Birlik pazarında Türkiye'nin en yakın rakipleri Çin ve Hindistan'dır. Türkiye'nin Çin ve Hindistan ile karşılaştırıldığında daha yüksek bir ücret yapısına sahip olması Çin ve Hindistan karşısında rekabet avantajını düşürmektedir.²²¹

Utkulu ve Seymen (2004) yaptıkları çalışmada Türkiye'nin AB'ye karşı rekabet gücünü (1990-2003) AKÜ endeksleri kullanarak ölçmüştür. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü hem global (AKÜ2, AKÜ6, AKÜ7, AKÜ8) hem de iki taraflı (AKÜ3, AKÜ4, AKÜ5) düzeyde ölçmüşlerdir. AKÜ global düzeyde hesaplanırken Türkiye AB'nin dünya ile ticaret yaptığı, ikili düzeyde hesaplanırken ise Birlik ile Türkiye arasında ticaretin yapıldığı kabul edilmiştir. Hesaplamalarda iki basamaklı SITC Rev.3 verileri kullanılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip sektörler; meyve ve sebze (05), şeker ve bal (06), tütün (12), yağlı tohumlar (22), tahta mobilyaları (62), tekstil ve giyim(65), giyim eşyaları (84) olarak belirlenmiştir. Açıklanmış dezavantaja sahip sektörlerden bazıları; hayvan yemleri (08), deri, kösele ve kürkleri (21), ham kauçuk (23), odun, kereste ve mantar (24), kağıt hamuru ve döküntü (25), kömür, kök ve briket (32), organik kimyasallar (51), boyama maddeleri (53) olarak belirtilmektedir. Türkiye'nin AB'ye karşı dünya piyasalarında zaman içinde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü artan sektörler; şeker ve şeker ürünleri, dokuma ipliği, bezleri ve ilgili ürünler, sıhhi tesisat (81), giyim ve giyim eşyalarıdır. AB'ye karşı dünya piyasasında AKÜ değerleri zaman içinde azalan sektörler; canlı hayvanlar, balık, meyve ve sebzeler, çay, kahve, tütün, yağlı tohumlar, ham hayvansal ve bitkisel maddeler, ham gübre ve

²²⁰ Konyalı ve Emirhan, a.g.e., ss. 27-39.

²²¹ Murat Ferman, Sedef Akgüngör, Hakan Yüksel, "Türkiye'nin İhracat Rekabet Gücü ve Sürdürülebilirliği: Avrupa Birliği Pazarında Rakip Ülkeler ve Türkiye Açısından Bir Karşılaştırma", **Türkiye İktisat Kongresi**, İzmir, 5-9 Mayıs 2004, ss. 5-29.

ham mineraller, işlenmiş hayvansal ve bitkisel yağlar. Çalışmada ayrıca GB'nin sektörler üzerindeki etkileri incelenmiş ve AKÜ değerleri GB öncesi ve sonrası olmak üzere incelenmiştir. Buna ek olarak çalışmada AKÜ endekslerinin kararlılığı ölçülmüştür.

Seymen ve Şimşek (2006), çalışmada Türkiye'nin ve Çin'in en büyük pazarları konumundaki OECD ülkelerine ticaretini 1995-2002 yılları verilerine dayanarak karşılaştırmaktadır. Çalışmada AKÜ endeksleri (AKÜ1, AKÜ2, AKÜ3, AKÜ4, AKÜ5, AKÜ6) ve Brülhart B endeksi (endüstri-içi ticareti hesaplama endeksi) kullanılmaktadır. Brülhart endeksi ile ticaret akımlarındaki değişme kalıpları analiz edilmektedir. Çalışmadaki bulgular şu şekildedir; Türkiye emek yoğun ve hammadde yoğun endüstrilerde açıklanmış karşılaştırmalı avantaja sahiptir. Ayrıca yıllar itibari ile bu avantajı koruduğu belirtilmektedir. Diğer taraftan, zor ve kolay taklit edilebilir AR-GE endüstrilerinde açıklanmış karşılaştırmalı dezavantajın olduğu belirtilmektedir. Çin, OECD pazarında emek yoğun ve kolay taklit edilebilir, AR-GE endüstrilerinde açıklanmış karşılaştırmalı avantaja sahiptir. Çalışmada ele alınan ilk yıllarda Çin'in hammadde yoğun endüstrilerde de karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu, ancak daha sonraki yıllarda bu avantajını kaybettiği görülmektedir. Çalışmada endüstriler dört grupta incelenmiştir; hammadde yoğun, emek yoğun, sermaye yoğun ve AR-GE yoğun endüstriler.²²²

3.1.3. Yabancı Literatürden Seçilmiş Rekabet Gücünü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yaklaşımı ile Ölçen Çalışmalar

Kaitila (1999), Trade and Revealed Comparative Advantage: Hungary, the Czech Republic, and the European Union adlı çalışmasında 1997 yılı için Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin AB ile ticari ilişkileri ve Birliğe karşı açıklamış karşılaştırmalı üstünlükleri ele almaktadır. Birlik ile iki ülke arasındaki ticaret endüstri-içi ticaret bakımından ele alınmakta ve Birlik ile gerçekleştirilen toplam değerler değil her ülke tek tek ele alınmaktadır. Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin AB'ye ihraç ettikleri ürünler arasında makine parçaları önemli bir yer tutmaktadır. Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin en çok ihracat ve ithalat yaptıkları ülke

²²² Dilek Seymen, Nevzat Şimşek, "Türkiye ile Çin'in OECD Pazarında Rekabet Gücü Karşılaştırması", *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Sayı: 244, Temmuz 2006, ss. 38-50.

Almanya'dır. Bu ülkeye yapılan ihracatta iki ülkenin de AKÜ değerlerinde motor parçaları önemli bir yere sahiptir. Macaristan ve Çek Cumhuriyeti AB'ye karşı ihrac ettikleri ürünlerin %40'ında açıklanmış karşılaştırmalı avantaja sahiplerdir. Bunun nedeni Birlik ve ABD kaynaklı doğrudan yabancı yatırımlardır. Macaristan Birliğe insan sermayesi yoğun ürünler ihrac ederken, Çek Cumhuriyeti emek yoğun ürünler ihrac etmektedir. Diğer yandan Çek Cumhuriyeti'nde otomotiv sanayi oldukça gelişmiştir. Her iki ülkenin de AKÜ değerleri oldukça fazla ürünlerde ortaya çıkması, sektörlerde oluşan olası şokların etkilerini azaltmaktadır.²²³

Bojnec (2001), Trade and Revealed Comparative Advantage Measures (Regional and Central and East European Agricultural Trade) adlı çalışmasında tarım ticaretini bölgesel ve global yönden ele almaktadır. Bu bağlamda dünya tarım ticaretinde en çok öneme sahip AB 15, NAFTA, Asya ülkeleri ile Afrika, Güney Amerika ve Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ele alınmıştır. Çalışmada Grubel-Lloyd endeks yöntemi ve açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yöntemi kullanılmıştır. Grubel-Lloyd yöntemi ile AB 15 ve MDA ülkelerinin tarım sektörlerinin uzmanlaşma biçimi (endüstri-içi, endüstriler-arası uzmanlaşma) ölçülmüştür. Ele alınan ülkeler için uzmanlaşma biçimi GL endeksine göre endüstri-içi olarak belirtilmiştir. Araştırmanın sonucuna göre Güney Amerika ülkeleri tarımsal ürünlerde belirgin bir açıklanmış karşılaştırmalı avantaja sahiptir. NAFTA ve AB 15 ülkelerinin AKÜ değerlerinde belirgin bir avantaja veya dezavantaja rastlanmamıştır. Asya ülkeleri tarımsal mallarda açıklanmış karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir. Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde Estonya, Litvanya, Macaristan, Bulgaristan ve Polonya karşılaştırmalı avantaja sahip iken, Slovenya, Slovakya, Letonya, Çek Cumhuriyeti ve Romanya açıklanmış dezavantaja sahiptir. Çalışmaya göre MDAÜ'lerin neredeyse tamamı tarımsal ürünlerde net ihracatçı konuma gelmişlerdir. Macaristan ve Bulgaristan için AKÜ değerleri avantaj göstermekle birlikte azalmaktadır.²²⁴

²²³ Ville Kaitila, "Trade and Revealed Comparative Advantage: Hungary, the Czech Republic, and the European Union", **BOFIT Discussion Papers**, No: 8, 1999, ss. 5-52.

²²⁴ Stefan Bojnec, "Trade and Revealed Comparative Advantage Measures (Regional and Central and East European Agricultural Trade)", **Eastern European Economics**, Vol. 29, March-April 2001, ss. 72-98.

Bender ve Li (2002), çalışmalarında 1981-1997 yılları arasında Asya ve Latin Amerika ülkelerinin ihracat performanslarını ve açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerini ölçmeyi amaçlanmaktadır. Çalışmada Asya ve Latin Amerika ülkeleri üç grup şeklinde ele alınmaktadır. EANIE (East Asian Newly Industrializing Economies) grubu; Hong Kong, Güney Kore, Singapur, ASEAN (Association of Southeast Asian Nations) grubu; Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland, LA (Latin America) grubu; Arjantin, Şili, Kolombiya, Meksika, Peru, Venezüela, Bolivya, Ekvador). Araştırmada AKÜ değerlerinin artıp azalışına göre ülke grupları ele alınmıştır. EANIE grubu ele alınan yıllar içinde 17 sektörde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünü kaybederken 14 sektörde kazanmıştır. ASEAN grubu ise 24 sektörde AKÜ elde etmiş, 7 sektörde kaybetmiştir. EANIE ülkeler grubu genel anlamda açıklanmış karşılaştırmalı avantajını kaybederken ASEAN ve Latin Amerika ülkeleri açıklanmış karşılaştırmalı avantaj elde etmişlerdir.²²⁵

Fertö ve Hubbard (2003), Revealed Comparative Advantage and Competitiveness in Hungarian Agri-Food Sectors adlı çalışmalarında, Macaristan'ın Avrupa Birliği'ne karşı tarım ürünlerinde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımı ile rekabet gücünü ölçmeyi amaçlamaktadır. Çalışma 1992-1998 yılları arasında toplam 22 ürün grubunu ele almaktadır. Çalışmada AKÜ endeks değerlerini ülkelerin politikalarının etkilerinden korumak amacıyla OECD tarafından oluşturulan NAC (Consumer Nominal Assistance) verileri kullanılmıştır. Macaristan toplam 11 üründe karşılaştırmalı avantaja sahiptir. Bu ürünler canlı hayvanlar, et, tahıl, meyve ve sebze, şeker, içki, yağlı tohumlar, mantar ve odun, hayvansal ve bitkisel hammaddeler, hayvansal ve bitkisel yağlar. Bu ürünlerin aynı zamanda uluslararası rekabet gücüne sahip olduğu belirtilmektedir. Macaristan hayvansal üretim ve et üretiminde de açıklanmış karşılaştırmalı avantaja sahiptir. Araştırmanın sonuç kısmında Macaristan'ın Birliğe üyeliği ile pazara giriş ve çıkış fiyatlarına uyum sağlayacağı ve OTP kapsamında üreticilere verilen doğrudan gelir desteklerinden

²²⁵ Siegfried Bender, Kui-Wai Li, "The Changing Trade and Revealed Comparative Advantages of Asian and Latin American Manufacture Exports", **Economic Growth Center**, Center Discussion Paper No: 843, March 2002, ss. 2-20.

yararlanacağı ve bu sayede açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün artacağı belirtilmektedir.²²⁶

Batra ve Khan (2005), çalışma 2000 ile 2003 yılları arasını kapsamaktadır. Çin ile Hindistan'ın rekabet gücü açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük yöntemi ile sektör ve ürün bazında ölçülmüştür. Araştırmanın bulgularına göre Hindistan ihrac ettiği malların %32'sinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Hindistan'ın karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sektörler organik kimyasallar, pamuk, demir ve çelik, giyim aksesuarlarıdır. Hindistan ve Çin'in tarım endüstri ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirtilmektedir. Araştırmanın sonucuna göre 2000-2003 yılları arasında Çin ve Hindistan'ın ihracat yapısında önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir. Ancak her iki ülke de bazı sektörlerin ihracat yapılarında sınırlı da olsa değişiklik meydana gelmiştir. Her iki ülke için karşılaştırmalı üstünlük en fazla emek yoğun mallarda ortaya çıkmaktadır.²²⁷

Tablo 15: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüğü (AKÜ) Ölçen Çalışmalar

İsim	Yöntem	Ülke	Sektör	Yıllar
Şimşek, Seymen (2006)	AKÜ ₁ , AKÜ ₂ , AKÜ ₃ , AKÜ ₄ , AKÜ ₅ , AKÜ ₆ ve Brülhart B endeksi (endüstri-içi ticaret)	Türkiye, Çin, OECD ülkeleri	Emek, sermaye, hammadde, AR-GE yoğun endüstriler	1995-2002
Batra, Khan (2005)	AKÜ endeksleri	Hindistan, Çin	Tüm sektörler	2000-2003
Utkulu, Seymen (2004)	AKÜ ₂ , AKÜ ₆ , AKÜ ₇ , AKÜ ₈ , AKÜ ₃ , AKÜ ₄ , AKÜ ₅	Türkiye, AB 15	Tüm sektörler	1990-2002

²²⁶ Imre Fertö, L J Hubbard, "Revealed Comparative Advantage and Competitiveness in Hungarian Agri-Food Sectors", **The World Economy**, Vol. 26, No.2, February 2003, ss. 247-259.

²²⁷ Amita Batra, Zeba Khan, "Revealed Comparative Advantage: An Analysis for India and China", **Indian Council for Research on International Economic Relations**, Working Paper No. 168, New Delhi, 2005, ss. 47-50.

Tablo 15'in devamı

Ferman, Akküngör, Yüksel Ülkeler Türkiye (2004)	İhracat ve Bir	AKÜ ₂ endeksi ve İhracat Benzerlik endeksi	Türkiye, Çin, Hindistan	Tüm sektörler	1990-2001
Konyalı, Narin (2004)		AKÜ ₂ , İhracat Benzerlik Endeksi (ES), Ticaret Farklılık Göstergesi	Türkiye, AB15	Türk cam ve seramik sanayi	1990-2001
Yılmaz, Ergun (2003)		AKÜ, CEP, TO, ES, Uygunluk Katsayısı (CC), Ticaret Entropi Endeksi (TEI)	Türkiye, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Romanya, Polonya	Tüm sektörler	1996-2000
Kutlu (2003)		AKÜ ₂ , Net İhracat Endeksi	Türkiye, AB15	Tüm sektörler	1996-2003
Fertö, Hubbard (2003)		AKÜ ₂	AB15, Macaristan	Tarım sektörü	1992-1998
Bender, Li (2002)		AKÜ endeksi, İhracat Performansı	Asya ve Latin Amerika ülkeleri	Tüm sektörler	1981-1997
Akküngör, Barbaros, Kumral (2002)		AKÜ ₂ , Göreli İhracat Endeksi, İhracat Benzerlik Endeksi	Türkiye, AB ülkeleri	Türk yaş meyve sebze işleme sanayi	1994-1997
Bojnec (2001)		AKÜ ₂ , Grubel-Llyod endeksi	AB15, NAFTA, Asya ülkeleri, Afrika, Güney Amerika, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri	Tarım sektörü	1992-1997
Küçükahmetoğlu (2000)		AKÜ endeksleri	AB15, Türkiye	Sanayi ürünleri	1990-1999

Tablo 15'in devamı

Kaitila (1999)	AKÜ endeksleri	AB15, Macaristan, Çek Cumhuriyeti	Tüm sektörler	1997
Güran (1990)	AKÜ endeksleri	Türkiye	Tüm sektörler	1988

(Kaynak: Yazar Tarafından Derlenmiştir.)

Çalışmanın önceki kısımlarında belirtildiği üzere uluslararası rekabet gücü çeşitli yöntemlerle ölçülmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere dış ticaret göstergeleri bir ülkenin uluslararası rekabet gücünü belirleyen faktörlerden biridir. Ülkeler dış ticareti sahip oldukları karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı olarak yaparlar. Karşılaştırmalı üstünlüklerin zaman içinde gösterdiği değişim dış ticaret verileri ile açıklanabilmektedir.²²⁸ Ancak ülkelerin uluslararası alanda rekabet güçlerini belirleyen karşılaştırmalı üstünlükleri ölçmek ticaret öncesi görelî fiyatların bilinmemesi nedeni ile güçtür.²²⁹ Bu nedenle çalışmada gözlenen ticaret verilerine dayanan AKÜ endeksi kullanılmaktadır. Günümüzde AKÜ yöntemi ülkelerin açıklanmış karşılaştırmalı avantajlarını veya dezavantajlarını belirlemek amacıyla sıklıkla kullanılmaktadır.

3.2. Uygulamanın Amacı

Bu çalışma Türkiye'nin yaş meyve sebze sektörünün Avrupa Birliği'ne karşı açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünü belirleme amacını taşımaktadır. Türkiye'nin yaş meyve sebze sektörünün Birliğe karşı dünya piyasasında açıklanmış karşılaştırmalı avantaja ya da dezavantaja sahip olup olmadığının belirlenmesi hedeflenmektedir.

²²⁸ Utkulu, a.g.e., s. 3.

²²⁹ Balassa, 1965, ss. 42-44.

3.3. Uygulamanın Önemi

Türkiye'nin AB'ye karşı rekabet gücü ortaya koyan pek çok çalışma mevcuttur. Rekabet gücünü belirlemede AKÜ yaklaşımı son yıllarda sıklıkla kullanılmaktadır. Uygulamada, var olan ticaret verileri izlenerek yaş meyve sebze sektörünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü belirlenmektedir. Tarım sektöründeki diğer ürün grupları göz önüne alındığında yaş meyve ve sebzeler Türkiye'de hem üretim miktarı hem de AB'ne ihracatları açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle yaş meyve ve sebze sektörünün tek tek ürün bazında Birliğe karşı açıklanmış karşılaştırmalı avantajının hesaplanması ve ürün gruplarının belirlenmesi önem ifade etmektedir. Diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada yaş meyve ve sebzeler tek tek ele alınmakta ve değerlendirilmektedir. Yapılan çalışmalarda meyve ve sebzeler SITC Rev. 3 bazında 3 basamaklı olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada meyve ve sebzeler SITC Rev. 3 ve Rev. 4 basamaklı olarak incelenmektedir.

3.4. Uygulamada Kullanılan Yöntem

Çalışmada Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne karşı yaş meyve ve sebze sektörünün rekabet gücü açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımı ile belirlenmektedir. AKÜ yaklaşımı literatüre ilk kez Liesner (1958) tarafından kazandırılmıştır. Liesner'den sonra Balassa (1965, 1977) ve Vollrath (1991) AKÜ literatürüne katkıda bulunmuşlardır. Çalışmada Balassa (AKÜ₂) ve Vollrath'ın ölçüm yöntemleri kullanılmaktadır. Vollrath ölçüm yöntemleri çalışmada Balassa'nın devamı olarak AKÜ₆, AKÜ₇ ve AKÜ₈ olarak ele alınmaktadır.

Çalışmada Türkiye'nin AB'ye karşı yaş meyve ve sebze sektörünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü global düzeyde ele alınmaktadır. Türkiye ve Birliğin dünya ile ithalat ihracat yaptığı farz edilmektedir. Türkiye ile Birlik arasındaki ikili (bilateral) düzeyde ticaret dikkate alınmamıştır.

$$AKÜ_2 (RCA_2) = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{nj} / X_{nt}) = (X_{ij} / X_{nj}) / (X_{it} / X_{nt})$$

$$AKÜ_2 > 1 \text{ Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük / avantaj}$$

$$AKÜ_6 (RCA_6) = RTA = RXA - RMA$$

$$RXA = AKÜ_2 = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{nj} / X_{nt})$$

$$RMA = (M_{ij} / M_{it}) / (M_{nj} / M_{nt})$$

$$AKÜ_7 (RCA_7) = \ln RXA = \ln AKÜ_2 (RCA_2)$$

$$AKÜ_8 (RCA_8) = RC = \ln RXA - \ln RMA$$

$$AKÜ_6, AKÜ_7, AKÜ_8 > 0 \text{ Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük / avantaj}$$

1994-2005 yılları arasındaki TR-AB yaş meyve ve sebze sektörü ihracat ve ithalat değerleri ele alınmaktadır. Hesaplamalarda OECD tarafından oluşturulan Uluslararası Ticaret Sınıflandırması (Standard International Trade Classification-SITC) verileri kullanılmıştır. Yaş meyve sebze sektörü ürünleri SITC Rev.3 3 ve 4 basamaklı ele alınmaktadır. 1994 ile 2005 yılları arasında Türkiye ile AB arasında gerçekleşen yaş meyve ve sebze sektörü ihracat ve ithalat değerleri üzerinden hesaplanmaktadır.

3.5. Türk Yaş Meyve ve Sebze Sektörünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin Balassa ve Vollrath Yöntemleri ile Analizi

Türkiye'nin AB'ye karşı rekabet gücünü AKÜ yöntemi ile ölçen çalışmalara bakıldığında meyve ve sebzelerin yüksek düzeyde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir. Yaş meyve ve sebze sektörü neredeyse ürünlerinin tamamında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Çalışmada ele alınan 1994-2005 yıllar aralığı incelendiğinde yaş meyve sebze sektöründe açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğün giderek azaldığı görülmektedir.

En yüksek AKÜ değerine sahip ürünler

Portakal, mandalina (taze / kurutulmuş) (0571)

Greyfurt, pomelo, limon ve diğer turuncgiller (0572)

Çeşitli cevizler ve diğer kabuklu meyveler (taze / kurutulmuş) (0577)

Sebze ve sebze karışımları (geçici konserve edilmiş) (0547)

Sebzeler (pişirilmiş / dondurulmuş) (0544)

En düşük AKÜ değerine sahip ürünler

Patates (taze / soğutulmuş) (0541)

Manyot, şerbetçiotu, salep, ararot, keçi boynuzu, şeker pancarı-kamışı vs. (0548)

Muz (taze / kurutulmuş) (0572)

Elma (taze) (0573)

Patates, muz ve elma genelde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmakla birlikte bazı yıllarda dezavantaj vermektedir. Muzun bazı yıllarda ithalat değeri sıfır olduğundan ilgili yıllarda AKÜ değeri hesaplanamamaktadır.

AKÜ değeri yıllar itibarı ile çok fazla değişmeyen ürünler

İncir (taze / kurutulmuş) (0576)

Kavun, karpuz, papaya, elma, armut, ayva ve diğer meyveler (taze) (0579)

Yaş meyve sebze sektörü ürünleri aşağıda tek tek incelenmektedir:

(054) Sebzeler:

(0541) Patates genel olarak açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip, ancak yıllar içinde azalmaktadır. Bazı yıllarda açıklanmış karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir.

(0542) Baklagiller açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip, ancak yıllar içinde azalmaktadır.

(0545) Taze ve soğutulmuş sebzeler açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip, ancak yıllar içinde azalmaktadır.

(0546) Pişirilmiş ve dondurulmuş sebzeler açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.

(057) Meyveler:

(0571) Portakal, mandalin yüksek düzeyde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ürünlerdir.

(0572) Greyfurt, pomelo, limon ve diğer turunçgiller yüksek düzeyde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü olan ürünlerdir.

(0573) Muz açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir ancak bazı yıllarda dezavantaj vermektedir. Bazı yıllar için ithalat yapılmadığından AKÜ hesaplanamamıştır.

(0574) Elma açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü düşük olan ürünlerdendir. Bazı yıllarda açıklanmış karşılaştırmalı dezavantaj vermektedir.

(0575) Üzüm açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir.

(0576) İncir açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü olan bir meyve grubudur. Yıllar içinde AKÜ değerleri artıp azalsa da çok önemli bir değişim göstermemektedir.

(0577) Çeşitli cevizler ve diğer kabuklu meyvelerde yüksek derecede AKÜ değerine sahip ürünlerdir.

(0579) Kavun, karpuz, papaya, elma, armut, ayva ve diğer meyveler de açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü olan ürünlerdir. Baz alınan yıllar içinde AKÜ değerlerinde çok büyük bir değişiklik meydana gelmemiştir.

AKÜ2 ve AKÜ7 ihracat değerleri kullanılarak hesaplanırken, AKÜ6 ve AKÜ8 hesaplanırken ihracat değerleri ve ithalat değerleri birlikte ele alınmaktadır. Uygulama sonucuna göre, AKÜ2 ile AKÜ7 ve AKÜ6 ile AKÜ8 değerleri birbirleri ile orantılı sonuçlar göstermektedir.

Yaş meyve sebze sektörü Gümrük Birliği'ne dahil değildir. Ancak 1996 yılından itibaren ürünlerin AKÜ değerleri azalmaktadır. Bu azalış GB ile ortaya çıkan sanayileşme politikalarının bir sonucudur. Gümrük Birliği ile sanayi malları üzerindeki tüm kısıtlamaların kaldırılması Türkiye ile AB arasındaki sanayi malları ticaretini arttırmıştır. GB'nden önce yaş meyve ve sebze sektörünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün azalmasına yol açan bir sebep ise Türkiye'nin 1980'lerin sonunda 1990'ların başında sanayileşmeye önem vermeye başlamasıdır. Meyve ve sebze işleme sanayine verilen önem artarken yaş meyve ve sebze ihracatı azalmaya başlamıştır.

Yaş meyve sebzelerin AKÜ değerlerinde gözlenen bir başka azalış ise 2004 yılı (AB 25) ile 2005 yılında ortaya çıkmaktadır. 2004 yılında Birliğe Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri katılmıştır. Üye olan 10 MDAÜ'nin Birliğe yaş meyve sebze ihracatı oldukça fazladır. 2004 yılında birçok ürünün açıklanmış karşılaştırmalı

üstünlüğü azalmıştır. Bu durumda 10 MDA ülkesinin Birliğe üyeliği ile Türkiye'nin yaş meyve sebze sektörünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün azaldığı söylenebilir. Yapılan çalışmalar MDAÜ'nin Türkiye ile benzer ürünler üreten rakip pazarlar olduğunu ve AB için büyük bir piyasa oluşturduğunu belirtmektedir.²³⁰

Çalışmada ele alınan yıllar içerisinde ürünlerin AKÜ değerleri dalgalı bir seyir izlemiştir. Ölçüldüğü ilk yıl olan 1994'ten itibaren sürekli olarak azalıp artmıştır. 2005 yılı göz önüne alındığında ürünlerin AKÜ değerinin ilk yıla kıyasla daha düşük olduğu gözlenmektedir. Ürünlerin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük değerlerinin azalıp artışları sektörün sorunlarından kaynaklanmaktadır. Yaş meyve ve sebze sektörü kolay bozulabilir, hassas nitelikte ürünlerdir. Bununla beraber sektörde pek çok sorun mevcuttur.

Yaş meyve sebze sektörünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün yıllar içinde azalmasının bir diğer nedeni sektörün yapısı ve sorunlarıdır. Yaş meyve ve sebzeler kolay bozulabilir nitelikte ürünlerdir. Meyve ve sebze sektöründe meydana gelen dalgalanmalar rekabet gücünün azalmasına yol açmaktadır. Sektörün sahip olduğu sorunlar (hasat sonrası sorunlar, üretici ve ihracatçının örgütlenememesi, bilgi yetersizliği, finansman sıkıntısı ve nakliye sorunları), sektörde krizlerin oluşması ve çözülememesi meyve ve sebzenin ihracatını dolayısı ile sahip olduğu açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü etkilemektedir. Diğer yandan Türkiye'de etkin bir tarım politikasının uygulanmaması sektörün üretim ve ihracatını olumsuz yönde etkilemektedir. Bunlara ek olarak arazilerin miras yoluyla bölünmesi üretim alanlarını sürekli küçültmekte, bu durum da verimliliği olumsuz yönde etkilemekte, uluslararası standartlara ve tüketici tercihlerine uygun üretim yapılamaması nedeni ile, yurtdışı pazarlarda diğer ihracatçı ülkelerle rekabette zorlanmaktadır.²³¹

Üretimde gübre ve zırai ilaçların bilinçsiz kullanımı ve hormonlu üretim Türkiye'nin ihracatını olumsuz etkilemektedir. Günümüzde yurtdışı piyasalarda tüketici tercihleri organik tarım ürünlerine kaymaktadır. Ayrıca yaş meyve sebze ihracatında kullanılan deniz taşımacılığında ödenen liman ücretlerinin rakip ülkelerde uygulananların oldukça üstünde olması rekabet gücünü azaltmaktadır.

²³⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Yılmaz, a.g.e.

²³¹ Kutlu, a.g.e., s. 10.

AKÜ değerlerinde gözlenen bir diğer değişiklik ise 1999 ve 2001 yıllarını izleyen yıllarda ortaya çıkmaktadır. 1999 krizinden sonraki 2000 yılında ve 2001 krizi sonrası 2002 yılında ürünlerin AKÜ değerleri azalmıştır. Ancak bu yılları takiben 2001 ve 2003 yıllarında tekrar artmıştır. Ülkede oluşan krizlerin ihracatı ve ithalatı etkilemiş ve dolayısıyla iki yılda (2000, 2002) Türkiye'nin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü azalmıştır.

Türkiye'nin yaş meyve ve sebze ihracatının önemli bir bölümü AB ülkeleri ile gerçekleştirmekle birlikte ihracat değerleri yeteri kadar yüksek değildir. Türkiye Birliğe üye olmaması nedeni ile bazı zorluklar yaşamaktadır. AB'ye yaş meyve ve sebze ihracatında sektörün en önemli sıkıntılarından biri sebze ve meyvelerin üzerindeki zirai ilaç kalıntılarıdır. AB'nin üye ülkelere uyguladıkları maksimum ilaç kalıntı limitleri ile üçüncü ülkelere uyguladıkları kalıntı limitleri arasında farklar vardır. Bir üründe tespit edilen kalıntı miktarı eğer o ürün üye ülkeden geliyor ise insan sağlığına zararsız olarak nitelendirilirken, aynı kalıntı miktarına sahip ürün üçüncü bir ülkeden geliyor ise insan sağlığına zararlı olarak kabul edilmektedir. Bu durum Türkiye'nin rekabet gücü şansını azaltmakta ve ihracatın artış hızını olumsuz yönde etkilemektedir.²³²

Bu konuda yapılan diğer çalışmalar göz önüne alındığında çalışma yaş meyve ve sebzelerin AKÜ değerleri açısından diğer çalışmaları doğrulamaktadır. Yapılan çalışmalarda Türk yaş meyve ve sebze sektörünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirtilmektedir. Yapılan çalışmalar çalışmalarda aynı zamanda yaş meyve sebze sektörünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğün yıllar içinde azaldığına dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın bulguları yaş meyve sebze sektöründe açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğün azaldığını desteklemektedir. Bu çalışmanın diğer çalışmalardan farkı ise, meyve ve sebze sektörünü Rev.4 düzeyinde (4 basamak) inceliyor olmasıdır. Bu çalışmada ise yaş meyve ve sebzelerin alt ürün gruplarının açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri ölçülmüştür.

²³² Türkiye İhracatçılar Meclisi (2006), "AB Ülkelerine Yaş Meyve-Sebze İhracatımızda Zirai İlaç Kalıntısı Problemi", ,
Erişim: 17.07.2006, www.tim.org.tr.

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye'nin yaş meyve sebze sektörünün Avrupa Birliği'ne karşı açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünü belirlenmesi amaçlanmıştır. Türkiye'nin yaş meyve sebze sektörünün Birliğe karşı dünya piyasasında açıklanmış karşılaştırmalı avantaja ya da dezavantaja sahip olup olmadığının belirlenmesi hedeflenmiştir. Yaş meyve sebze sektörü toplam olarak değil tek tek ürün bazında ele alınmıştır. Bu bağlamda Balassa ve Vollrath'ın AKÜ yaklaşımları ve ölçüm yöntemleri kullanılmıştır.

AKÜ yaklaşımının temelinde karşılaştırmalı üstünlükler yer almaktadır. Karşılaştırmalı üstünlükler bir ülkenin diğer ülkelere göre uluslararası alanda rekabet gücünü belirlemektedir. Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde ülkelerin uluslararası rekabet güçlerini açıklayan teorik yaklaşımlar ele alınmıştır. Bunun için ilk başta rekabet edebilirlik ve rekabet gücü kavramları açıklanmaya çalışılmıştır. Rekabet gücü kavramı ulusal/uluslar arası rekabet gücü, endüstri düzeyinde rekabet gücü ve firma düzeyinde rekabet gücü olarak açıklanmıştır. Bir ülkenin uluslararası rekabet gücünü belirleyen birçok etken vardır. Bu etkenler çalışmada makro ekonomik göstergeler, dış ticaret göstergeleri ve dışa açıklık düzeyi, kamu ekonomisinin yeri, üretim faktörleri, altyapı, kalite, verimlilik, eğitim, demografik göstergeler ve ülkenin coğrafi konumu şeklinde incelenmiştir.

Ele alınan bu faktörler bir ülkenin uluslararası alanda rekabet gücünü belirlemektedir. Bu bağlamda uluslararası rekabet gücünü açıklamaya yönelik teorik yaklaşımlar ele alınmıştır. Klasik ve modern olmak üzere iki açıdan belirtilmiştir. Klasik yaklaşımlar bir ülkenin diğer bir ülkeye karşı üstünlüğünü mutlak olarak açıklamakla başlamıştır. Smith tarafından literatüre kazandırılan mutlak üstünlükler teorisi, dış ticaretin temelini oluşturmaktadır. Smith'den sonra Ricardo uluslararası rekabet gücünü oluşturmada karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımını ortaya koymuştur. Bu yaklaşımda ülkeler arasındaki üstünlüklerin mutlak değil göreceli yani karşılaştırmalı olduğu belirtilmekte, dış ticarete etkileri açıklanmaya çalışılmaktadır. Ricardo'dan sonra dış ticaret teorilerine bir katkı Hecksher ve Ohlin tarafından yapılmıştır. Teoride üretim faktörleri yoğunluğu ele alınmaktadır.

Uluslararası rekabet gücünü açıklamaya yönelik modern yaklaşımlarda Porter ve Krugman'ın kuramları açıklanmaya çalışılmıştır.

Uluslararası rekabet gücünü açıklamaya yönelik teorik yaklaşımlardan sonra uluslar arası rekabet gücünü ölçen yöntemler tek tek ele alınmıştır. Sektörel ve global olmak üzere iki şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Sektörel düzeyde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (AKÜ), net ihracat, ihracat piyasa payı ve ihracat benzerlik endeksleri ile görelî ihracat performansı, ticaret çakışması ve ticaret entropi endeksleri incelenmiştir. Global bazda ölçen yöntemlerde Uluslararası Yönetim Geliştirme Merkezi (IMD), Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından oluşturulan rekabet gücü kriterleri ile A.T. Kearney danışmanlık şirketinin belirlediği globalleşme endeks kriterleri ele alınmıştır.

Uluslararası rekabet gücünü arttırmak bir ülke için en önemli hedeflerden biridir. Bu bağlamda Türkiye de uluslararası alanda rekabet gücünü arttırmaya çalışmaktadır. Çalışmada ele alınan rekabet gücü dış ticaret verilerine göre değerlendirilen açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımına göre belirlenmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'nin AB'ye karşı rekabet gücü tarım sektöründe önemli bir yere sahip olan yaş meyve ve sebzelerin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü ile değerlendirilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye ile AB ilişkilerinin tarihsel süreci ve ikili arasındaki ticari ilişki incelenmiştir.

Türkiye ile AB ilişkileri Ankara Anlaşması ile başlamıştır. 1963 yılında kurulan ortaklık sağlayan anlaşma sonucu taraflar arasında Gümrük Birliği oluşturulmuştur. Gümrük Birliği'ne sanayi malları dahil edilirken tarım sektörü GB'nin dışında tutulmuştur. Ankara Anlaşması'nın son aşaması tam üyeliktir. GB'nden üç yıl sonra 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye aday ülke konumuna gelmiştir. Türkiye tam üyelik amacı doğrultusunda Birlik ile ilişkilerini sürdürmektedir. Adaylık sürecinde Türkiye her yıl Komisyon'un hazırladığı ilerleme raporları ile değerlendirilmektedir. 3 Ekim 2005'te taraflar müzakere süreci başlamıştır. Türkiye Birliğin 31 başlıklı müktesebatına uyumu konusunda çalışmalar sürdürülmektedir.

Türkiye AB ilişkilerinin genel boyutu incelendikten sonra ticari ilişkilere değinilmiştir. İkili arasındaki ticari ilişkiler GB öncesi ve sonrası, dış ticaretin yapısı ve sektörel dağılımı olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir. Buradan yola çıkarak GB sonucu Türkiye ile AB ticaret hacminin genişlediği ortaya çıkmaktadır. Türkiye ile AB arasındaki ticaretin sektörel dağılımına bakıldığında tarım sektörünün ihracattaki payı giderek azalsa da önemli bir yere sahiptir.

Çalışmada yaş meyve ve sebze sektörünün rekabet gücü ölçüldüğünden AB OTP ve Türkiye ilişkileri incelenmiştir. Bu bağlamda AB OTP'nın oluşumu, amaçları, finansmanı ve Birliğin reform süreci açıklanmaya çalışılmıştır. Türk tarım sektörünün yapısı, tarım politikaları ve sektörün sorunları ele alınmıştır. Yaş meyve ve sebze sektörünün yapısına ve Türkiye için önemine değinilmiştir. Yaş meyve ve sebze sektörünün sorunları belirtilmiş ve Birliğin OTP ile rekabet açısından sektör değerlendirilmeye çalışılmıştır. Birliğin üçüncü ülkelere karşı pazarını korumak amacıyla uyguladığı fiyat politikaları Türkiye'yi olumsuz etkilemektedir. Gerek üçüncü ülkelere karşı uygulanan fiyat politikaları gerek diğer ülkelere karşı Birlik üreticilerinin tercih edilmesi Türk tarım sektörünün rekabet gücünü düşürmektedir. Üye ülkeler karşısında Türkiye, Birlik pazarında dezavantajlı bir konumdadır. Özellikle 1 Mayıs 2004 itibarı ile Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin (MDAÜ) Birliğe üye olmaları Türkiye'nin fiyat rekabeti açısından durumunu zorlaştırmaktadır. Gerek adaylık sürecinde SAPARD, ISPA ve PHARE programlarından destek almaları gerek tam üyelik sonucu Birliğin OTP'na uyum sağlamaları MDAÜ'lerin rekabet gücünü arttırmaktadır. Türkiye ile MDAÜ'ler karşılaştırıldığında MDAÜ'lere adaylık sürecinde sağlanan yardım programlarının henüz Türkiye için sağlanmadığı görülmektedir. Bu da Türkiye'nin tarım sektörünün rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir.

Türkiye adaylık sürecinde OTP'na uyum sağlamaya çalışmaktadır. Tarım politikaları arasında uyumu sağlamak üzere çalışma komiteleri oluşturulmuştur. Lüksemburg Zirvesinde Türkiye için Avrupa Stratejisi belgesinde uyum konusunda yapılacaklar belirlenmiştir. Bunun dışında KOB, ilerleme raporları eşliğinde Türkiye'nin OTP'ye uyum konusunda yapması gerekenler belirtilmektedir. Türkiye KOB sonucunda Ulusal Program hazırlamış ve tarım sektörüne ilişkin değişiklikleri

bu programda açıklamıştır. Türk tarımının AB'ye uyum konusunda yaptığı en büyük değişikliklerden biri üreticilere verilen yardımlar konusunda olmuştur. Türkiye günümüzde üreticilere doğrudan gelir desteği (DGD) şeklinde yardım yapmaktadır. Gündem 2000 ile Birlik'te de DGD biçiminde üreticileri destekleme şekline geçilmiştir. Bu nedenle DGD uyum konusunda atılan büyük bir adımdır.

Türkiye'nin tarım politikası AB ile DTÖ eksenlerinde şekillenmektedir. Diğer yandan DTÖ AB'nin OTP'nı da etkilemektedir. DTÖ Tarım Anlaşması çerçevesinde tarım ürünleri serbestleştirilmektedir. DTÖ'ye üye ülkeler, tarım politikalarının koruma oranlarını azaltmakla ve ticarete zarar veren önlemlerini kaldırmakla yükümlüdür. Tarım ticaretini serbestleştirme çabaları sürdürülmektedir. Türkiye'nin tarım politikalarını etkileyen diğer bir kuruluş ise IMF'dir. Türkiye IMF çerçevesinde tarım sektöründe bazı reformlar (TRUP) uygulamaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde yaş meyve ve sebze sektörünün Birliğe karşı rekabet gücü ölçülmüştür. Sektörün rekabet gücü AKÜ yaklaşımı ile değerlendirilmiştir. AKÜ yaklaşımı çalışmanın birinci bölümünde ele alındığı üzere bir ülkenin rekabet gücünü sektörel düzeyde ele almaktadır. Gerçekleştirilen ticaret verileri üzerinden yapılan ölçüm yöntemi birçok rekabet gücü araştırmasında kullanılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin rekabet gücünü AKÜ yaklaşımı ve diğer yaklaşımlar ile ölçen çalışmalara yer verilmiştir. AKÜ yaklaşımının önemini ve dünyada kullanım sıklığını göstermek üzere, çalışmada dünya literatüründen örnekler de yer almaktadır.

Çalışmada Türk yaş meyve ve sebze sektörünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü Balassa ve Vollrath yöntemleri ile 4 basamaklı ürün düzeyinde analiz edilmiştir. Türkiye'nin AB'ye karşı rekabet gücünü AKÜ yöntemi ile ölçen çalışmalara bakıldığında meyve ve sebzelerin yüksek düzeyde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir. Yaş meyve ve sebze sektörü neredeyse ürünlerinin tamamında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Çalışmada ele alınan 1994-2005 yıllar aralığı incelendiğinde yaş meyve sebze sektöründe açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğün giderek azaldığı görülmektedir.

En yüksek AKÜ değerine sahip ürünler

Portakal, mandalina (taze / kurutulmuş) (0571)

Greyfurt, pomelo, limon ve diğer turuncgiller (0572)

Çeşitli cevizler ve diğer kabuklu meyveler (taze / kurutulmuş) (0577)

Sebze ve sebze karışımları (geçici konserve edilmiş) (0547)

Sebzeler (pişirilmiş / dondurulmuş) (0544)

En düşük AKÜ değerine sahip ürünler

Patates (taze / soğutulmuş) (0541)

Manyot, şerbetçiotu, salep, ararot, keçi boynuzu, şeker pancarı-kamışı vs. (0548)

Muz (taze / kurutulmuş) (0572)

Elma (taze) (0573)

Patates, muz ve elma genelde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmakla birlikte bazı yıllarda dezavantaj vermektedir. Muzun bazı yıllarda ithalat değeri sıfır olduğundan ilgili yıllarda AKÜ değeri hesaplanamamaktadır.

AKÜ değeri yıllar itibarı ile çok fazla değişmeyen ürünler

İncir (taze / kurutulmuş) (0576)

Kavun, karpuz, papaya, elma, armut, ayva ve diğer meyveler (taze) (0579)

Yaş meyve sebze sektörü Gümrük Birliği'ne dahil değildir. Ancak 1996 yılından itibaren ürünlerin AKÜ değerleri azalmaktadır. Bu azalış GB ile ortaya çıkan sanayileşme politikalarının bir sonucudur. Gümrük Birliği ile sanayi malları üzerindeki tüm kısıtlamaların kaldırılması Türkiye ile AB arasındaki sanayi malları ticaretini arttırmıştır. GB'nden önce yaş meyve ve sebze sektörünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün azalmasına yol açan bir sebep ise Türkiye'nin 1980'lerin sonunda 1990'ların başında sanayileşmeye önem vermeye başlamasıdır. Meyve ve sebze işleme sanayi gelişirken yaş meyve ve sebze ihracatı azalmaya başlamıştır.

Yaş meyve sebzelerin AKÜ değerlerinde gözlenen bir başka azalış ise 2004 yılı (AB 25) ile 2005 yılında ortaya çıkmaktadır. 2004 yılında Birliğe Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri katılmıştır. Üye olan 10 MDAÜ'nin Birliğe yaş meyve sebze ihracatı oldukça fazladır. 2004 yılında birçok ürünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü azalmıştır. Bu durumda 10 MDA ülkesinin Birliğe üyeliği ile Türkiye'nin yaş meyve sebze sektörünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün azaldığı söylenebilir.

Yaş meyve sebze sektörünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün yıllar içinde azalmasının bir diğer nedeni sektörün yapısı ve sorunlarıdır. Yaş meyve ve sebzeler kolay bozulabilir nitelikte ürünlerdir. Meyve ve sebze sektöründe meydana gelen dalgalanmalar rekabet gücünün azalmasına yol açmaktadır. Sektörün sahip olduğu yapısal sorunlar, sektörde krizlerin oluşması ve çözülememesi meyve ve sebzelerin ihracatını dolayısı ile sahip olduğu açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü etkilemektedir. Diğer yandan Türkiye'de etkin bir tarım politikasının uygulanmaması sektörün üretim ve ihracatını olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye'de etkin bir tarım politikası uygulanmalıdır. Beş yıllık kalkınma planları dahilinde hazırlanan Türk tarım politikası hedefleri gerçekleştirilmelidir.

Bu bağlamda Türkiye'de uygulanan tarım politikalarının etkinleştirilmesi tarım sektöründe verimliliği ve ihracatı arttıracaktır. Aynı şekilde yaş meyve ve sebze sektörünün sorunlarının çözümü ihracatlarının artmasını sağlayacaktır. İhracat artışları da beraberinde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük değerlerini yükseltecektir. Bunlara ek olarak Türkiye'yi adaylık sürecinde destekleyecek tarım politikalarının uygulanması gerekmektedir. OTP'ye uyum sürecinde tarım sektörünü destekleyecek program ve politikaların uygulanması Türk yaş meyve ve sebze sektörünün rekabet gücünü olumlu yönde etkileyecektir.

Buna ek olarak sektör ürünlerinin kalitesinin yükseltilmesi gerekmektedir. Böylece ürün ihracatı artacak, dolayısı ile sektörün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünü artacaktır. Ürünlerin kalitesinin artırılması için sektörde kullanılan araçların iyileştirilmesi gerekmektedir. Tarım ürünleri genelinde makine kullanımının maliyetleri düşürür, üretimi artırır ve ürünlerin kalitesini yükseltir.

Sektör ihracatını özellikle AB'ye karşı etkileyecek diğer önemli bir konu ise son yıllarda önemi giderek artan gıda güvenliği konusudur. Bu konuda AB'nin üçüncü ülkelere uyguladığı mevzuata uygun olarak ilaçlama yapılmalıdır. Tarım ürünleri üzerindeki ilaç kalıntıları olabildiğince minimum düzeye indirilmeli ve AB'nin kalıntı limitlerine uyulmalıdır. AB pazarında satılan ürünler incelenmekte, zehirli olduğu belirtilen ürünler geri gönderilmektedir. Bu da gerek ihracatçıların gerekse firmaların rekabet gücü şansını azaltmaktadır. Aynı şekilde incir ve kayısı gibi bazı kurutulmuş gıdalarda toksinlere rastlanmaktadır. Bu amaçla Aydın Ticaret Odası toksin laboratuvarı kurmuştur. Ancak bu toksin laboratuvarlarının yaş meyve sebze ihracatının yoğun olarak yapıldığı her bölge ya da her ilde kurulması gerekir.

Gıda güvenliğinin yanı sıra organik tarıma Türkiye'de daha fazla önem vermek gerekmektedir. Ürünlerde hormon kullanımı azaltılmalı ve organik tarım teşvik edilmelidir. Bu bağlamda sektör bilgilendirilmelidir. Sektörde çalışanlar arasında enformasyon yeterli düzeyde değildir. Gerek sektör çalışanları-üreticiler arasında gerekse üretici ve tüketiciler arasında koordinasyon sağlanmalıdır. Bu durumda sektör çalışanlarının eğitimi ön plana çıkmaktadır. Tarım kesiminde çalışan nüfusun yeterli eğitim, bilgi ve beceriye sahip olmaması, tarım işletmelerinin genelde küçük aile işletmeleri olması tarım ürünlerinin kalitesini ve ihracatını azaltmaktadır. Bu nedenle tarım kesiminde çalışanların eğitiminin ve niteliğinin artırılması çok önemli bir zorunluluktur.

Sektör ihracatını arttırmada ve genel olarak tarım sektöründe önem verilmesi gereken bir diğer konusu ise e-tarım uygulamalarıdır. Teknolojinin gelişimi ile birlikte internet kullanımı iş ve günlük hayatın bir parçası durumuna gelmiştir. Türkiye'nin de buna ayak uydurup e-tarım uygulamalarına önem vermesi gerekmektedir. Bu bağlamda yine sektör çalışanlarının eğitimi ve gerekli altyapının oluşturulması gereklidir.

Bunlara ek olarak kalite belgelerinin sağlanması ihracatı arttıracaktır. Yine aynı şekilde AB'nin getirdiği standartlara uymak gerekmektedir.

Günümüzde sektör ihracatının artırılması için gerekli diğer unsur ise pazarlamadır. Ambalajlama, paketleme ve marka Türk firmaların dış pazarlarda

tercih edilmelerini arttıracaktır. Bu bağlamda ihracatçılar bilgilendirilmeli ve teşvik edilmelidir. Gerçekten de günümüzde dünya tarım ürünleri ticaretinde etkin bir pazarlama istemi oldukça önemlidir. Bu bağlamda, kalite sistemlerinin yaygınlaştırılması, teknolojik çeşitliliği olan pazarlama araçlarının kullanılması gerekmektedir. Türkiye'nin AB OTP'ye uyum sürecinde standardizasyon, ambalajlama, etiketleme, kalite yönetimi gibi konulara daha fazla önem vermesi gerekmektedir. Diğer yandan yurt içi ve yurt dışı rekabette avantaj sağlamak için, firmalar, ilgili bakanlıklar, üniversiteler ve meslek odaları arasında işbirliği güçlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

AB Bilinci Serisi , **Şu AB Neyin Nesi ?**, AB – Türkiye İşbirliği Derneği, İstanbul, 2002.

Bahar, Ozan., Kozak, Metin., **Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Turizm ve Rekabet Edilebilirlik**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2005.

Boz, İsmet., **Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası, Avrupa Birliği Ortak Politikaları ve Türkiye**, (Ed. Muhsin Kar, Harun Arıkan), Beta Yayınları, İstanbul, 2003.

Canbolat, S. İbrahim., **Avrupa Birliği ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkiler, Uluslarüstü Bir Sistemin Tarihsel, Teorik, Kurumsal, Jeopolitik Analizi**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.

Çiftçi, Hakkı., **İktisadi Gelişme Uluslararası Rekabet ve Ulusal Kurumlar Dinamiği**, Seçkin Kitabevi, Ankara, 2004.

Demir, İbrahim., **Türkiye Beyaz Eşya Sanayinin Rekabet Gücü ve Geleceği**, Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Sanayi Dairesi Bakanlığı Uzmanlık Tezi, DPT Yayın No: 2571, Ankara, 2001

De Bono, Edward., **Rekabet Üstü** (çev. Özel), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.

Derviş, Kemal., Gros, Daniel., Emerson, Michael., Ülgen, Sinan., **Çağdaş Türkiye'nin Avrupa Dönüşümü**, Doğan Kitap, İstanbul, 2004.

Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Ankara, 1999.

Dinler, Zeynel., **Tarım Ekonomisi**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000.

Dominick, Salvatore., **International Economics**, Wiley International, New Jersey, 2004

Drucker, Peter F., **Gelecek İçin Yönetim** (çev. Üçcan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2000.

Dulupçu, Murat Ali, **Küresel Rekabet Gücü (Türkiye Üzerine Bir Uygulama)**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.

Dura, Cihan., Atik, Hayriye., **Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.

Ekeman, Ebru., **21. Yüzyılın Eşliğinde Avrupa Birliği'nde Ortak Tarım Politikası**, İKV Yayınları, İstanbul, 2000.

Ertürk, Emin., **Uluslararası İktisat**, Ekin Kitabevi, Bursa, 1996.

Gönlübol, Mehmet., **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

Gümrükçü, Harun., **Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Unutulan Yönleri-Dünü ve Bugünü**, Avrupa Türkiye Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2002.

Günuğur, Haluk., “Türkiye-AB İlişkileri Tarihiçesi”, **Avrupa Birliği El Kitabı**, TCMB Yayını, Ankara, 1995.

Güran, Nevzat., Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Rekabet Gücü, DPT, Yayın No: 2231-AETB, Avrupa Topluluğu ile İlişkilerin Başkanlığı, Eylül 1990.

Güran, Nevzat., **Türkiye-Avrupa Topluluğu İlişkileri**, DPT Yayın, Ankara, 1990.

Gökdemir, Bülent., **Tarımda Piyasa Reformu Türk Tarımı Özelinde Tarım ve Rekabet Politikası İlişkisi**, Rekabet Kurumu, Yayın No: 0143, Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezi, Ankara, 2004.

Gökdere, Ahmet., **Avrupa Topluluğu ve Türkiye ile İlişkileri**, Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Araştırma Dizisi, No. 2, Ankara, 1991.

Gümrükçü, Harun., **Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Unutulan Yönleri-Dünü ve Bugünü**, Avrupa Türkiye Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2002.

Hitiris, Teo., **European Union Economics**, Prentice Hall, Great Britain, 1998.

İnceci, Barbaros., **Topluluk Ortak Tarım Politikası'nda Reform**, İKV Yayınları, İstanbul, 1990.

Kaçar, Bayram., **Türkiye – AB Gümrük Birliği, Avrupa Birliği ve Türkiye**, Ezgi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003.

Karlık, Rıdvan., **Türkiye ve Avrupa Birliği**, Beta Yayınları, İstanbul, 2003.

Karlık, Rıdvan., **Uluslararası Ekonomi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2002.

Kazgan, Gülten., **Tarım ve Gelişme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

Kılıç, Ramazan., **Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği, Ekonomik Entegrasyon Teorisi Gümrük Birlikleri Teorisi**, Siyasal Kitabevi, 2002.

Kotler, Philip., Jatusripitak, Somkid., Maesincee, Suvit., **Ulusların Pazarlanması: Ulusal Refahı Oluşturmada Stratejik Bir Yaklaşım**, (çev. Buğdaycı) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şefik Matbaası, İstanbul, 2000.

Kozak, Bahar., Kozak, Metin., **Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Turizm ve Rekabet Edilebilirlik**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2005.

Krugman, Paul., Obstfeld, Maurice., **International Economics Theory and Policy**, Addison-Wesley, United States, 2000.

Özel, Mustafa., **Küresel Rekabet**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998

Özen, Çınar., **Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Süreci Üzerine Etkileri**, Ceylan Kitabevi, İzmir, 2002.

Özguven, Ali., **Ortak Pazar Tarım Politikası ve Türkiye**, Bursa Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1982.

Paksoy, H. Mustafa., **Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinin Gelişimi, Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Politikaların Uyumlaştırılması**, İstanbul, 2003.

Öztürk, Nazım., **Dış Ticaret Kuram, Politika, Uygulama**, Roma Yayınları, Ankara, 2005.

Porter, Michael E., **Rekabet Stratejisi**, (çev. Ulubilgen), Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Porter, Michael E., **The Competitive Advantage of Nations**, The Free Press, New York, 1990

Sanlı, Kerem Can, **Rekabetin Korunması Hakkındaki Kanun'da Öngörülen Yasaklayıcı Hükümler ve Bu Hükümlere Aykırı Sözleşme ve Teşebbüs Birliği Kararlarının Geçersizliği**, Rekabet Kurumu Lisansüstü Tez Serisi No: 3, Başak Matbaacılık, Ankara, Ekim 2000.

Seyidoğlu, Halil., **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, Güzem Yayınları, İstanbul, 2001.

Shone, Ronald., **Open Economy: Macro Economics Theory**, Cambridge, 1989.

Smith, Adam., **Ulusların Zenginliği 1**, (çev. Saltoğlu), Palme Yayıncılık, Ankara, 2006.

Tekelioğlu, Yavuz., Çimen, Aktan Zeynep., **Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası**, Avrupa Birliği ve Türkiye, (ed. Şükrü Erdem, Sibel M. Aykın), Ezgi Kitabevi, Antalya, 2003.

Temel, Adil., Tanrıkulu, Kenan., Yener, Nihal., Yalçın, Cihan., **Türk Ekonomisinin Rekabet Gücündeki Gelişmeler**, DPT, Ankara, 1995.

TİSK (Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu) Yayınları, **Türkiye'nin Rekabet Gücü (AB Ülkeleri, Japonya ve ABD Karşılaştırmalı)**, Araştırma Dizisi: 15, Yayın No: 152, Ankara, 1996.

TOBB, **Avrupa Birliği ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği AB Müdürlüğü, Ankara, 2002.

Türkkan, Erdal., **Rekabet Teorisi ve Endüstri İktisadı**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2001.

Ülger, K. İrfan., **Avrupa Birliği El Kitabı (Kavramlar-Kurumlar-Kişiler)**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003.

Togan, Sübidey., **1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberizasyonu**, Türk Eximbank Araştırma Dizisi, No:1, 1990.

TÜSİAD Yayınları, **Rekabet Stratejileri ve Türk Sanayisi**, Yayın No: T/2002-07/322, 2002.

Utkulu, Utku, **Türkiye'nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler**, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2005.

MAKALELER

Aiginger, Karl., "A Framework for Evaluating the Dynamic Competitiveness of Countries", **Structural Change and Economic Dynamics**, Vol. 9, 1998.

Akgüngör, S., Barbaros, F., Kumral, N., "Competitiveness of the Turkish Fruit and Vegetable Processing Industry in the EU Market". **Russian and East European Finance and Trade**, Vol. 38, May-June 2002.

Aktan, H. Okan., Baysan, Tercan., Türk Ekonomisi'nin Dünya Ekonomisine Entegrasyonu: Liberasyon, Karşılaştırmalı Üstünlük ve Optimum Politikalar, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt:12, Sayı:1-2, 1984.

Altay, Oğuzhan., Gacaner, Aydanur., "Türkiye'nin Rekabet Dinamikleri: Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü Rekabet Gücünün Karşılaştırmalı Analizi", **VII. ODTÜ Uluslararası Ekonomi Konferansı**, Ankara, 2003

Aydoğuş, İsmail., İnkaya, Ahmet., Dünya Ticaret Örgütü ve Tarım Politikaları, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:3, Sayı: 6, 2001.

Aytüre, Selma., AB Tarım Müktesebatına Uyum Konusunda Yürütülen Çalışmalar, **Küreselleşme ve Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Türk Tarım Politikaları Sempozyumu**, Gaziantep, 26-28 Haziran 2003.

Balassa, Bela., “Revealed Comparative Advantage Revisited: An Analysis of Relative Export Shares of the Industrial Countries 1953-71”, **The Manchester School of Economics and Social Studies**, Vol. 45, No.4, December 1977.

Balassa, Bela., “Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage”, **The Manchester School of Economic and Social Studies**, Vol. 33, May 1965.

Ballance, H. R., Helmut, F., Murray, T., “Consistency Tests of Alternative Measures of Comparative Advantage”. **The Review of Economic and Statistics**, Vol. 69, No.1, 1987.

Batra, Amita., Khan, Zeba., Revealed Comparative Advantage: An Analysis for India and China, **Indian Council for Research on International Economic Relations, Working Paper**, No. 168, 2005.

Bender, Siegfried., Li, Kui-Wai., The Changing Trade and Revealed Comparative Advantages of Asian and Latin American Manufacture Exports, **Economic Growth Center**, Center Discussion Paper No: 843, March 2002.

Bojnec, Stefan., Trade and Revealed Comparative Advantage Measures (Regional and Central and East European Agricultural Trade), **Eastern European Economics**, Vol. 29 / 1, March-April 2001.

Carayannis E., Sagi, J., “New and Old Economy: Insights on Competitiveness in the Global IT Industry”, **Technovation**, Vol. 21, 2000.

Çakmak, H. Erol., Structural Change and Market Opening in Turkish Agriculture, Centre for European Policy Studies, **EU-Working Papers**, No:10, September 2004.

Çivi, Emin., “Rekabet Gücü: Literatür Araştırması, **Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Sayı: 2, Cilt: 8, 2001.

Demirci, N. Vatansever., “Türkiye ile Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Sınai Ürünleri Endüstri-içi Ticareti”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı: 107, 2004..

Ertuğrul, Cemil., AB’nin Dönüşümü ve Gümrük Birliği, **Küreselleşme ve Türkiye Tarımı Sempozyumu**, 7-8 Ocak 2000, Ankara.

Ertuğrul, Cemil., “Türk Tarımının OTP’ye Uyumunun Olası Ekonomik Etkileri, AB Genişleme Sürecinde Türkiye “, **Tarimsal ve Kırsal Politikalar, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası**, 7-8 Ocak 2003, Ankara.

Ferman, Murat., Akgüngör, Sedef., Yüksel, Hakan., Türkiye'nin İhracat Rekabet Gücü ve Sürdürülebilirliği: Avrupa Birliği Pazarında Rakip Ülkeler ve Türkiye Açısından Bir Karşılaştırma, **Türkiye İktisat Kongresi**, İzmir, 5-9 Mayıs 2004.

Fertö, Imre., Hubbard, L. J., Revealed Comparative Advantage and Competitiveness in Hungarian Agri-Food Sectors, **The World Economy**, Vol. 26, No. 2, 2003.

Gökcal, İsmail., "Teknoloji Transferi: Türkiye İçin Bir Model Denemesi", **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı:7, 1997.

Güder, Gökhan., Tarım Alanında Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği' nin Türk Tarım Sektörüne Etkileri, **Küreselleşme ve AB ile Bütünleşme Sürecinde Türk Tarım Politikaları Sempozyumu**, Gaziantep, 26-28 Haziran 2003.

Hartler, Christina., Laird, Sam., "The EU Model and Turkey – A Case For Thanksgiving ?", World Trade Organization, **WTO Staff Working Paper**, TRPD-99-01, 1999.

Hatsopoulos, G., Krugman, Paul, Summers, L., "US Competitiveness: Beyond the Trade Deficit", **Science**, Vol. 241, July,

Heidensohn K., Hibbert, E. P., "A Sectoral Analysis of Europe's International Competitiveness", **Competitiveness Review**, Vol. 7, No. 2, 1997.

Hinloopen, Jeroen., Van Marrewijk, Charles., "Dynamics of Chinese Comparative Advantage", **Tinbergen Institute Discussion Paper**, Vol. 034, No. 2, 2004.

Hinloopen, Jeroen.,Van Marrewijk, Charles., "On the Empirical Distribution of the Balassa Index", **Weltwirtschaftliches Archiv**, Vol. 137, 2001.

İpekgil, Özlem D., "Kalite Uygulamalarının İşletmelerin Rekabet Gücü Üzerine Etkisi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2000.

Kaitila, Ville., Trade and Revealed Comparative Advantage: Hungary, the Czech Republic, and the European Union, **BOFIT Discussion Papers**, No: 8, 1999.

Kannapiran, Chinna A., Fleming, Euan M., "Competitiveness and Comparative Advantage of Tree Crop Smallholdings in Papua New Guinea", **Working Paper Series in Agricultural and Resource Economics**, No. 99-10, 1999.

Karlık, Rıdvan., Tonus, Özgür., Avrupa Birliği'nin Genişleme Perspektifinde Türkiye'nin Yeri, Üyelik Perspektifinde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, **Türkiye İktisat Kongresi**, İzmir, 2004.

Konyalı, Gonca., Emirhan, Pınar N., "Türk Cam Sanayi ve Seramik Sanayinin Avrupa Birliği Piyasasındaki Ticaret Yapısı ve İhracat Performansı", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 2, Cilt: 27/40, 2004.

Krugman, Paul., “Competitiveness: A Dangerous Obsession”, **Foreign Affairs**, Vol. 73, No. 2, 1994.

Kum, Hakan., “Rekabet Gücünü Belirleyen Faktörler: Yeni Yaklaşımlar”, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:14, 1999.

Kutlu, Rasim., “Türkiye Ekonomisinin AB Ülkeleri Karşısındaki Rekabet Gücü”, **Gümrük Müsteşarlığı**, Ankara, 2003.

Küçükahmetoğlu, Osman., Türkiye –AB Gümrük Birliği’nin İktisadi Etkileri, **İktisat Dergisi**, No: 408, Aralık 2000.

Liesner, H., H., “The European Common Market and British Industry”, **The Economic Journal**, Vol. 68, June 1958.

Öztürk, Fahriye., Narin, Müslüme., Türk Tarım Politikaları ve Doğrudan Gelir Desteği, **Türkiye İktisat Kongresi**, İzmir, 2004.

Seymen, Dilek., Şimşek, Nevzat., “Türkiye ile Çin’in OECD Pazarında Rekabet Gücü Karşılaştırması”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı: 244, 2006.

Şahinöz, Ahmet., AB ve Türkiye Tarım Politikalarında Değişim Eğilimleri, AB Genişleme Sürecinde Türkiye, **Tarımsal ve Kırsal Politikalar, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası**, Ankara, 8-9 Ocak 2003.

Tan, Sibel., Dellal, İlker., Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası, **Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü T.E.A.E. Bakış**, Sayı:2, Mart, 2003.

Tansu, Önder., “Türkiye’nin Rekabet Gücünü Arttırmada Teşvik Politikaları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2003.

Ulusoy, Sadi., “ AB’ne Adaylık Sürecinde AB ve Türkiye Tarım Politikaları: Öncelikler-Farklılıklar-Çelişkiler, AB Genişleme Sürecinde Türkiye “ **Tarımsal ve Kırsal Politikalar, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası**, Ankara, 8-9 Ocak 2003.

Utkulu, Utku., Seymen, Dilek., “Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey vis-a-vis the EU/15”, **European Trade Study Group 6th Annual Conference**, Nottingham, September 2004.

Uysal, Doğan., “Teknolojik Gelişim ve Global Rekabet Üzerine Etkisi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 6, 2000.

Vollrath, T. L., “A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage”, **Weltwirtschaftliches Archiv**, Vol.130, 1991

Wes Harrison, R., Lynn Kenndey, P., “A Neoclassical Economic and Strategic Management Approach to Evaluating Global Agribusiness Competitiveness”, **Competitiveness Review**, Vol. 7, 1997.

Alexander J. Yeats, “On the Appropriate Interpretation of the Revealed Comparative Advantage Index: Implications of a Methodology Based on Industry Sector Analysis”, **Weltwirtschaftliches Archiv**, Vol. 121, 1985.

Yılmaz, Bahri., Ergun Jürgen, Selim., “The Foreign Trade Pattern and Foreign Trade Specialization of Candidates of the European Union”, **Ezoneplus Working Paper**, No.19, September 2003.

Yılmaz, Bahri., “Turkey’s Competitiveness in the European Union; A Comparison with Greece, Portugal, Spain and the EU/12/15”, **Russian and East European Finance and Trade**, No. 38, February 2002.

DİĞER KAYNAKLAR

Akıncı, Ateş, “Rekabetin Yatay Kısıtlanması”, Rekabet Kurumu Lisansüstü Tez Serisi, No: 5, Başak Matbaacılık, Ankara, Temmuz 2000.

Aktan, Coşkun Can., “Türkiye Dünya’nın Neresinde”, **Ege Genç İşadamları Derneği (EGİAD) Yıllık Rapor**, 1998

DPT, **Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2000.

Dünya Bankası, **Turkey-Agricultural Reform Implementation Project**, Rapor No. PID9405, 2000.

Erkan, Canan., “Avrupa Topluluğu Karşısında Türk Sanayinin Rekabet Politikası”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üni. Sos. Bil. Enstitüsü, İzmir, 1992.

İKV, Türkiye - AB İlişkilerinin Gümrük Birliği Çerçevesinde Gelişimi Hakkında Komisyon Raporu, Mart 1998.

Şimşek, Nevzat., “Endüstri-içi Dış Ticaret: Türkiye’nin Endüstri-içi Dış Ticaretin Analizi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2005.

Tansu, Önder., “Türkiye’nin Rekabet Gücünü Arttırmada Teşvik Politikaları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2003.

İnternet Kaynakları

“AB-Türkiye Ortaklık İlişkileri”,

Erişim: 03.03.2006, <http://www.turkab.net/gb/wtabgb.htm>.

“AB’ye Yeni Üye Olan 10 Ülke ve Yaş Meyve Sebze İhracatları”,

Erişim: 03.05.2006, www.aib.org.tr/proje/abyeniuyeler.pdf.

Aktan, C. C., Dileyici, D., Özkıvrak, Ö., “Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri”,

Erişim: 22. 02. 2006, www.canaktan.org/ekonomi/yeni-avrupa/turkiye-iliskiler.htm.

A. T. Kearney, “A. T. Kearney / Foreign Policy Globalization Index” (2001),

Erişim: 04.04.2006, www.atkearney.com.

A. T. Kearney, “Globalization Report 2005”,

Erişim: 09.04.2006, www.atkearney.com/shared_res/pdf/2005G-index.pdf.

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği,

Erişim: 16.03.2006, www.deltur.cec.eu.int/abrefah.rtf.,

Erişim: 16.05.2006, www.deltur.cec.eu.int/i-gumruk-gbk.html.,

Erişim: 22.02.2006, www.deltur.cec.eu.int/g-duzenlirapor-1.html.,

Erişim: 22.02.2006, www.eureptr.org.tr/bilginotlari/bilginotu02.html.,

Erişim: 20.02.2006, www.deltur.cec.eu.int/abtarım.rtf.

Avrupa Bilgi Merkezi,

Erişim: 10.04.2006, www.abankara.gov.tr/ab/001f-a-tas-terc1.html.

Çoban, O., Çoban, S. (2001), *Globalleşme İndeksiyle Türkiye'nin Rekabet Gücünün Ölçülmesi: AB Ülkeleriyle Bir Karşılaştırma 1970-2001*,

Erişim: , <http://www.manas.kg/pdf/abdpdf10/Makaleler/14.pdf>.

De Benedicts, L., Tamberi, M. (2001), “A Note on the Balassa Index of Revealed Comparative Advantage”,

Erişim: 22.02.2006, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=289602.

DPT,

“VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı”,

Erişim: 06.05.2006, <http://ekutup.dpt.gov.tr/gida/oik648.pdf>.

“Türkiye'nin AB'ye Üyeliğinin Muhtemel Etkileri”,

Erişim: 11.10.2005, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/uyelik/etki/olasi.pdf>.

“Tarım Stratejisi 2006-2010”,

Erişim: 10.04.2006, <http://www.mevzuat.dpt.gov.tr/ypk/2004/92.pdf>.

“Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerindeki Gelişmeler ve AB ile Dış Ticaretimiz”,
Erişim: 13.04.2006,
www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/AB%20yazi.htm.

“Gümrük Birliği Ertesinde Gerçekleştirilen Uyum Çalışmaları”,
Erişim: 17.05.2006,
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/TABgb/gbertesindeuyumcalismalari.htm>.

“Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları”,
Erişim: 31.05.2006, <http://www.foreigntrade.gov.tr/AB/STA/sta.htm>.

“Türkiye’de Yaş Meyve Sebze Sektörünün Sorunları”,
Erişim: 11.10.2005, www.foreigntrade.gov.tr/IHR/sector/yas%20meyve.htm.

“AB Tarım Politikasına Uyum”,
Erişim: 02.05.2006, www.dtm.gov.tr/ab/abtarim/abtarim.htm.

DTM,

“Yaş Meyve Sebze Sektörü”,
Erişim: 27.09.2005, <http://www.dtm.gov.tr/IHR/sector/yas%20meyve.htm>.,

“Ortak Tarım Politikası”,
Erişim Tarihi: 19.05.2006, www.dtm.gov.tr/ab/AB%20Sayfasi/ortktar.htm.,

Erişim: 22.02.2006, www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/ankara.htm.

Gorton, M., Davidova, S. (2001), “The International Competitiveness of CEEC Agriculture”,
Erişim: 01.12.2005, www.staff.ncl.ac.uk/matthew.gorton/basees2001.pdf.

İKV,

“Tarım”,
Erişim: 01.06.2006, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/tarim.pdf>.,

Erişim: 22.02.2006, www.ikv.org.tr/gumrukbirligi.php.,

Erişim: 10.01.2006, www.ikv.org.tr/adayliksureci.php.,

Erişim:04.04.2006, http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_rapor03_1.html.,

“İKV Bülteni 1 – 15 Kasım 2005”,
Erişim: 15.02.2006, www.ikv.org.tr/ids/4b2bc930.pdf.,

Erişim: 10.05.2006, www.ikv.org.tr/pdfs/a6b748af.pdf.,

“Katılım Müzakereleri”,
Erişim: 20.02.2006, www.ikv.org.tr/katilimmuzakereleri.php,

“Ortak Tarım Politikasına Neden İhtiyaç Duyuldu?”,
Erişim: 14.11.2005, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/0b08abbf.pdf>.

Musik, G. A., Murillo, D. R.. (2001), “On the Concept of Competitiveness”,
Erişim: 17.11.2005, http://cec.itam.mx/htm/Working%20papers/DTEC-04-01_eng.pdf.

Murphy, K. X., “Agribusiness Sector Competitiveness: Implementing the Right Initiatives”,
Erişim: 24.01.2006,
[http://wbln0018.worldbank.org/essd/essd.nsf/a235c63e6d2292758525686600709883/37343b58a4cf229c852568ae0012cbff/\\$FILE/Agsector_Comp.pdf](http://wbln0018.worldbank.org/essd/essd.nsf/a235c63e6d2292758525686600709883/37343b58a4cf229c852568ae0012cbff/$FILE/Agsector_Comp.pdf).

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Avrupa Birliği Ofisi,

Erişim: 11.02.2006, www.abofisi.metu.edu.tr/ab_uzerine.htm.,

Erişim: 29.11.2005, www.abofisi.metu.edu.tr/gumruk_birligi.htm.

Randolph, J.(2006), G-Index “Globalisation Measured”,
Erişim: 31.03.2006, www.worldmarketsanalysis.com/pdf/g_indexreport.pdf.

TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, “Yaş Meyve Sebze Ticaretinde Neler Oluyor?”,
Erişim: 31.10.2005, <http://www.zmo.org.tr/odamiz/odagorusleri.php?kod=373>.

Uyar, S. (2004), “Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”,
Erişim: 17.11.2004, www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2001/gumruk.htm.

World Competitiveness Center, “World Competitiveness Report” (2006)
Erişim: 09.05.2006, <http://www01.imd.ch/wcc/criteria/>.

World Trade Organization, “The Agriculture Agreement: New Rules and Commitments”,

Erişim: 17.04.2004, www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm3_e.htm.

Ziraatçiler Derneği, “Yaş Meyve Sebze Raporu 2006”,
Erişim Tarihi: 26.05.2006,
<http://www.ziraatcilerdernegi.org.tr/modules.php?name=News&file=article&sid=29>.

Ziraat Mühendisleri Odası, “Yaş Sebze ve Meyve Ticaretinde Neler Oluyor?”,
Erişim: 24.04.2006, <http://www.zmo.org.tr/odamiz/bizden.php?kod=373>

EKLER

EK 1: IMD'nin 2005-2006 Yılı Dünya Rekabet Gücü Sıralaması

Ülke	2006	2005
ABD	1	1
Hong Kong	2	2
Singapur	3	3
İzlanda	4	4
Danimarka	5	7
Avusturalya	6	9
Kanada	7	5
İsviçre	8	8
Lüksemburg	9	10
Finlandiya	10	6
İrlanda	11	12
Norveç	12	15
Avusturya	13	17
İsveç	14	14
Hollanda	15	13
Bavyera	16	18
Japonya	17	21
Tayvan	18	11
Çin	19	31
Estonya	20	26
İngiltere	21	22
Yeni Zelanda	22	16
Malezya	23	28
Şili	24	19
İsrail	25	25
Almanya	26	23
Belçika	27	24
Fransa1*	28	33

Hindistan	29	39
İskoçya	30	35
Çek Cumhuriyeti	31	36
Tayland	32	27
Zhejiang*	33	20
Katalunya	34	32
Fransa2*	35	30
İspanya	36	38
Mahatashtra*	37	42
Kore	38	29
Slovakya	39	40
Kolombiya	40	47
Macaristan	41	37
Yunanistan	42	50
Portekiz	43	45
Güney Afrika	44	46
Slovenya	45	52
Ürdün	46	44
Bulgaristan	47	
Sao Paulo	48	43
Filipinler	49	49
Lombardy*	50	41
Türkiye	51	48
Brezilya	52	51
Meksika	53	56
Rusya	54	54
Arjantin	55	58
İtalya	56	53
Romanya	57	55
Polonya	58	57
Hırvatistan	59	

EK 2: WEF'in 2004-2005 Yılları Rekabet Gücü Sıralaması

Ülke	2005	2004
Finladiya	1	1
ABD	2	2
İsveç	3	3
Danimarka	4	5
Tayvan	5	4
Singapur	6	7
İzlanda	7	10
İsviçre	8	8
Norveç	9	6
Avusturalya	10	14
Hollanda	11	12
Japonya	12	9
İngiltere	13	11
Kanada	14	15
Almanya	15	13
Yeni Zelanda	16	18
Kore	17	29
Birleşik Arap Emirlikleri	18	16
Katar	19	—
Estonya	20	20
Avusturya	21	17
Portekiz	22	24
Şili	23	22
Malezya	24	31
Lüksemburg	25	26
İrlanda	26	30
İsrail	27	19

Hong Kong	28	21
İspanya	29	23
Fransa	30	27
Belçika	31	25
Slovenya	32	33
Kuveyt	33	—
Kıbrıs	34	38
Malta	35	32
Tayland	36	34
Bahreyn	37	28
Çek Cumhuriyeti	38	40
Macaristan	39	39
Tunus	40	42
Slovakya	41	43
Güney Afrika	42	41
Litvanya	43	36
Letonya	44	44
Ürdün	45	35
Yunanistan	46	37
İtalya	47	47
Bostwana*	48	45
Çin	49	46
Hindistan	50	55
Polonya	51	60
Mauritius*	52	49
Mısır	53	62
Uruguay	54	54
Meksika	55	48
El Salvador	56	53
Kolombiya	57	64
Bulgaristan	58	59

Gana	59	68
Trinidad ve Tobakko	60	51
Kazakistan	61	—
Hırvatistan	62	61
Nambiya	63	52
Kosta Riko	64	50
Brezilya	65	57
Türkiye	66	66
Romanya	67	63

EK 3 TÜRKİYE- AB YAŞ SEBZE MEYVE SEKTÖRÜ RCA-2 (RXA) SONUÇLARI
RCA-2= RXA =(Xij/Xnj) / (Xit/ Xnt) >1 olmalı

		1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004*	2004**	2005**
SitcR3 3	SitcR3 4													
054	0541	218,2082	188,9665	14,30463	1,84646	1,799563	2,554273	0,773337	77,39813	2,033078	11,82665	32,1844	18,66522	0,344502
	0542	5201,256	2038,598	2413,886	1393,111	708,7782	649,4741	841,1056	1488,747	755,0257	1113,426	1811,363	519,5416	498,8676
	0544	#SAYI/0!	#SAYI/0!	4768,508	#SAYI/0!	53608,03	589886,3	#SAYI/0!	#SAYI/0!	18530,42	56258,63	129526,2	85140,95	53586,33
	0545	51893,33	417108,6	14070,1	2017,61	3267,231	21567,11	11255,95	26146,93	23193,04	9222,58	24390,03	14363,1	2453084
	0546	4753,737	4858,599	2079,664	5007,209	4097,286	3820,586	5005,911	11010,87	3286,709	6399,405	1888,451	569,4499	610,6846
	0547	23829,93	2753,195	3587,102	7777,599	1591,017	2176,089	1252,655	1649,366	1605,517	3142,052	1272,178	719,6538	1032,397
	0548	152,6769	200,6894	177,5795	308,2469	154,7733	142,0471	135,052	239,6899	98,93473	107,6559	139,6861	78,90682	98,1833
Toplam		917,2717	950,7728	526,6673	631,1832	376,751	230,1729	416,1994	1241,157	344,3511	481,9286	669,582	337,182	375,6403
057	0571	242518,5	#SAYI/0!	318544,9	2730832	#SAYI/0!	342769,9	#SAYI/0!	471360,6	45115,04	91045,98	#SAYI/0!	#SAYI/0!	59136,94
	0572	863065,2	3790869	60800,91	9908,704	179417,4	78780,54	#SAYI/0!	185051,2	45290,64	15129,77	95953,22	80884,11	40816
	0573	#SAYI/0!	0	15,7147	113,5747	0	0,741283	0	#SAYI/0!	#SAYI/0!		#SAYI/0!	#SAYI/0!	0,707975
	0574	#SAYI/0!	2906,851	734,8135	425,8484	26,88656	0,225745	0,026515	44,27999	2,087981	21,14721	18,77038	10,60221	2825,264
	0575	232405,3	235971,4	4188,829	6472,752	4334,31	3349,225	5525,331	5300,701	4540,658	2535,07	4824,721	2790,474	962,9021
	0576	#SAYI/0!	#SAYI/0!	2661,895	14229,86	2033,417	1836,379	1051,668	1136,317	1190,237	1279,145	2307,134	1289,06	2016,46
	0577	188661,9	213404,8	19835,14	29634,44	13828,38	14386,14	5673,687	11497,7	1749,555	3986,796	4636,831	2569,289	1792,294
	0579	2411,095	2668,22	1418,845	2544,474	1834,771	1667,446	1842,2	2816,587	3497,301	2934,961	3020,725	1750,916	1960,725
Toplam		24356,26	25012,23	5216,776	9956,496	5083,565	3060,275	3089,914	4696,253	2198,13	2760,726	3960,192	2271,282	1300,734
TOPLAM		5015,746	5444,994	2109,611	3565,774	2158,071	1293,999	1707,04	3499,454	1225,915	1539,201	2342,227	1269,736	6283,094

EK 4 TÜRKİYE- AB YAŞ MEYVE SEBZE SEKTÖRÜ RCA-6 SONUÇLARI
RCA-6= RTA= RXA-RMA=RCA 2-RMA > 0 olmalı RMA= (Mij / Mnj) / (Mit / Mnt)

		1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004*	2004**	2005**
SitcR3 3	SitcR3 4													
054	0541	214,3297	185,63	-22,7828	-240,368	-268,701	-214,026	-640,033	70,26988	-200,794	-16,6102	11,07634	6,827179	-778,642
	0542	5201,093	2038,289	2413,666	1392,79	708,0914	648,6223	840,5164	1488,376	754,4795	1113,124	1810,988	519,1163	498,3297
	0544	#SAYI/0!	#SAYI/0!	4768,397	#SAYI/0!	53608,03	589886,3	#SAYI/0!	#SAYI/0!	18530,4	56258,62	129526,2	85140,94	53586,32
	0545	51893,32	417108,6	14070,06	2017,388	3267,082	21567,09	11255,9	26146,91	23193,02	9222,543	24390	14363,08	2453084
	0546	4753,559	4858,469	2079,409	5007,12	4097,168	3820,442	5005,812	11010,82	3286,583	6399,352	1888,091	569,0619	610,2452
	0547	23829,89	2752,966	3586,954	7777,542	1590,711	2175,834	1252,26	1649,031	1605,26	3141,945	1271,644	719,3468	1032,137
	0548	147,1337	197,5478	174,592	306,796	151,6282	138,1525	131,3826	237,3882	94,76669	104,5319	134,8227	76,10656	95,45002
	Toplam	916,349	950,1096	525,66	630,4746	375,4589	227,7695	415,0087	1240,713	343,1536	481,2307	668,5674	336,5267	374,9259
057	0571	242518,5	#SAYI/0!	318544,9	2730832	#SAYI/0!	342769,9	#SAYI/0!	471360,6	45115,04	91045,98	#SAYI/0!	#SAYI/0!	59136,93
	0572	863065,2	3790869	60800,9	9908,659	179417,4	78780,54	#SAYI/0!	185051,2	45290,63	15129,74	95953,22	80884,11	40815,99
	0573	#SAYI/0!	#SAYI/0!	-18,0449	109,6369	#SAYI/0!	-745,541	#SAYI/0!	#SAYI/0!	#SAYI/0!		#SAYI/0!	#SAYI/0!	-378,348
	0574	#SAYI/0!	2906,635	734,0915	424,7982	8,781494	-2450,35	-18689,8	31,82035	-195,406	5,243785	-17,4223	-10,2387	2825,169
	0575	232405,3	235971,4	4188,703	6472,683	4334,197	3349,059	5525,242	5300,596	4540,567	2534,938	4824,58	2790,395	962,6234
	0576	#SAYI/0!	#SAYI/0!	2661,696	14229,83	2033,177	1836,078	1051,197	1135,831	1189,89	1278,882	2306,839	1288,889	2016,327
	0577	188661,9	213404,8	19835,11	29634,42	13828,35	14386,1	5673,599	11497,65	1749,32	3986,712	4636,684	2569,203	1792,144
	0579	2410,744	2667,983	1418,471	2544,299	1834,506	1667,114	1841,931	2816,391	3497,183	2934,847	3020,5	1750,79	1960,588
	Toplam	24356,23	25012,21	5216,674	9956,451	5083,469	3060,094	3089,754	4696,136	2197,942	2760,604	3960,02	2271,184	1300,528
	TOPLAM	5015,577	5444,878	2109,359	3565,649	2157,846	1293,572	1706,75	3499,297	1225,579	1538,982	2341,936	1269,562	6282,034

EK 5 TÜRKİYE- AB YAŞ MEYVE SEBZE SEKTÖRÜ RCA-7 SONUÇLARI

RCA-7 = ln RXA = ln RCA 2 >0 olmalı

		1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004*	2004**	2005**
SitcR3 3	SitcR3 4													
054	0541	5,38545	5,24157	2,660583	0,61327	0,587544	0,937768	-0,25704	4,348963	0,709551	2,470356	3,471482	2,926662	-1,06566
	0542	8,556655	7,620018	7,788993	7,239295	6,563543	6,476163	6,734717	7,30569	6,626752	7,015197	7,501835	6,252947	6,212341
	0544	#SAYI/0!	#SAYI/0!	8,469789	#SAYI/0!	10,88945	13,28769	#SAYI/0!	#SAYI/0!	9,827169	10,93771	11,77164	11,35206	10,88905
	0545	10,85695	12,9411	9,551807	7,609669	8,091698	9,978925	9,328652	10,17149	10,05161	9,12941	10,10193	9,572418	14,71286
	0546	8,466686	8,488505	7,639962	8,518634	8,31808	8,248159	8,518375	9,306638	8,097642	8,76396	7,543512	6,344671	6,414581
	0547	10,0787	7,920517	8,1851	8,959003	7,372129	7,685284	7,133021	7,408146	7,381201	8,052631	7,148485	6,57877	6,939638
	0548	5,028324	5,301758	5,179418	5,730901	5,041961	4,956158	4,90566	5,479346	4,59446	4,67894	4,939398	4,368268	4,586836
Toplam		6,821404	6,857275	6,266569	6,447596	5,931584	5,438831	6,031165	7,1238	5,841662	6,177796	6,506654	5,820623	5,928632
057	0571	12,39883	#SAYI/0!	12,67152	14,82012	#SAYI/0!	12,74481	#SAYI/0!	13,06338	10,71697	11,41912	#SAYI/0!	#SAYI/0!	10,98761
	0572	13,66825	15,14811	11,01536	9,201169	12,09747	11,27442	#SAYI/0!	12,12839	10,72086	9,624419	11,47162	11,30077	10,61683
	0573	#SAYI/0!	#SAYI/0!	2,754596	4,732461	#SAYI/0!	-0,29937	#SAYI/0!	#SAYI/0!	#SAYI/0!		#SAYI/0!	#SAYI/0!	-0,34535
	0574	#SAYI/0!	7,974826	6,599617	6,054083	3,291626	-1,48835	-3,63005	3,790533	0,736198	3,051508	2,93228	2,361063	7,946357
	0575	12,35624	12,37147	8,340177	8,775357	8,374318	8,116484	8,617099	8,575594	8,420827	7,837977	8,481508	7,933967	6,869952
	0576	#SAYI/0!	#SAYI/0!	7,886794	9,563098	7,617473	7,515551	6,958133	7,035547	7,081907	7,153947	7,743761	7,161669	7,609099
	0577	12,14771	12,27095	9,89521	10,29669	9,534479	9,574021	8,643594	9,349902	7,467117	8,290743	8,441786	7,851385	7,491251
	0579	7,787836	7,889167	7,257598	7,841679	7,514675	7,419048	7,518716	7,943281	8,159747	7,98445	8,013252	7,467894	7,581069
Toplam		10,10054	10,12712	8,559635	9,205981	8,533768	8,02626	8,035899	8,45452	7,695362	7,923249	8,284048	7,7281	7,170684
TOPLAM		8,520337	8,602452	7,654259	8,179136	7,67697	7,165493	7,442516	8,160362	7,111443	7,339019	7,758857	7,146564	8,745618

EK 6 TÜRKİYE- AB YAŞ MEYVE SEBZE SEKTÖRÜ RCA-8 SONUÇLARI

RCA-8=RC= In RXA- In RMA > 0 olmalı.

		1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004*	2004**	2005**
SitcR3 3	SitcR3 4													
054	0541	4,029995	4,036652	-0,9527	-4,87655	-5,01273	-4,4402	-6,71977	2,384897	-4,6028	-0,87733	0,421827	0,455344	-7,72365
	0542	10,37241	8,793549	9,304125	8,375497	6,939267	6,636596	7,263747	8,298352	7,231599	8,212352	8,482533	7,107914	6,832345
	0544	#SAYI/0!	#SAYI/0!	10,66572	#SAYI/0!	15,59109	20,25964	#SAYI/0!	#SAYI/0!	13,63243	16,05739	17,02214	17,30615	16,18576
	0545	14,97299	19,43572	12,82975	9,116245	9,995578	13,64212	12,45162	14,02995	14,08131	12,44078	13,68272	13,74686	23,83338
	0546	10,19247	10,53052	9,006062	10,93418	10,44834	10,18059	10,83106	12,30025	10,17338	11,70988	8,565888	7,291362	7,236824
	0547	13,41649	9,394548	10,09634	11,81491	8,556439	9,054838	8,060354	8,503264	8,740498	10,28722	7,775834	7,759561	8,286939
	0548	3,315744	4,15703	4,084975	5,35871	3,896104	3,596586	3,605632	4,645664	3,167017	3,539837	3,357659	3,338555	3,581335
Toplam		6,901903	7,268063	6,259276	6,7921	5,675351	4,561931	5,856642	7,934571	5,661419	6,53755	6,492171	6,243266	6,264927
057	0571	18,05676	#SAYI/0!	19,06918	23,53714	#SAYI/0!	19,1739	#SAYI/0!	19,81373	15,41204	17,0202	#SAYI/0!	#SAYI/0!	16,38288
	0572	20,59559	23,84972	15,75686	12,29925	18,00712	16,23311	#SAYI/0!	17,94375	15,41981	13,4308	16,4221	17,20357	15,64132
	0573	#SAYI/0!	#SAYI/0!	-0,76467	3,361829	#SAYI/0!	-6,91448	#SAYI/0!	#SAYI/0!	#SAYI/0!		#SAYI/0!	#SAYI/0!	-6,28303
	0574	#SAYI/0!	9,503165	6,925372	6,005074	0,395435	-9,29243	-13,4658	1,268038	-4,54951	0,284974	-0,65658	-0,67585	10,30038
	0575	17,97157	18,29644	10,40649	11,44762	10,56082	9,917238	11,02851	10,83816	10,81975	9,857911	10,44188	10,46995	8,147566
	0576	#SAYI/0!	#SAYI/0!	9,499726	13,0231	9,047127	8,715372	7,710579	7,758067	8,141911	8,489852	8,966386	8,925358	9,625861
	0577	17,55452	18,09541	13,51656	14,49029	12,88114	12,83231	11,0815	12,38678	8,91233	10,76344	10,36244	10,30479	9,390166
	0579	8,834768	9,331847	8,241335	9,580266	8,841532	8,522367	8,831744	9,573534	10,29759	10,15086	9,505368	9,537809	9,569802
Toplam		13,46018	13,80775	10,84541	12,30887	10,87972	9,73679	9,86611	10,59601	9,368821	10,02846	10,04696	10,05822	8,749031
TOPLAM		10,29977	10,75842	9,034656	10,25518	9,166122	8,015255	8,679345	10,0077	8,200982	8,859995	8,996578	8,895149	8,68736

